

Ref

Dagens äldre

Fakta kring levnads-
förhållanden

SOU 1985:31

DEL BETÄNKANDE
I ÄLDREBEREDNINGENS
IDÉPROGRAM
OM LIVET SOM ÄLDRE

Statens offentliga utredningar

1985: 31

Socialdepartementet

Dagens äldre

Fakta kring
levnadsförhållanden

DEL BETÄNKANDE I ÄLDREBEREDNINGENS IDÉPROGRAM OM

LIVET SOM ÄLDRE

Stockholm 1985

Omslag Förlagsateljén, Johan Ogden
Layout Anders Forsberg
ISBN 91-38-08705-7
ISSN 0375-250X
Tryck: Norstedts Tryckeri, Stockholm 1985

Till statsrådet och chefen för socialdepartementet

Äldreberedningen har tillkallats efter bemyndiganden av regeringen 1980-12-18 och 1982-11-04 för att behandla frågor om övergripande prioritering och samordning av samhällets insatser för de äldre. Enligt direktiven skall arbetet inriktas på de områden som avser boende, omsorg, service och vård av de äldre samt med utgångspunkten att de insatser som görs för de äldre i första hand skall underlätta för dem att leva ett självständigt liv.

Beredningen har under arbetet med föreliggande delbetänkande haft följande sammansättning: statssekreteraren Sture Korpi tillika ordförande, försäkringstjänstemannen Stina Andersson, kommunalrådet Henny Fager, riksdagsledamöterna Ingemar Konradsson och Blenda Littmarck samt f.d. riksdagsledamöterna Karin Nordlander och Eva Winther. Som sakkunniga har biträtt förbundssekreteraren i Sveriges folkpensionärers riksförbund Gösta Blixt, departementssekreteraren i socialdepartementet Bernt Hedin, sektionschefen i sjukvårdens och socialvårdens planerings- och rationaliseringsinstitut Kjell Hellewig, överdirektören i socialstyrelsen Carl-Anders Ifvarsson, sekreteraren i landstingsförbundet Ulla Lindberg-Johnsson, sekreteraren i Svenska kommunförbundet Kerstin Petersson och ordföranden i Pensionärernas riksorganisation Lars Sandberg. Sekreterare har varit Sture Börjesson, Liisa Ehrnström och Inga-Britt (Minga) Orkan.

Delbetänkandet ingår i beredningens idéprogram om Livet som äldre. Tidigare har publicerats rapporten "Vi vet själva bäst" i samarbete med demokratiberedningen (C 1983:03) och delrapporten (SOU 1985:3) Leva som äldre, vilka båda syftade till att stimulera och vitalisera en allsidig debatt kring de äldres situation.

Detta delbetänkande innehåller ett omfattande faktamaterial om de äldres boende, hälsa, ekonomi, arbete, fritid m.m. Vidare ingår uppgifter om den offentliga servicen och vården samt om den informella omsorgen. Med utnyttjande av officiell statistik, forskningsrapporter och andra undersökningar samt genom specialbearbetningar på beredningens uppdrag och inom sekretariatet har olika utvecklingstendenser kunnat beskrivas.

Materialet kan ses som en uppföljning av pensionärsundersökningen (SOU 1977:98), och det kommer att utgöra ett viktigt underlag för beredningens analyser och ställningstaganden i ett kommande betänkande om inriktningen av den framtida äldrepolitiken.

Stockholm i maj 1985

Sture Korpi

Stina Andersson Henny Fager Ingemar Konradsson

Blenda Littmarck Karin Nordlander Eva Winther

*/ Sture Börjesson
Liisa Ehrnström
Inga-Britt Orkan*

Innehåll

	Sid.
Sammanfattning	9
1 Den äldre befolkningen	19
Andelen äldre har ökat	20
Oförändrad försörjningsbörda	21
Lika många äldre år 2000 som nu	24
Många kvinnor och ensamstående bland de äldre	26
Äldre invandrare	28
2 Ekonomiska förhållanden	37
Inkomstutvecklingen sedan slutet av 1960- talet	38
Inkomstförhållanden år 1982	45
<i>Var femte inkomsttagare är 65 år och äldre</i> <i>Många har en årsinkomst under 30 000</i> <i>kronor</i>	45
<i>Sammanräknad inkomst efter pensionsförmån</i> <i>Disponibel inkomst</i>	49
<i>De flesta män har tjänstepensioner –</i> <i>många kvinnor enbart folkpension</i>	53
<i>Stora skillnader i pensionsinkomst</i>	56
<i>Skillnaderna mellan könen kvarstår</i>	58
<i>Inkomst av kapital</i>	61
<i>Inkomst av arbete vanligast bland</i> <i>männen</i>	62
Förmögenhet	65
<i>En fjärdedel av pensionärshushållen saknar</i> <i>förmögenhet</i>	70
3 Arbete och sysselsättning	73
Förvävarsarbete bland de äldre – förr och nu	73
<i>Förvävarsarbetet minskar redan före</i> <i>pensionsåldern</i>	76
<i>De flesta lämnar arbetslivet vid 65 års</i> <i>ålder</i>	79
<i>Få äldre önskar förvävarsarbete</i>	80
<i>Män, företagare och privatanställda</i> <i>dominerar bland de förvävarsarbetande</i>	82
<i>Över hälften arbetar mer än 20 timmar</i>	84
<i>Ekonomiska skäl till förvävarsarbete</i> <i>minskat</i>	85

Annan sysselsättning	86
<i>Tidsanvändning bland äldre</i>	87
<i>Vistelse i egen bostad</i>	88
<i>Fritiden</i>	91
<i>Aktiviteter på den fria tiden</i>	94
<i>Aktiva i politiska partier</i>	98
<i>Aktiva i pensionärsföreningar</i>	101
4 Boende och bostadsförhållanden	103
De flesta tillhör vanliga bostadshushåll	103
<i>Hushållen har blivit mindre</i>	105
<i>Ensamboende – samboende</i>	108
Bostadsförhållanden	115
<i>Utrustningsstandard</i>	116
<i>Utrymmesstandard</i>	120
<i>Låg utrymmesstandard har ekonomiska</i> <i>orsaker</i>	123
<i>Tillgänglighet</i>	126
5 Hälsförhållanden	129
Hälsa och åldrande	129
Åldrandet kan påverkas	132
Ohälsa och sjukdomspanorama	133
De vanligaste sjukdomarna	136
Funktionsnedsättningar	141
<i>Rörelsehinder</i>	141
<i>Nedsatt syn</i>	144
<i>Nedsatt hörsel</i>	146
<i>Utvecklingen mellan åren 1975 och 1982</i>	147
Hjälpbehov – funktionsförmåga	148
6 Service, omvårdnad och vård	153
Särskilda boende- och vårdformer	153
<i>Upp till 90-års ålder bor de flesta i vanliga</i> <i>bostäder</i>	156
<i>Institutionell omsorg har flera orsaker</i>	160
<i>Mindre andel äldre i institutioner år</i> <i>1982 än år 1975</i>	165
Hälso- och sjukvård	169
<i>Sluten vård</i>	169
<i>Öppen vård</i>	171
<i>Sjukvård i hemmet</i>	172
<i>Dagsjukvård</i>	173
<i>Läkarbesök och kontakter med distrikts-</i> <i>sköterska ökar med stigande ålder</i>	173
Social hemtjänst	175
<i>Hemhjälp</i>	175
<i>Andra verksamheter</i>	177
<i>Många får hemhjälp men i liten omfattning</i>	180
<i>De flesta behöver hjälp med hushållsarbetet</i>	181

Färdtjänst	185
<i>Vilka får färdtjänst</i>	186
<i>Kvinnor och ensamstående har oftare</i> <i>färdtjänst</i>	186
<i>Små skillnader mellan låg- och högutbildade</i> <i>och mellan olika yrkesgrupper</i>	188
<i>Färdtjänsten är mest utbyggd i storstads-</i> <i>regionerna</i>	189
<i>Tillgodosedda och icke tillgodosedda behov</i> <i>av färdtjänst</i>	191
Hjälp och stöd från anhöriga och andra närstående	192
<i>65 procent av äldre träffar sina barn minst</i> <i>en gång i veckan</i>	193
<i>De flesta äldre har någon som kan hjälpa</i> <i>dem vid sjukdom</i>	194
<i>Många med omfattande hjälpbehov får hjälp</i> <i>enbart av anhöriga och andra närstående</i>	195

Sammanfattning

Den äldre befolkningen

De senaste decenniernas befolkningsutveckling kännetecknas av en växande andel äldre och en minskande andel barn.

År 1960 var nära 24 procent av befolkningen 15 år eller yngre mot omkring 20 procent i dag. För år 2000 beräknas andelen barn vara nere i 19 procent. Under 1960- och 1970-talen minskade andelen personer i åldern 16–64 år, de yrkesaktiva åldrarna. Enligt prognosen kommer emellertid utvecklingen att vända. Vid sekelskiftet beräknas de yrkesaktivas andel i befolkningen vara större än i dag.

Andelen äldre har ökat från 12 procent år 1960 till 17 procent i dag. Under resten av 1980-talet kommer de äldres andel i befolkningen att öka något, till 18 procent år 1990, för att sedan minska. Vid sekelskiftet beräknas lika stor andel av befolkningen som i dag – 17 procent – vara 65 år eller äldre.

Förändringar i befolkningsstrukturen sedan år 1970 har inneburit att antalet personer i de yrkesaktiva åldrarna per barn och pensionär minskat något till i dag. Den s.k. försörjningsbördan (förhållandet mellan antalet personer i befolkningen och antalet sysselsatta; alltså hur många personer, sig själv medräknad, varje sysselsatt behöver försörja) har emellertid inte ökat. Antalet förvärvsarbete har nämligen ökat kraftigt genom att allt fler kvinnor börjat förvärvsarbete under perioden. Detta gör att försörjningsbördan sjunkit från 2.09 personer år 1970 till 1.97 personer år 1983. Den beräknas sjunka ytterligare och år 1990 vara 1.84 och år 2000 ännu lägre, 1.78.

Huvuddelen av den s.k. åldringsexplosionen ligger bakom oss i dag. Den framtida utvecklingen både när det gäller de äldres andel i befolkningen och antalet äldre kommer att vara mindre dramatisk än under föregående decennier. Under 1960- och 1970-talen var ökningen drygt 20 000 per år. Under 1980-talet kommer den årliga ökningen att inskränka sig till runt 10 000 per år. Vid början av 1990-talet kommer utvecklingen att vända. Vid sekelskiftet beräknas både antalet äldre och deras andel i befolkningen vara de samma som år 1983. Det har skett och kommer att ske stora förändringar inom gruppen äldre. De allra äldsta ökar samtidigt som antalet personer i de yngre åldersgrupperna minskar. År 1960 var 16 procent av äldrebe-

folkskningen över 80 år. År 1983 var motsvarande andel 21 procent och vid sekelskiftet beräknas den vara 28 procent.

Vid sekelskiftet kommer det att finnas 385 000 personer som är 80 år och äldre mot dagens ca 293 000. Antalet personer 90 år och äldre beräknas öka från 30 000 till 53 000.

Omkring 4 procent av samtliga äldre är födda utomlands. Totalt rör det sig om ca 56 000 personer, varav omkring 9 000 i åldern 80 år och äldre. Omkring 50 procent av utrikes födda äldre kommer från övriga nordiska länder, varav ca hälften från Finland. Antalet äldre bland dem som invandrar är litet, men det blir allt fler i de tidiga invandrargrupperna som uppnår pensionsåldern. År 2000 beräknas antalet utrikes födda äldre vara omkring 120 000.

Det är inte enbart egenskapen att vara född i ett annat land som gör att den äldre människan har särskilda behov som samhället bör söka tillgodose. Det utslagsgivande är i stället om den äldre har ett annat språk och annorlunda kulturella sedvänjor samt vilka resurser han eller hon själv har. Omkring 40 procent av de äldre invandrarna är födda i Danmark, Norge, Västtyskland och USA. Dessa grupper har i kulturellt och språkligt avseende stora likheter med svenskarna. Exempelvis har de i USA födda äldre till allra största delen viss bakgrund i Sverige och har också bott här stora delar av sitt liv.

Även många andra invandrare av första generationen har varit i Sverige länge och hunnit vänja sig vid det nya landet och betraktar sig kanske inte längre som invandrare. Hälften av alla utrikes födda har varit i Sverige minst 15 år och två tredjedelar minst 10 år. Över 80 procent av de utrikes födda äldre är svenska medborgare.

Många invandrare sammanbor med svenskar och är därmed väl integrerade både språkligt och kulturellt i det svenska samhället. Av samboende/gifta utrikes födda äldre sambor 47 procent av kvinnorna och 40 procent av männen med en person som är född i Sverige.

Ekonomiska förhållanden

Pensionärernas genomsnittliga inkomster har ökat kraftigt under de senaste 15 åren. Pensionärshushållen har t.ex. mellan åren 1975–1981 haft den relativt sett mest gynnsamma inkomstutvecklingen.

Den huvudsakliga förklaringen till denna inkomstutveckling är att ATP och andra nya tjänstepensionssystem, som bygger på inkomstbortfallsprincipen, successivt börjat få större genomslag.

De första utbetalningarna från ATP gjordes år 1963. De första åren hade några 10 000-tal ålderspensionärer ATP. År 1980 hade antalet stigit till ca 770 000 och år 1984 till ca 910 000. I takt med att antalet ATP-pensionärer ökat, har antalet kvalifikationsår för varje pensionär och den inkomstsumma som ligger till grund för pensionsberäkningarna ökat. Nyblivna pensionärer har i större utsträckning inte bara ATP utan också högre ATP än tidigare årgångar pensionärer. Utöver ATP har de avtalsreglerade pensionerna bidragit till att den genomsnittliga inkomsten för pensionärskollektivet ökat kraftigt.

Även de som enbart haft folkpension har med åren fått ökade inkomster genom förbättrade pensionsförmåner i form av pensionstillskott som infördes år 1969 och indexregleringen av pensionerna år 1968.

Tjänstepensionssystemets genomslag visar sig tydligt vid jämförelse av männens pensionsinkomster i olika åldrar. Medelinkomsten av pension i åldersgruppen 66–69 år var 62 700 kronor år 1982 medan den i åldersgruppen 80 år och däröver var 33 500 kronor. Skillnaderna mellan olika åldersgrupper bland kvinnorna, som i mindre utsträckning haft tjänstepensioner, var betydligt mindre.

Inkomstskillnaderna är mycket stora inom pensionärskollektivet, bl.a. mellan män och kvinnor och mellan olika åldrar samt beroende på vilken/vilka pensionsförmåner man uppbär. År 1982 hade t.ex. män i åldern 66–69 år i genomsnitt 75 000 kronor i sammanräknad inkomst, jämfört med 34 000 kronor för kvinnor i åldern 80 år och äldre. De lägsta sammanräknade inkomsterna hade äldre utländska medborgare med en medelinkomst på 28 100 kronor. Genomsnittinkomsten för samtliga äldre låg på 45 500 kronor.

De flesta män har tjänstepensioner, medan en stor del av kvinnorna har fortfarande enbart folkpension. År 1982 hade 39 procent av kvinnorna enbart folkpension medan andelen bland männen var 9 procent. En skillnad på omkring 30 procentenheter återfinns mellan män och kvinnor i alla åldersgrupper, även bland de yngre pensionärerna. I åldersgruppen 66–69 år hade 4 procent av männen enbart folkpension mot 31 procent av kvinnorna.

Den genomsnittliga pensionsinkomsten för kvinnor med tjänstepensioner är också mycket lägre än för män. Den

sammanlagda effekten blir att 70 procent av kvinnorna mot 33 procent bland männen år 1982 hade pensionsinkomster under 30 000 kronor.

De stora skillnaderna mellan män och kvinnor i fråga om pensionsförmåner och inkomster sammanhänger med kvinnornas svagare anknytning till arbetsmarknaden. Kvinnorna har fortfarande både lägre löner och lägre sysselsättningsgrad än männen.

Två tredjedelar av ålderspensionärerna hade år 1982 inkomst av kapital med i genomsnitt 6 700 kronor. Kapitalinkomst var något vanligare bland pensionärer än bland övriga inkomstagare beroende på att pensionärernas förmögenhet i större utsträckning än den yngre befolkningens består av bankmedel.

En fjärdedel av pensionärshushållen hade ingen förmögenhet. De flesta pensionärshushållen hade förhållandevis små förmögenheter. Av ensamstående pensionärer med förmögenhet hade 35 procent en nettoförmögenhet under 50 000 kronor.

Omkring 40 procent av pensionärshushållens samlade nettoförmögenhet ägdes av hushåll med inkomster över 100 000 kronor. Dessa utgjorde 13 procent av samtliga pensionärshushåll.

Arbete och sysselsättning

De äldres deltagande i arbetslivet minskade fram till år 1976 då pensionsåldern sänktes från 67 till 65 år. Därefter har förändringarna varit små. Männens relativa arbetskraftstal (andelen som tillhör arbetskraften) i åldern 65–74 år har varierat kring 13 procent och kvinnornas kring 4 procent.

Bara för några årtionden sedan var det vanligt att de äldre fortsatte att arbeta efter uppnådd pensionsålder.

År 1960 förvärvsarbetade 20 procent av männen i åldern 70–74 år minst halv normal arbetstid. Tio år senare hade andelen sjunkit till 8 procent och år 1980 till 4 procent.

Den minskade sysselsättningsgraden under de gångna decennierna hänger bl.a. samman med att pensionssystemet successivt byggs ut och kommit att omfatta alla.

Dagens ålderspensionärer behöver inte förvärvsarbeta för sin försörjning, men bara för några årtionden sedan var förvärvsarbetet en nödvändighet.

De flesta lämnar arbetslivet vid fyllda 65 år. Omkring 60 000 i åldern 65–74 år förvärvsarbetar, varav 37 procent heltid och 27 procent lång deltid (20–34 timmar). Drygt 70 procent av de förvärvsarbetande är män. Jordbrukare, företagare och privatanställda dominerar bland de förvärvsarbetande.

Det är relativt få bland de icke förvärvsarbetande som önskar arbete. Enligt arbetskraftsundersökningar rör det sig om ca 6 000 personer.

Enligt olika levnadsnivåundersökningar är den vanligaste anledningen till att avstå från arbete att man inte orkar arbeta. De flesta som inte anger detta skäl anser att de har det bättre utan arbete och många tycker att det är olönsamt att arbeta.

Brist på sysselsättning är ett problem som ofta förknippas med människor som har den förvärvsaktiva perioden av sitt liv bakom sig. Enligt olika undersökningar är det emellertid en liten del av äldre som upplever detta som problem. Studier av tidsanvändningen visar att de flesta äldre liksom andra människor använder stor del av sin tid på vardagliga sysslor.

När det gäller fritid efter pensionsåldern kan konstateras att skillnaden gentemot yngre åldersgrupper inte är påfallande stor. Däremot finns en större frihet att förlägga fritiden efter eget tycke.

Vad man använder den fria tiden till beror på många omständigheter. Utöver personliga intressen är fritidsanvändningen beroende av bl.a. ekonomi, utbildning, hälsa, arbetsförhållanden, sociala kontakter och ortsbundna villkor.

Mycket av det som skiljer människorna åt när det gäller fritidsvanor är inte åldern utan knutet till socialgrupps-tillhörighet, utbildning, yrke och inkomster.

Till fritidsaktiviteter som nästan inte alls förändras med åldern hör t.ex. teater- och konsertbesök, besök på utställningar och muséer, bok- och veckotidningsläsning, hobbyverksamhet, promenader och strövande i skog och mark. Andelen som utövar dessa aktiviteter ofta är lika stor i alla åldrar.

Fritidsaktiviteter som minskar i högre åldrar är t.ex. fri-lufts- och motionsaktiviteter liksom bio- och restaurangbesök.

Många människor fortsätter att vara politiskt aktiva efter uppnådd pensionsålder, men de är i liten utsträckning representerade i olika politiska församlingar.

Det har skett en påtaglig föryngring av kommunalpolitikerna under 1970-talet. Yngre människor har i större utsträckning anlitats för kommunala uppdrag, vilket lett till att personer över 60 år fått lägre representation i kommunala nämnder och styrelser.

Tillbakaträdandet från politiska uppdrag sker successivt efter fyllda 60 år fram till 70 års ålder. Vare sig det är ett frivilligt ställningstagande eller påbudet av partierna är det uppenbart att de politiska förtroendeuppdragen lämnas vid uppnådda 70 år. Vid 1979 års kommunalval hade endast 33 personer – en fjärdedels procent – av de drygt 13 000 valda passerat 70-årsgränsen. Vid riksdagsvalet år 1982 hade tre procent av de valda fyllt 65 år.

Boende och bostadsförhållanden

Enligt 1980 års folk- och bostadsräkning tillhörde 94 procent i åldern 65 år och däröver bostadshushåll. Det var en lika stor andel som tio år tidigare.

Hushållen har blivit mindre. Genomsnittet år 1980 var 2,3 personer per hushåll mot 4,3 år 1920. Enpersonhushållen har ökat mest, från 20 procent år 1960 till 33 procent år 1980.

När det gäller äldre hushållen – hushåll med minst en person 65 år och äldre – har den största förändringen varit att dessa hushåll i allt större utsträckning kommit att bestå enbart av äldre människor. År 1970 bestod 65 procent av äldre hushållen enbart av personer 65 år och äldre, motsvarande andel år 1980 var 74 procent. Enpersonhushållen ökade under denna period från 41 till 47 procent och hushåll bestående av två eller flera äldre personer från 24 till 27 procent.

Antalsmässigt tillhörde emellertid majoriteten av befolkningen 65 år och äldre hushåll med två eller fler boende. I tätorter var andelen omkring 60 procent och glesbygd 76 procent. Andelen ensamboende bland samtliga personer 65 år och äldre var i hela riket 36 procent.

Andelen gifta/sammanboende minskar naturligt med stigande ålder och mest bland kvinnor som dels har längre medellivslängd, dels ofta är yngre än sin partner. Men detta motsvaras inte av en lika stor ökning av ensamboendet. Med stigande ålder ökar nämligen samboendet med vuxna barn, övrig släkt m.m. successivt och mycket kraftigt efter fyllda 80 eller 85 år. I hela riket bodde en fjärdedel av alla i åldern 85 år och äldre tillsammans med någon

närstående, medan denna andel i åldern 75–79 år var 10 procent.

Samboendet med barn, syskon eller övrig släkt är mycket vanligare bland utländska medborgare än bland övriga äldre.

Tryggheten i boendevillkoren – uttryckt genom bostadens dispositionsform – är mycket hög för de äldre liksom för befolkningen i övrigt. Praktiskt taget alla ägde eller hade förstahandskontrakt på bostaden år 1980. Småhusboende är ungefär lika vanligt bland äldre som befolkningen i övrigt.

Bostadsbeståndet har genomgått kraftiga förbättringar de senaste årtiondena. Särskilt har äldre människors bostadsstandard förbättrats. Andelen äldre hushåll i moderna bostäder har ökat från 79 procent till 89 procent mellan åren 1975 och 1980. Även om det skett en utjämning bor äldre hushållen fortfarande sämre än övriga hushåll. Äldre hushållen utgör 28 procent av landets samtliga hushåll, medan 43 procent av samtliga icke moderna lägenheter bebos av äldre hushåll.

Enligt den nu gällande trångboddhetsnormen (norm 2), som formulerats i mitten på 1960-talet, har det skett en väsentlig förbättring av utrymmesstandarden. Enligt denna norm betraktas ett hushåll som trångbott om det finns mer än två boende per rum, kök och vardagsrum oräknade. Enpersonhushållen kan aldrig vara trångbodda enligt denna norm. Trångboddheten har minskat från 16 procent av hushållen år 1970 till fyra procent år 1980. Av äldre hushållen är tre procent trångbodda enligt FoB 1980.

Utvecklingen visar att det är många hushåll som haft möjlighet att skaffa sig väsentligt rymligare bostad än vad norm 2 förutsätter. År 1980 hade nämligen 80 procent av samtliga hushåll en utrymmesstandard som medgav ett eget sovrum för varje barn och ensamstående vuxen. Bland äldre hushållen är det väsentligt mindre andel som har denna standard. Omkring 30 procent av dem bodde i ett rum och kök.

Låg utrymmesstandard har ofta ekonomiska orsaker. Ålderspensionärer med låg eller ingen ATP har mycket olika och på många håll i landet praktiskt taget inga möjligheter att bära kostnaden för en tillfredsställande lägenhet.

Trots att nivån på de kommunala bostadstilläggen (KBT) generellt höjts är dessa på många håll i landet mycket låga.

En jämförelse av KBT-beloppen år 1984 och den genomsnittliga hyreskostnaden i riket år 1983 för lägenheter om 2 rum och kök visar att i större delen av kommunerna hade ett oreducerat KBT inte täckt hyran. I 40 av landets kommuner hade ett oreducerat KBT inte ens täckt kostnaden för en nyproducerad eller år 1983 färdigställd lägenhet om 1 rum och kök.

Hälsoförhållanden

Den svenska befolkningens hälsa är i ett internationellt och historiskt perspektiv mycket god. Utvecklingen av medellivslängden kan tjäna som illustration. Tillsammans med de övriga nordiska länderna, Nederländerna och Japan har Sverige den längsta medellivslängden i världen. Under 1900-talet har den svenska kvinnan ökat sin medellivslängd med 24 år och mannen med 20 år. Mannens medellivslängd år 1983 var 73,6 år och kvinnans 79,6 år.

Minskande spädbarnsdödlighet är inte hela förklaringen till att medellivslängden ökat. Också den förväntade livslängden som återstår i vuxen ålder ökar – både för män och kvinnor. Dagens 50-åring har fler år att leva kvar än gårdagens.

En 75-årig kvinna i dag kan vänta sig att få leva två år längre än 75-åringen bara för några decennier sedan. Hon väntas ha drygt 10 år kvar att leva. Den 75-årige mannen förväntas leva ytterligare 8 år.

Att bli äldre är inte detsamma som att bli sjuk och vårdbehövande. Det stora flertalet äldre är aktiva och vitala även vid hög ålder.

De senaste årens forskning bl.a. H 70-undersökningen i Göteborg, som följer tre olika årskullar 70-åringar födda med fem års mellanrum, visar dessutom att de äldre har blivit vitalare från generation till generation och håller sig friskare längre.

Med förbättrad sjukvård kan tvärtom tänkas att allt fler sjuka räddas till livet och att det därför skulle bli allt skröpligare äldre. Men i H 70 märks inga tecken på en allmän nedgång av hälsotillståndet mellan årskullarna. Tvärtom kan en utveckling i motsatt riktning skönjas.

Över hälften av de äldre (65–84 år) anser sig ha ett gott hälsotillstånd. Endast 14 procent upplever sitt hälsotillstånd som dåligt. Även i de högre åldrarna, 80–84 år, bedömer 40 procent sitt allmänna hälsotillstånd som gott.

Det biologiska åldrandet får naturligtvis konsekvenser för funktionsförmågan. Åldersförändringar som sådana i kombination med tillstötande sjukdomar ökar med stigande ålder. Äldre människor är dock i grunden lika olika som medelålders och yngre människor. De biologiska förändringarna sker nämligen olika snabbt hos olika individer. Problem med hälsan och funktionsförmågan drabbar de äldre mycket olika beroende på villkoren tidigare i livet.

Hälsoproblem är vanligare bland före detta arbetare än bland tjänstemän. Bland hälsobrister av allvarigare natur – sådana som i hög grad utgör hinder för dagliga aktiviteter – är rörelseorganens sjukdomar vanligast, därefter hjärt- och kärlsjukdomar.

Rörelsehinder är också den vanligaste funktionsnedsättningen bland äldre och de är starkt relaterade till social bakgrund.

Service, omvårdnad och vård

De allra flesta, drygt 90 procent, av ålderspensionärerna bor som andra i en vanlig bostad och klarar sig utan mer omfattande hjälpinsatser.

I åldern 65–79 år är det en mycket liten andel som bor i särskilda bostäder eller vårdas i institutioner, knappt 5 procent. I åldern 80–89 år bor fortfarande nästan 75 procent i vanligt boende. Omkring 10 procent vårdas inom sjukvårdens institutioner, 12 procent bor i servicehus med helinackordering (f.d. ålderdomshem) och 4 procent i servicelägenheter. Först bland de allra äldsta, 90 år och däröver, är det något mer än hälften som vårdas i institution eller bor i särskilda bostäder för äldre. Även i denna åldersgrupp befinner sig största delen på ålderdomshem därefter kommer långtidssjukvård, servicelägenheter och sist psykiatrisk vård.

Allmänt förbättrade levnadsförhållanden – hälsa, boende, ekonomi etc. – och ökade möjligheter till öppen vård och omsorg har gjort det möjligt för allt fler äldre att klara sig i eget boende. Sedan år 1975 har andelen äldre i institutioner (f.d. ålderdomshem, sjukhem, långvårdskliniker etc.) minskat. Detta gäller även i de högre åldrarna 80–89 år resp. 90 år och äldre.

Den ökade satsningen på öppen hälso- och sjukvård har medfört att allt fler kan vårdas i sina hem och har tillgång till dagvård. Det har också blivit allt vanligare att hjälp ges på kvällar, nätter och helger.

Omkring 290 000 äldre får social hemhjälp. Närmare hälften av dem är över 80 år. De flesta behöver och får hjälp med hushållssysslor såsom inköp, matlagning och städning. Det är en relativ liten del som är beroende av regelbunden eller mer omfattande hjälp. I åldern 80–84 år är det omkring 12 procent som får hjälp minst varannan dag.

Omkring 320 000 personer har färdtjänst. Drygt 80 procent av dem är 65 år och äldre.

Minskat samboende generationsvis, ökat antal ensamboende äldre, ökade geografiska avstånd mellan äldre och deras barn är några faktorer som tillsammans med försvagade familjeband och försvagad släktgemenskap i dagens samhälle antagits leda till kraftigt minskade möjligheter för de äldre att få hjälp och stöd av sina anhöriga.

Senare års forskning har dock inte gett belägg för en sådan utveckling hitintills. Tvärtom har den dokumenterat ett stort umgänge och geografisk närhet mellan de äldre och deras barn samt att stor del av äldres hjälpbehov tillgodoses av anhöriga och andra närstående.

Det mesta av de informella hjälpen till de äldre ges av hushållsmedlemmar och egna barn utanför hushållet men även av andra släktingar och nära vänner.

Tre fjärdedelar av dagens äldre har barn. Över hälften har sitt närmaste barn inom 15 kilometers avstånd och 20 procent till och med inom grannskapet. Omkring 65 procent av de äldre som har barn utanför hushållet brukar träffa sina barn minst en gång i veckan.

Över 80 procent av äldre, även i de högre åldrarna, har någon som de vid behov kan vända sig till för att få hjälp.

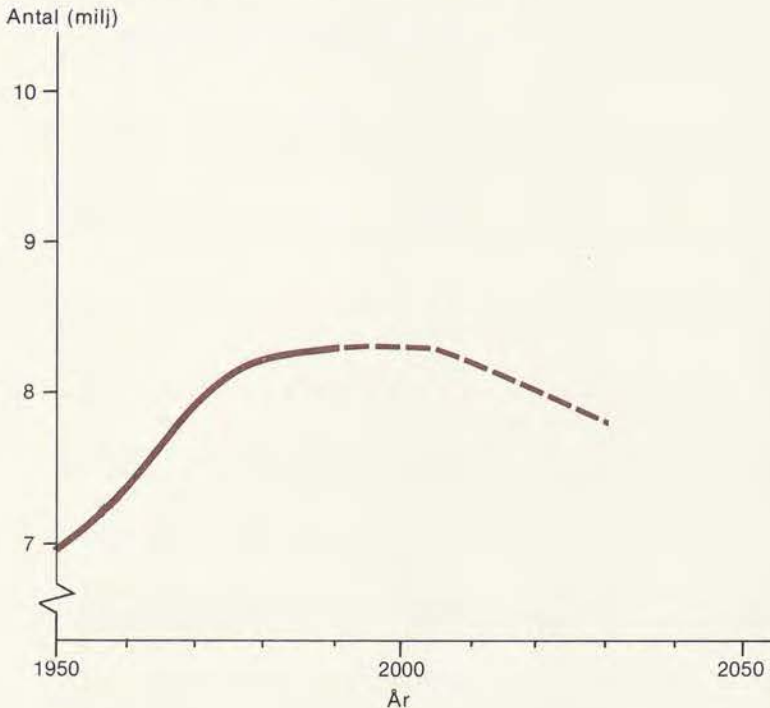
Många äldre i behov av regelbunden hjälp får hjälpen enbart av anhöriga eller annan närstående. Detta har bl.a. visats genom statistiska centralbyråns (SCB) rikstäckande undersökningar av levnadsförhållanden.

Av omkring 220 000 äldre som hade hjälp minst en gång i veckan fick 41 procent hjälpen enbart från anhöriga eller andra närstående, 23 procent från både anhöriga och samhället och 36 procent enbart från samhället. Äldre med mer omfattande hjälpbehov, de som inte klarar av av/påklädning eller personlig hygien fick i ännu större utsträckning sina hjälpbehov tillgodosedda via den informella omsorgen.

Den äldre befolkningen

Under hela 1900-talet har folkmängden ökat varje år. Så sent som under 1960- och 1970-talen var folkökningen fortfarande kraftig men den har nu i det närmaste avstannat. De senaste två åren har således folkmängden ökat med bara knappt 5 000 personer årligen. Även för de kommande åren beräknas ökningen bli mycket liten, vilket hänger samman med det låga födelsetalet. Den ökning som ändock prognostiseras beror på antagandet om ett fortsatt invandringsöverskott. (Diagram 1.1 och tabell 1.1.)

Diagram 1.1 *Folkmängden åren 1950–2025*

Tabell 1.1 Folkmängden åren 1960–2025 (tusental)

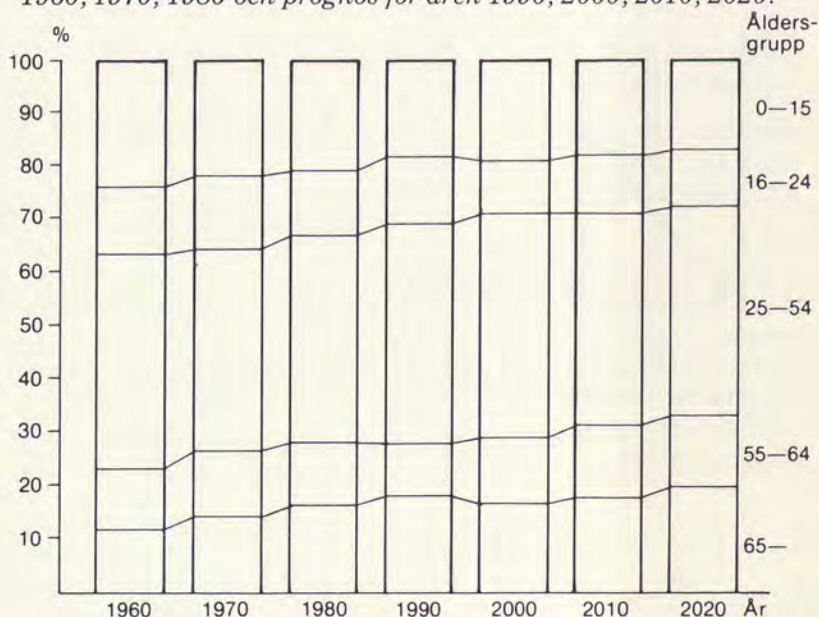
År	Män	Kvinnor	Totalt
1960	3 740	3 758	7 498
1970	4 036	4 045	8 081
1980	4 120	4 198	8 318
1990	4 109	4 235	8 344
2000	4 098	4 231	8 329
2010	4 039	4 169	8 208
2020	3 947	4 095	8 043

Andelen äldre har ökat

De senaste decenniernas befolkningsutveckling kännetecknas av en växande andel äldre och en minskande andel barn.

År 1960 var nära 24 procent av befolkningen 15 år eller yngre mot omkring 20 procent i dag. För år 2000 beräknas andelen personer i åldern 0–15 år vara nere i 19 procent. Under 1960- och 1970-talen minskade andelen personer i åldern 16–64 år, de yrkesaktiva åldrarna. Enligt prognosen kommer emellertid utvecklingen att vända. Vid sekelskiftet beräknas de yrkesaktivas andel i befolkningen vara större än i dag. Därefter minskar den något mot år 2010 och beräknas år 2020 ligga på samma nivå som år 1980 (diagram 1.2).

Diagram 1.2 Olika åldersgruppers andel i befolkningen åren 1960, 1970, 1980 och prognos för åren 1990, 2000, 2010, 2020.

Andelen äldre har ökat kraftigt de senaste decennierna. År 1950 var 10 procent och tio år senare 12 procent av befolkningen 65 år och äldre. I dag är denna andel omkring 17 procent.

År 1990 beräknas andelen äldre vara ca 18 procent. Därefter sker en minskning. Vid sekelskiftet beräknas lika stor andel av befolkningen som i dag – 17 procent – vara 65 år eller äldre. För år 2020 pekar beräkningen på att var femte person, dvs. 20 procent, tillhör denna grupp (tabell 1.2).

Tabell 1.2 Andel personer i åldern 0–15, 16–24, 25–64 och 65–w åren 1960–2020 (procent)

År	0–15	16–24	25–64	65–w	Totalt
1960	23,9	12,4	51,8	11,9	100
1970	22,2	13,6	50,4	13,7	100
1980	20,9	12,1	50,6	16,4	100
1983/84	19,8	12,5	50,8	16,9	100
1990	18,4	12,5	51,3	17,9	100
2000	18,6	10,5	54,2	16,8	100
2010	17,8	10,9	53,5	17,9	100
2020	16,9	10,7	52,1	20,3	100

Oförändrad försörjningsbörda

Förändringar i befolkningsstrukturen har inneburit att antalet personer i de yrkesaktiva åldrarna på varje pensionär minskat kraftigt sedan år 1960 till idag. Då fanns det 5,4 yrkesverksamma personer på varje ålderspensionär mot 3,7 vid årsskiftet 1983/84.

Den framtida befolkningsutvecklingen kommer att innebära att denna kvot kommer att öka något en bit in på 2000-talet. År 2005 kommer det att finnas 3,9 personer i yrkesverksam ålder på varje person som är 65 år och äldre. Därefter kommer antalet att minska till tre år 2020.

Antalet personer i yrkesverksam ålder räknat per barn (0–15 år) och ålderspensionärer (65–w år) har varit tämligen stabilt sedan 1960-talet och kommer att vara det även fram till år 2020. Även här kan emellertid noteras en svag uppgång fram till år 2005 och därefter ett minskande antal (tabell 1.3).

Tabell 1.3 Antal personer i yrkesverksam ålder per barn och pensionär

År	Antal personer 16-64 år per person 0-15 och 65-w år	Antal personer 16-64 år per person 65-w år
1960	1.80	5.42
1970	1.81	4.65
1980	1.68	3.83
1983	1.72	3.74
1990	1.76	3.57
1995	1.79	3.66
2000	1.83	3.86
2005	1.86	3.93
2010	1.80	3.59
2015	1.72	3.23
2020	1.69	3.10
2025	1.66	3.02

Även om förändringar i befolkningsstrukturen sedan år 1970 inneburit att antalet personer i de yrkesaktiva åldrarna per barn och pensionär minskat något till i dag har den s.k. försörjningsbördan (förhållandet mellan antalet personer i befolkningen och antalet sysselsatta; alltså hur många personer, sig själv medräknad, varje sysselsatt behöver försörja) inte ökat. Antalet förvärvsarbetande har nämligen ökat kraftigt genom att allt fler kvinnor börjat förvärvsarbete under perioden. Detta gör att försörjningsbördan sjunkit från 2.09 personer år 1970 till 1.97 personer år 1983 (tabell 1.4).

Tabell 1.4 Försörjningsbördan 1970 och 1983

Antal sysselsatta (1000-tal)			
	1970	1983	Diff
Män	2 335	2 258	- 77
Kvinnor	1 519	1 966	+447
Totalt	3 854	4 224	+370
Antal ej sysselsatta (1000-tal)			
0-15 år	1 790	1 648	-142
65 år och äldre, ej i arbete	1 007	1 350	+343
16-64 år, därav			
arbetslösa	56	151	+ 95
studerande	296	327	+ 31
arbetande i eget hushåll	782	310	-472
oförmögna till arbete (p.g.a. långvarig sjuk- dom, värnpliktstjänstgö- ring, anstaltsvård m.m.)	138	146	+ 8
övriga som ej tillhör arbets- kraften	158	174	+ 16
Summa	4 227	4 106	-121
Försörjningsbördan $\frac{\text{(befolkningen)}}{\text{(sysselsatta)}}$	2,09	1,97	

Källa: Arbetsmarknadsstatistisk årsbok 1984

Med den prognostiserade befolkningsutvecklingen och prognosen över antalet sysselsatta kommer försörjningsbördan inte att öka fram till år 2000. Antalet som varje sysselsatt, inklusive sig själv, skulle behöva försörja år 1990 blir 1.84 och år 2000 ännu lägre, 1.78 (tabell 1.5).

Tabell 1.5 Försörjningsbördan 1990 och 2000

	1990	2000
Sysselsatta totalt	4 524	4 685
Därav		
Män	2 360	2 403
Kvinnor	2 164	2 282
Befolkningen totalt	8 345	8 329
Försörjningsbördan	1.84	1.78

Lika många äldre år 2000 som nu

Huvuddelen av den s.k. åldringsexplosionen ligger bakom oss i dag. Den framtida utvecklingen både när det gäller de äldres andel i befolkningen och antalet äldre kommer att vara mindre dramatisk än under föregående decennier. Från år 1950 har t.ex. antalet personer över 65 år fördubblats. Ökningen kommer att fortsätta under 1980-talet men inte lika kraftigt som tidigare. Under 1960-och 1970-talen var ökningen drygt 20 000 per år. Under 1980-talet kommer den årliga ökningen att inskränka sig till runt 10 000 per år. Vid början av 1990-talet kommer utvecklingen att vända. Antalet personer i åldern 65 år och äldre börjar då att minska och vid sekelskiftet vara nere på 1983 års nivå, ca 1,4 miljoner. Antalet äldre kommer att ligga på denna nivå en bit in på 2000-talet och återigen öka kraftigt omkring 2010, när 1940-talets stora födelseårgångar kommer upp till pensionsåldern (tabell 1.6).

Tabell 1.6 Antal personer i åldern 65 år och äldre år 1980, årsskiftet 1983/84 med prognos fram till år 2025 (tusental)

Ålder	1980	1983	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2025
65-69	442.8	430.1	437.8	387.7	361.9	394.7	508.2	532.6	466.5	452.4
70-74	382.5	392.5	387.8	383.3	340.2	317.5	346.4	446.4	466.8	409.1
75-79	273.5	294.4	311.9	312.9	309.0	274.2	255.9	279.3	360.4	375.6
80-84	163.0	180.3	212.9	215.8	217.4	213.6	190.0	177.2	193.8	250.7
85-89	73.9	82.2	101.2	114.2	115.4	117.0	114.1	101.8	94.9	104.0
90-94	22.1	25.5	33.0	38.4	43.3	43.6	44.6	43.0	38.5	35.9
95-	4.2	5.0	6.6	8.0	9.3	10.5	10.7	11.1	10.6	9.6
65-	1 362.0	1 410.0	1 491.1	1 460.9	1 396.5	1 371.2	1 469.9	1 591.4	1 631.5	1 637.4
80-	263.2	293.0	353.7	376.4	385.4	384.7	359.4	333.1	337.8	400.2
90-	26.3	30.5	39.6	46.4	52.2	54.1	55.3	54.1	49.1	45.5

Källa: Information i prognosfrågor 1983: 2

Folkmängd 31 dec 1980 del 3

Folkmängd 31 dec 1983

Både antalet personer 65 år och äldre och deras andel av befolkningen förblir således i stort sett konstanta fram till sekelskiftet. Däremot kommer det att ske stora förändringar i gruppens sammansättning. Under tiden fram till år 2000 kommer antalet personer över 80 år att öka kraftigt samtidigt som antalet personer i de yngre åldersgrupperna (65-79 år) kommer att minska.

Vid sekelskiftet kommer det att finnas 385 000 personer som är 80 år och äldre mot dagens ca 293 000. Fram till sekelskiftet beräknas antalet personer 90 år och äldre öka till 53 000 mot dagens ca 30 000.

Efter sekelskiftet, mot år 2010 när det totala antalet äldre återigen börjat öka, kommer emellertid antalet personer över 80 år att minska för att år 2020 vara ungefär lika stort som vid slutet av 1980-talet.

De relativa förändringarna av antalet personer i de olika åldersgrupperna fram till år 2025 jämfört med årsskiftet 1983/84 framgår av tabell 1.7.

Tabell 1.7 Relativ förändring av antalet personer i åldrarna 65–w år. Basår 1983=100

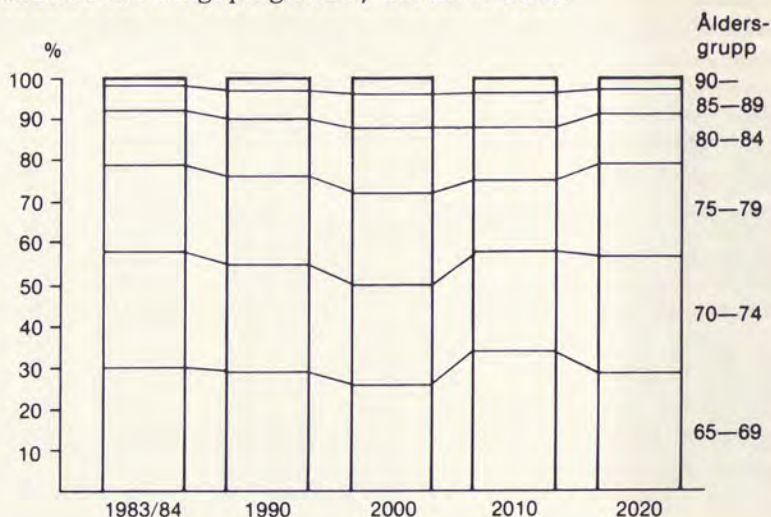
Ålder	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2025
65–69	102	113	84	92	118	124	108	105
70–74	99	98	87	81	88	114	119	104
75–79	106	106	105	93	87	95	122	128
80–84	118	120	121	118	105	98	107	139
85–89	123	139	140	142	139	124	115	127
90–94	129	151	170	171	175	169	151	141
95–	132	160	186	210	214	222	212	192
65–	106	104	99	97	104	113	116	116
80–	121	128	131	131	123	114	115	137
90–	130	152	177	177	181	177	161	149

Genom denna förskjutning mot de äldsta åldrarna kommer gruppen äldre (65–w år) mot sekelskiftet att bestå av allt fler i de högre åldrarna. År 1960 var två tredjedelar av äldrebefolkningen under 75 år och 16 procent 80 år och äldre. Vid årsskiftet 1983/84 var 58 procent under 75 år och 21 procent över 80 år.

Vid sekelskiftet beräknas hälften vara under 75 år och 28 procent 80 år och äldre.

Efter sekelskiftet kommer äldregruppen successivt att "föryngras". År 2020 beräknas lika stor andel av äldrebefolkningen vara 80 år som vid årsskiftet 1983/84. Detta framgår av diagram 1.3.

Diagram 1.3 Befolkningen 65–w år. Åldersstruktur årsskiftet 1983/84 och enligt prognosen fram till år 2020.

Många kvinnor och ensamstående bland de äldre

Medellivslängden för kvinnor är högre än för män; 79,6 resp. 73,6 år. Den beräknas öka något. Detta innebär att kvinnodominansen bland de äldre kommer att förstärkas. Vid sekelskiftet beräknas det gå 70 män på 100 kvinnor i åldern över 65 år mot 84 år 1960. Utvecklingen i gruppen över 80 år domineras av en kraftig ökning av antalet kvinnor och vid sekelskiftet beräknas två av tre personer i denna grupp att vara kvinnor. I gruppen 90 år och äldre kommer då tre av fyra att vara kvinnor (tabell 1.8).

Tabell 1.8 Antal män och kvinnor i åldern 65–79 och 80–w åren 1960–2025 (tusental)

År	65–79		80–w	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
1960	344	403	62	79
1970	419	504	77	113
1980	496	603	95	169
1990	509	628	122	232
2000	447	564	130	255
2010	505	605	118	241
2025	552	684	139	261

Eftersom de äldsta åldersgrupperna med stor kvinnodominans ökar mest, både i absoluta tal och relativt, blir det

fler ensamstående i framtiden. Prognoser visar också en kraftig ökning av antalet ensamstående, som är helt koncentrerad till åldrarna 80 år och äldre (tabell 1.9).

Tabell 1.9 Fördelning av åldersgruppen över 65 år på civilstånd åren 1960–2000 (tusental)

År	65–79		80–w	
	Gifta	Ensamstående	Gifta	Ensamstående
1960	390	357	33	108
1970	505	418	47	143
1980	624	475	67	197
1990	646	491	96	256
2000	549	461	101	286

I åldersgruppen 80 år och däröver beräknas antalet ensamstående öka med 44 procent fram till sekelskiftet. År 2000 skulle det därmed finnas 286 000 ensamstående över 80 år mot dagens 197 000. Av denna ökning på 89 000 svarar kvinnorna för 72 000 och männen för 17 000. Detta innebär att det vid sekelskiftet finns omkring 220 000 ensamstående kvinnor och omkring 70 000 ensamstående män som är 80 år och äldre (tabell 1.10).

Tabell 1.10 Fördelning av antalet ensamstående över 65 år efter kön åren 1960–2000 (tusental)

År	65–79		80–w	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
1960	115	242	39	69
1970	127	291	45	98
1980	145	330	50	147
1990	155	336	59	197
2000	150	311	67	219

Att vara ensamstående är dock inte alltid detsamma som att vara ensamboende. Bland de äldre ensamstående är det fortfarande relativt många som bor tillsammans med sina barn eller andra närstående. Vid folkräkningstillfället år 1980 var det en femtedel av alla ensamstående som bodde tillsammans med barn, syskon, annan släkt eller någon annan person.

Äldre invandrare

Det förekommer olika definitioner av begreppet invandrare och varierande uppgifter om antalet invandrare i landet. I detta sammanhang avses med invandrare personer som är födda utomlands, oavsett om de är utländska medborgare eller erhållit svenskt medborgarskap. Redovisningen bygger på uppgifter i befolkningsstatistiken där dessa invandrare av första generationen kallas för "utrikes födda".

Av samtliga äldre i landet vid årsskiftet 1982/83 var fyra procent födda utomlands.

Antalet äldre bland dem som invandrar är litet. Av dem som invandrat de senaste åren är två-tre procent 65 år och äldre. År 1983 invandrade 820 och utvandrade 665 äldre människor.

Åldersstrukturen på dem som redan bor i landet förändras kontinuerligt och det blir allt fler i de tidiga invandrargrupperna som uppnår pensionsåldern. Från årsskiftet 1979/80 till 1982/83 ökade antalet utrikes födda 65 år och äldre med 6 200 personer, från 49 700 till 55 900. För merparten (2 480) av denna ökning svarade personer födda i Finland. Antalet äldre från Polen ökade med 540, från Jugoslavien med 490 och från Turkiet med 320 personer. Vid årsskiftet 1982/83 var antalet personer i åldersgruppen 50–64 år omkring 125 000.

Invandrarna kommer från ett stort antal länder och totalt finns i Sverige medborgare från över 150 länder. I flertalet fall är det dock frågan om ett litet antal individer. Drygt hälften av samtliga utrikes födda kommer från övriga nordiska länder och av dem omkring tre fjärdedelar från Finland.

Drygt 30 procent kommer från övriga Europa, varav merparten från Västtyskland, Jugoslavien, Polen, Estland och Grekland.

Tabell 1.11 Utrikes födda efter födelseland vid årsskiftet 1982/83

	Antal totalt	Därav 65-w år	
		antal	Andel %
Norden	326 827	27 044	8,3
Danmark	42 208	4 629	11,0
Finland	239 849	14 812	6,2
Norge	41 718	7 565	18,1
Övriga Europa	195 345	21 094	10,8
Estland	14 610	5 463	37,4
Grekland	14 540	297	2,0
Italien	5 919	384	6,5
Jugoslavien	37 789	876	2,3
Polen	24 791	2 373	9,6
Tjeckoslovakien	7 640	888	11,6
Ungern	13 387	1 117	8,3
Västtyskland	38 063	5 967	15,7
Övriga länder	38 606	3 729	9,7
Afrika	11 618	141	1,2
Nordamerika	14 634	3 367	23,0
USA	11 798	3 225	27,3
Övriga länder	2 836	142	5,0
Sydamerika	22 244	363	1,6
Chile	10 534	175	1,7
Övriga länder	11 710	188	1,6
Asien	56 608	1 445	2,6
Turkiet	16 816	809	4,8
Övriga länder	39 792	636	1,6
Oceanien	966	24	2,5
Sovjetunionen	6 774	2 433	35,9
Okänt	156	35	22,4
Samtliga	636 129	55 890	8,8

Av samtliga utrikes födda hade vid årsskiftet 1982/83 nio procent uppnått pensionsåldern (tabell 1.11). Andelen äldre i den utrikes födda befolkningen varierar kraftigt efter födelseland. Den är högst bland invandrare från Estland, 37 procent, och lägst bland dem som kommer från afrikanska länder, drygt en procent. En hög andel äldre finns också bland invandrarna från Sovjet, som i övrigt svarar för en liten del av invandrarna i landet. Närmare 40 procent äldre invandrare kommer från övriga europeiska länder, de flesta från Estland, Polen, Västtyskland och Ungern, och en dryg tiondel från länder utanför Europa.

Tabell 1.12 Utrikes födda 65 år och äldre efter ålder och födelseland årsskiftet 1982/83.

Födelseland	Alla		65-69		70-74		75-79		80-	
	antal	andel (%)	antal	andel (%)	antal	andel (%)	antal	andel (%)	antal	andel (%)
Samtliga	55 890	100	20 942	100	15 482	100	10 115	100	9 351	100
Finland	14 812	26,5	6 712	32,0	4 369	28,2	2 179	21,5	1 552	16,6
Norge	7 565	13,5	2 937	14,0	1 649	10,7	1 330	13,1	1 648	17,6
Västtyskland	5 967	10,7	1 679	8,0	1 646	10,6	1 200	11,9	1 442	15,4
Estland	5 463	9,8	1 570	7,5	1 505	9,7	1 237	12,2	1 151	12,3
Danmark	4 629	8,3	1 976	9,4	1 166	7,5	758	7,5	729	7,8
USA	3 225	5,8	892	4,3	817	5,3	822	8,1	694	7,4
Sovjetunionen	2 433	4,4	798	3,8	639	4,1	478	4,7	518	5,5
Polen	2 373	4,2	1 019	4,7	759	4,9	334	3,3	261	2,8
Ungern	1 117	2,0	429	2,0	371	2,4	165	1,6	152	1,6
Tjeckoslovakien	888	1,6	288	1,4	250	1,6	201	2,0	130	1,4
Jugoslavien	876	1,6	333	1,6	299	1,9	155	1,5	89	1,0
Turkiet	809	1,4	243	1,2	257	1,7	182	1,8	127	1,4
Italien	384	0,7	116	0,6	107	0,7	62	0,6	49	0,5
Sydamerika	363	0,6	175	0,8	98	0,6	47	0,5	43	0,5
Grekland	297	0,5	118	0,6	95	0,6	36	0,4	48	0,5
Övriga länder	4 689	8,4	1 657	8,0	1 455	9,5	929	9,2	718	7,7

I tabell 1.12 visas utrikes födda i åldern 65 år och äldre efter födelseland för alla de 15 största grupperna inkl. Grekland och alla födda i Sydamerika. De två sistnämnda står för stora invandrargrupper i landet, men eftersom invandringen därifrån kommit sent är antalet äldre relativt litet. Den största gruppen är i Finland födda äldre, omkring 15 000.

Andra större grupper är äldre invandrare från Norge, Västtysk land, Estland, Danmark, Sovjetunionen, Polen och Ungern. Antalet födda i de övriga länderna som redovisas i tabellen är lägre än 1 000.

Det är naturligtvis inte enbart egenskapen att vara född i ett annat land som gör att den äldre människan har särskilda behov som samhället bör söka tillgodose. Det utslagsgivande är i stället om den äldre har ett annat språk och annorlunda kulturella sedvänjor samt vilka resurser han eller hon själv har. Omkring 40 procent av de äldre invandrarna är födda i Danmark, Norge, Västtyskland och USA. Dessa grupper har i kulturellt och språkligt avseende stora likheter med svenskarna. Exempelvis har de i USA födda äldre till allra största delen viss bakgrund i Sverige och har också bott här stora delar av sitt liv.

Tabell 1.13 Utrikes födda länsvis vid årsskiftet 1982/83

Län	Utrikes födda		Därav 65-w år	
	Antal	Andel av befolkningen (%)	Antal	Andel av befolkningen 65-w (%)
Stockholms	211 341	13,7	18 285	8,1
Uppsala	19 152	7,7	1 205	3,3
Södermanlands	23 023	9,1	1 966	4,7
Östergötlands	21 026	7,2	1 661	2,5
Jönköpings	16 564	5,5	1 213	2,3
Kronobergs	9 344	5,3	665	2,2
Kalmar	8 116	3,4	815	1,8
Gotlands	1 417	2,5	280	2,9
Blekinge	6 780	4,5	596	2,2
Kristianstads	12 385	4,4	1 212	2,4
Malmöhus	64 872	8,7	5 990	4,7
Hallands	12 396	5,3	1 017	2,6
Göteborgs och Bohus	68 434	9,6	5 626	4,7
Älvsborgs	30 607	7,2	2 788	3,9
Skaraborgs	11 475	4,2	888	1,9
Värmlands	13 011	4,6	1 966	3,7
Örebro	16 944	6,2	1 446	2,9
Västmanlands	28 703	11,1	2 292	5,8
Kopparbergs	13 579	4,7	1 383	2,6
Gävleborgs	10 785	3,7	902	1,7
Västernorrlands	8 533	3,2	789	1,6
Jämtlands	3 555	2,6	500	1,9
Västerbottens	7 291	3,0	593	1,6
Norrbottnens	15 895	6,0	1 817	4,8
Hela riket	635 128	7,6	55 890	4,0

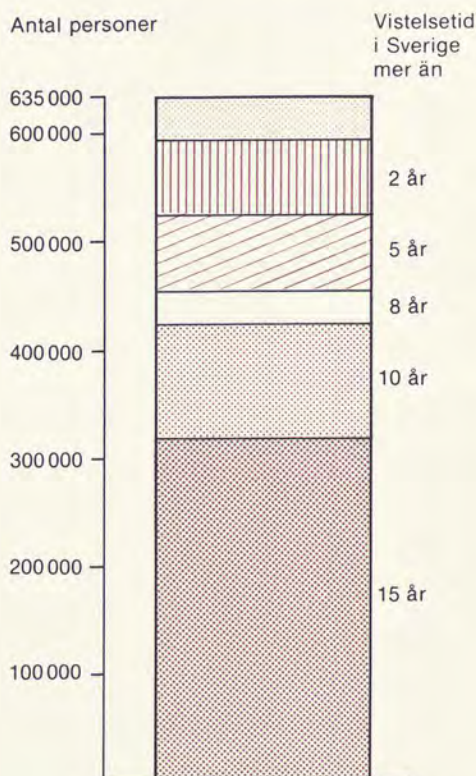
Källa: SCB. Folkmängd den 31 december 1982. Del 3.

Invandrarna fördelar sig ganska ojämnt över landet (tabell 1.13). Över hälften av alla utrikes födda bor i de tre storstadslänen. Samma andel gäller också utrikes födda som är 65 år och äldre. Övriga län med stort antal utrikes födda är Älvsborgs, Västmanlands och Södermanlands län. Många invandrare söker sig till platser där landsmän finns. Italienare och speciellt greker är koncentrerade till Storstockholm. Kommuner med stort inslag av finska invandrare är flera av Stockholms och Göteborgs kranskommuner, Eskilstuna, Borås, Västerås, Luleå och Haparanda. Invandrare födda i Turkiet är starkt koncentrerade till Stockholms län (nästan 60 %) liksom nya invandrargrupper från Sydamerika och Afrika. Invandrare från Jugosla-

vien är mera geografiskt spridda med en viss koncentration till Malmöhus län (26 %).

Många invandrare av första generationen har varit i Sverige länge och hunnit vänja sig vid det nya i landet och betraktar sig kanske inte längre som invandrare. Hälften av alla utrikes födda har varit i Sverige minst 15 år och två tredjedelar minst 10 år. Knappt en femtedel har varit här mindre än fem år och endast sex procent mindre än två år (diagram 1.4).

Diagram 1.4 Utrikes födda efter vistelsetid i Sverige årsskiftet 1982/83

Vistelsetidens längd varierar för olika invandrargrupper. Detta framgår av tabell 1.14. Bland dem med lång vistelsetid finns invandrare från de nordiska länderna, utom Island (till stor del studerande), från Estland, Sovjetunionen, Italien, Västtyskland, Tjeckoslovakien, Jugoslavien och Ungern. Korta vistelsetider har invandrare födda i Sydamerika, Asien och Afrika, dvs. länder varifrån en mera omfattande invandring börjat först under senare år.

Tabell 1.14 Utrikes födda efter födelseland och vistelsetid i Sverige vid årsskiftet 1982/83

Födelseland	Antal (avrundade tal)	Andel (%) som varit i Sverige minst				
		15 år	10 år	8 år	5 år	2 år
Norden	326 800	56	74	79	88	97
Danmark	42 200	64	72	79	91	96
Finland	239 800	52	74	78	88	97
Island	3 000	14	27	29	50	83
Norge	41 700	73	81	84	90	96
Övriga Europa	195 300	55	74	78	86	94
Estland	14 600	98	99	99	99	100
Grekland	14 500	30	61	71	83	95
Italien	5 900	69	79	83	90	97
Jugoslavien	37 800	43	78	83	91	97
Polen	24 800	28	48	54	67	83
Tjeckoslovakien	7 600	42	82	85	90	96
Västtyskland	38 100	81	88	90	94	98
Ungern	13 400	61	76	80	87	96
Afrika	11 600	19	31	42	61	85
Nordamerika	14 600	58	68	73	81	91
Sydamerika	22 200	10	13	19	44	80
Chile	10 500	6	7	12	42	82
Asien	56 600	15	25	33	58	85
Turkiet	16 800	17	27	34	67	88
Oceanien	1 000	24	40	48	64	84
Sovjetunionen	6 800	72	81	84	87	95
Samtliga	635 100	50	67	72	83	94

Hälften av alla utrikes födda är numera svenska medborgare. Andelen svenska medborgare ökar med stigande ålder. Av samtliga som är 65 år och äldre är 82% svenska medborgare. Den formella indelningen av invandrare i utländska och svenska medborgare motsvaras dock inte alltid av en faktisk skillnad vad gäller deras anknytning till Sverige. Bland utländska medborgare finns stora grupper som har varit i Sverige en mycket lång tid, och en stor majoritet av de vuxna utländska medborgarna uppfyller kvalifikationstiden för svenskt medborgarskap. Det finns många utlänningar i Sverige som dessutom också är gifta med svenska medborgare och som förmodligen är väl förankrade i sin sociala omgivning utan att för den skull ansöka om svenskt medborgarskap. En låg andel (25 procent) svenska medborgare finns t.ex. bland invandrare från Jugoslavien, trots att närmare 80 procent av dem

Tabell 1.15 Utrikes födda 50 år och äldre efter födelseland samt andel svenska medborgare i respektive grupp. Årsskiftet 1982/83.

Födelseland	Totalt antal	därav svenska medb. %	65-w år Antal	därav svenska medb. %	60-64 år Antal	därav svenska medb. %	55-59 år Antal	därav svenska medb. %	50-54 år Antal	därav svenska medb. %
Samtliga	635 129	50	55 890	82	32 209	77	43 241	74	49 619	67
Finland	239 849	49	14 812	77	9 704	74	13 675	70	18 546	66
Västtyskland	38 063	74	5 967	88	2 486	90	3 803	87	5 449	86
Estland	14 610	98	5 463	99	1 896	98	2 303	96	1 449	97
USA	11 798	65	3 225	96	744	92	1 052	90	1 188	87
Sovjetunionen	6 774	80	2 433	92	771	93	803	93	577	87
Polen	24 791	47	2 373	85	1 660	86	1 823	82	1 262	66
Ungern	13 387	80	1 117	94	828	95	1 238	95	1 356	93
Tjeckoslovakien	7 640	82	888	91	543	95	824	92	727	90
Jugoslavien	37 789	25	876	34	750	40	1 394	39	2 586	32
Turkiet	16 817	10	809	15	314	36	435	34	742	12
Italien	5 919	48	384	67	385	62	629	61	616	58
Sydamerika	22 224	30	363	32	270	28	360	24	519	26
Grekland	14 540	33	297	34	185	44	495	46	1 090	44

varit i Sverige mer än 10 år och över 90 procent över fem år (tabell 1.15).

Många invandrare sammanbor med svenskar och är därmed väl integrerade både språkligt och kulturellt i det svenska samhället. Enligt 1980 års folk- och bostadsräkning (FoB 80) är omkring hälften samboende/gifta av utrikes födda som är 65 år och äldre. Av dem sambor 47 procent av kvinnorna och 40 procent av männen med en person som är född i Sverige. Samma andelar gäller för samtliga samboende utrikes födda i landet.

Mönstret varierar emellertid för personer från olika länder. En hög grad gifta/samboende inom den egna gruppen finns i alla åldrar bland personer födda i Turkiet, Jugoslavien och Grekland. Detta framgår av tabell 1.16. I många andra grupper kan konstateras att de äldre är gifta med landsmän, medan de yngre i större utsträckning är

Tabell 1.16 Utrikes födda samboende personer enligt FoB-1980 efter kön och partners födelseland

Födelseland	Män			Kvinnor				
	% samboende med kvinna född i		Antal	% samboende med man född i			Antal	
	Samma land	Sverige		Övr. länder	Samma land	Sverige		Övr. länder
Samtl. länder	50,2	40,8	9,0	168 264	45,2	46,7	8,1	186 857
Därav								
Danmark	31,7	59,0	9,3	14 295	35,6	58,2	6,2	12 703
Finland	71,6	26,5	1,9	60 358	51,8	42,7	5,5	83 399
Norge	20,0	71,9	8,1	10 474	12,8	80,5	6,7	16 358
Estland	40,3	44,4	15,4	5 382	48,6	46,0	5,4	4 426
Frankrike	3,9	80,2	15,8	967	5,2	77,9	17,0	737
Grekland	66,8	26,0	7,1	4 766	90,0	5,7	4,3	3 539
Italien	22,2	64,3	13,5	2 781	53,5	35,2	11,3	1 153
Jugoslavien	75,2	18,8	6,0	12 326	84,9	10,1	4,9	10 916
Nederländerna	15,3	68,1	16,6	1 209	22,5	64,4	13,1	823
Polen	56,8	29,3	13,9	4 381	31,8	53,5	14,7	7 834
Spanien	19,7	67,3	13,0	1 590	35,3	52,1	12,6	890
Tjeckoslovakien	43,7	33,7	22,6	2 465	46,7	36,4	16,9	2 304
Västtyskland								
Ungern	49,2	35,9	14,9	4 784	65,3	25,8	8,9	3 604
Österrike	14,8	53,6	24,7	2 764	21,8	64,6	20,6	1 873
USA	3,6	89,2	6,9	3 190	3,9	88,0	8,5	2 924
Chile	76,1	15,1	8,8	1 529	81,4	11,2	7,4	1 429
Turkiet	75,8	14,2	10,0	3 956	92,3	2,2	5,5	3 248

Källa: SOU 1984:58

gifta/sammanbor med i Sverige födda personer. Detta gäller bl.a. i Estland och i Italien födda invandrare.

Antalet äldre invandrare väntas öka kraftigt under de närmaste årtiondena. Statistiska centralbyråns (SCB) prognosinstitut har gjort en uppskattning av antalet utrikes födda i pensionsåldern fram till år 2025. Institutet antog en framtida nettoinvandring av 18 000 per år fram till år 1985 och därefter 12 000 per år. För jämförelsens skull gjordes även en framskrivning med antagandet att ingen fortsatt nettoinvandring kommer att ske. Uppgifterna redovisas i tabell 1.17. Den genomsnittliga nettoinvandringen av utländska medborgare åren 1980–1983 har varit ca 5 000. Det är därför de lägre siffrorna i tabellen som är mest intressanta.

Tabell 1.17 Utrikes födda över 65 år åren 1980–2025 enligt olika antaganden om den framtida invandringen

År	Nettoinvandring på 18 000 per år till år 1985 och därefter 12 000 per år	Ingen nettoinvandring
1980	52 000	52 000
1984	60 000	60 000
1990	85 000	84 000
2000	126 000	122 000
2010	165 000	156 000
2020	204 000	175 000
2025	213 000	156 000

Källa: SOU 1984:58.

Även om ingen nettoinvandring skulle ske väntas resultatet ändå bli att antalet utrikes födda över 65 år mer än fördubblas till år 2000. Många av dem kommer dock att ha en lång vistelsetid bakom sig och en stor del även en stark språklig och kulturell förankring i Sverige.

Ekonomiska förhållanden

I detta kapitel belyses inledningsvis inkomstutvecklingen sedan 1960-talets slut med utgångspunkt i två undersökningar publicerade år 1984. Den ena är en undersökning från Institutet för social forskning (SOFI) som belyser inkomstutvecklingen mellan åren 1967 och 1980. Den omfattar ålderspensionärer upp till 75 år. Den andra är SCB:s inkomstfördelningsundersökning som avser perioden 1975–1982 och omfattar samtliga ålderspensionärer. Båda undersökningarna visar hur inkomsterna fördelar sig mellan och utvecklats för olika grupper i befolkningen, såsom förvärvsarbetande, icke förvärvsarbetande, ensamstående och samboende.

Därefter redovisas mera ingående ålderspensionärernas inkomstförhållanden – inkomster av olika slag och för olika delgrupper inom pensionärskollektivet. Underlagsmaterialet är på uppdrag av äldreberedningen framtaget av SCB från den totalräknade inkomststatistiken. Denna bygger på deklarationsuppgifter som kompletterats med uppgifter från vissa administrativa register för bl.a. pensionsuppgifter.

De två huvudinkomstbegrepp som används i detta kapitel är sammanräknad inkomst och disponibel inkomst.

Sammanräknad inkomst kan betecknas som bruttoinkomst. I den ingår inkomst av tjänst inklusive pensioner, kapital, annan fastighet, tillfällig förvärvsverksamhet, jordbruksfastighet och rörelse. Avdrag har endast gjorts för utgifter för inkomsternas förvärvande.

Disponibel inkomst är summan av alla slags inkomster, m.a.o. sammanräknad inkomst plus bidrag minus direkta skatter, dvs. pengar om finns till förfogande för konsumtion.

Detta inkomstbegrepp används på hushållsnivå i stället för individnivå. Det är på hushållsnivå som nettoeffekterna av skatter och transfereringar kan belysas.

Inkomstutvecklingen sedan slutet av 1960-talet

Både SCB:s och SOFI:s undersökningar vilkas resultat redovisas i detta avsnitt visar en kraftig ökning av pensionärskollektivets genomsnittliga inkomster under de studerade perioderna 1967–1980 respektive 1975–1982.

Den huvudsakliga förklaringen till denna inkomstutveckling är att ATP och andra nya tjänstepensionssystem, som bygger på inkomstbortfallsprincipen successivt börjat få större genomslag.

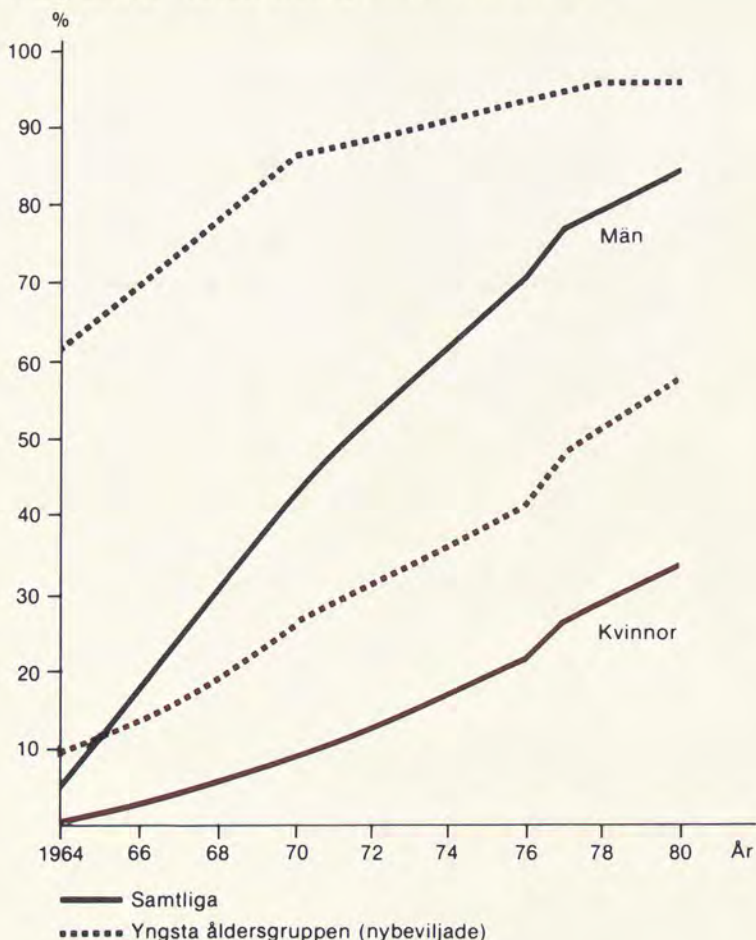
De första utbetalningarna från ATP gjordes år 1963. De första åren hade några 10 000-tal ålderspensionärer ATP. År 1980 hade antalet stigit till ca 770 000 och år 1984 till ca 910 000. I takt med att antalet ATP-pensionärer ökat, har antalet kvalifikationsår för varje pensionär ökat och den inkomstsumma som ligger till grund för pensionsberäkningarna ökat. Nyblivna pensionärer som tillkommit varje år har i större utsträckning inte bara haft ATP utan också högre ATP än tidigare årgångar pensionärer (se diagram 2.1 och 2.2). Utöver ATP har de avtalsreglerade pensionerna bidragit till att den genomsnittliga inkomsten för pensionärskollektivet ökat kraftigt. Vid ATP-reformens införande var det framför allt anställda inom stat och kommun och vissa grupper av privattjänstemän som hade pensionsförmånerna i sina avtal.

I samband med ATP-reformens genomförande kom ITP-planen, industrins tilläggspension för tjänstemän, som senare utökats och numera omfattar också handelns tjänstemän. År 1973 träffades avtal om särskild tilläggspension för arbetare (STP) inom den privata sektorn. Dessa avtalsreglerade pensioner är i princip uppbyggda så att det är inkomster vid pensioneringstillfället och antalet tjänsteår som bestämmer pensionens storlek.

Även de som enbart haft folkpension har med åren fått ökade inkomster genom förbättrade pensionsförmåner i form av pensionstillskott som infördes år 1969 och indexeringen av pensionerna år 1968.

Resultaten från SOFI:s undersökning visar inkomstutvecklingen för yngre pensionärer mellan pensionsåldern och 74 år. I denna åldersgrupp blir också effekterna av tjänstepensionssystemen tydliga. År 1967 hade en helårspensionär en genomsnittlig sammanräknad inkomst som var knappt hälften av vad en inkomsttagare i genomsnitt hade, en skillnad på omkring 25 000 kronor. Under perioden fram till år 1980 var den reala ökningen större för

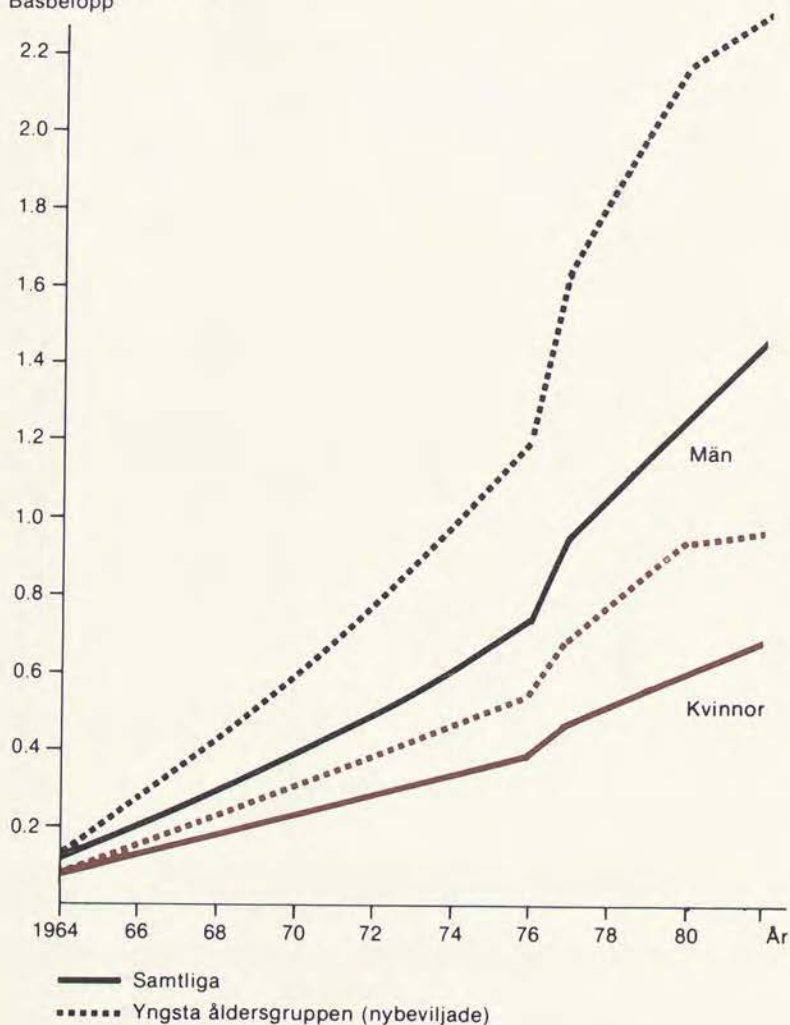
Diagram 2.1 Andel ålderspensionärer med ATP

ålderspensionärer än för samtliga inkomsttagare, varmed skillnaden minskade till ca 16 000 kronor. Detta framgår av tabell 2.1 där beloppen anges i 1980 års penningvärde. Den genomsnittliga pensionsinkomsten ökade från 19 000 kronor till 34 000 kronor mellan åren 1967 och 1980. Under samma period ökade den genomsnittliga arbetsinkomsten för helårs- och heltidsarbetande från 64 400 till 76 700 kronor i 1980 års priser. År 1980 utgjorde den genomsnittliga pensionsinkomsten knappt hälften av en genomsnittlig arbetsinkomst för en heltids- och helårsarbetande.

Diagram 2.2 Medelpension (ATP) för ålderspensionärer¹

Utgående medelpension
Basbelopp

¹ Medelpensionen anges i basbelopp, vilket innebär att diagrammet visar utvecklingen vid fast penningvärde.

Tabell 2.1 Sammanräknad inkomst, arbetsinkomst och pensionsinkomst i genomsnitt i kronor. 1980 års priser.

	1967	1980
<i>Sammanräknad inkomst i genomsnitt</i>		
samtliga inkomsttagare	48 300	56 400
helårspensionärer	23 100	40 100
<i>Arbetsinkomst</i>		
helårs- och heltidsarbetande	64 400	76 700
<i>Pensionsinkomster</i>		
helårspensionärer	19 000	34 000

Källa: Välfärden i förändring, Institutet för social forskning, 1984.

När det gäller hushållsinkomsternas utveckling har den genomsnittliga disponibla inkomsten ökat reallt för i stort sett alla hushållstyper. Hushållen är grupperade efter hushållsföreståndarens social- och yrkesgruppstillhörighet. Den relativt sett största ökningen hade pensionärshushållen, vilket naturligtvis beror på de mycket låga beloppen i jämförelseperiodens början.

Pensionärshushållen tillhörande socialgrupp III och II, (95 procent av alla) hade år 1967 den lägsta disponibla inkomsten, lägre än studerande. Den genomsnittliga disponibla inkomsten var knappt hälften av vad motsvarande socialgrupper av hushåll med yrkesverksamma hade.

Skillnaderna mellan pensionärshushåll och hushåll bestående av yrkesverksamma minskade mellan åren 1967 och 1980, men de var fortfarande mycket stora. Pensionärer i socialgrupp III hade en disponibel inkomst som år 1980 var ca 20 000 kronor lägre än arbetarhushållen. Socialgrupp II bland pensionärshushållen hade en disponibel inkomst som var närmare 30 000 kronor lägre än hushåll med yrkesverksamma i samma socialgrupp (lägre tjänstemän). Detta framgår av tabell 2.2, som också visar hur konsumtionsutrymmet per konsumtionsenhet för olika hushåll utvecklats åren 1967–1980.

Konsumtionsutrymmet är ett mått på hur mycket pengar hushållen har att röra sig med sedan kostnaderna för en viss grundstandard frånräknats inkomsten. Från den disponibla familjeinkomsten har dragits ett belopp enligt existensminimimormen samt bostadskostnaden enligt en schablon. Resultaten har dividerats med antalet konsumtionsenheter inom familjen för att få bättre jämförbarhet mellan hushåll av olika storlekar.

Existensminimum beräknas som det genomsnittliga basbeloppet för respektive år gånger 0.95 för ensamstående, 1.65 för gifta och med 0.4 gånger detta basbelopp tillagt för varje barn. De givna koefficienterna anger också konsumtionsenheterna för de olika individerna.

Bostadskostnaden har satts till den minsta faktiska kostnaden (enligt SCB:s bostads- och hyresundersökning) för en bostad där alla familjemedlemmar disponerar ett eget rum, kök och vardagsrum oräknade.

Konsumtionsutrymmet för pensionärerna har stigit betydligt, men det översteg år 1980 ändå inte nivån för motsvarande socialgrupper bland de yrkesverksamma tretton år tidigare.

Tabell 2.2 Disponibel inkomst och konsumtionsutrymme per konsumtionsenhet för hushåll efter yrke. Genomsnitt i 1 000-tal kronor, 1980 års priser.

	Disponibel inkomst		Konsumtionsutrymme	
	1967	1980	1967	1980
Genomsnitt				
Studera	26	30	5	8
Pensionärer III	23	39	-1	9
Pensionärer II	29	47	4	13
Pensionärer I	(53)	67	(18)	23
Arbetare	47	58	9	16
Lägre tjänstemän	62	76	15	22
Socialgrupp I	106	101	30	32
Alla	50	62	10	17

Källa: Välfärd i förändring, Institutet för social forskning, 1984.

SCB:s undersökning som är en specialbearbetning av inkomstfördelningsundersökningen för 1984 års långtidsutredning visar att hushållens disponibla inkomster ökat 2 à 3 procent 1975–1981. Under denna period har reallönerna i stort sett stagnerat. Ökningen av hushållens disponibla inkomster beror på att inkomstöverföringarna från den offentliga sektorn till hushållen ökat.

För att kunna jämföra hushåll av olika storlekar har den disponibla inkomsten även i denna undersökning beräknats per konsumtionsenhet (ke). Ensamstående räknas där som 1,0 ke, samboende par som 1,8 ke och varje barn som 0,6 ke (16–17-åringar), 0,45 ke (10–15-åringar) eller 0,3 ke (0–9-åringar).

Under perioden 1975–1981 var den genomsnittliga årliga reala förändringen av disponibla inkomsten per konsum-

tionsenhet för samtliga hushåll omkring en procent. Den bästa utvecklingen av köpkraften visar pensionärshushållen med en årlig real förändring på 2,5–3,5 procent. Trots denna utveckling hade ålderspensionärerna en genomsnittligt sett låg köpkraft år 1981. Pensionärshushållen, såväl ensamboende som samboende, och hushåll med mer än tre barn hade den lägsta disponibla inkomsten per konsumtionsenhet, under 40 000 kronor. Den högsta disponibla inkomsten per konsumtionsenhet hade samboende utan barn i åldrarna 25–64 år med ca 55 000 kronor. Ensamboende utan barn 25–64 år och samboende med ett barn hade den näst bästa köpkraften och låg på omkring 50 000 kronor. Detta framgår av tabell 2.3 som också visar utvecklingen av köpkraften åren 1981–1982. Den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet minskade då i genomsnitt 2,5 procent för samtliga hushåll. Disponibla inkomsten för ensamstående pensionärer minskade mellan åren 1981 och 1982 med 4 procent medan den för samboende pensionärerna fortsatte att öka något.

Tabell 2.3 Disponibel inkomst per konsumtionsenhet för olika hushållstyper 1981

Hushållstyp	Antal och andel hushåll 1981		Disponibel inkomst per konsumtionsenhet 1000-tals kronor	Genomsnittlig real förändring per år i procent	
	1000-tal	Procent		1975–1981	1981–1982
Ensamstående utan barn	2 206	50,5	42	1	-4
därav 18–24 år	538	12	33	0	-4
25–64(25–66)*	957	22	50	0,5	-4
65– (67-)*	711	16,5	39	3,5	-4
Ensamstående med barn	124	3	47	0	-4,5
Ensamstående med två barn	56	1,5	42	-1	-2,5
Ensamstående med minst tre barn	12	0,5	39	-1	-2,5
Samboende utan barn	1 079	24,5	49	0,5	-0,5
därav 18–24 år	45	1	47	-0,5	-3,5
25–64(25–66)*	692	15,5	55	1	0,5
65– (67-)*	342	8	38	2,5	1,5
Samboende med ett barn	366	8,5	50	0,5	-3,5
Samboende med två barn	378	8,5	43	0,5	-1,5
Samboende med tre barn	119	2,5	40	1,5	-2,5
Samboende med minst fyra barn	24	0,5	32	-1	0
Samtliga hushåll	4 364	100	45	1	-2,5

* Åldersintervallet inom parentes anger jämförelsegruppens avgränsning 1975.
Källa: SOU 1984:5 och Levnadsförhållanden rapport 43, SCB 1985.

Ett uttryck för en förbättrad inkomstsituation för pensionärshushållen är att andelen hushåll med svag ekonomi minskat påtagligt under perioden 1975–1981. Till hushåll med svag ekonomi räknas hushåll med en disponibel inkomst under den inkomstnivå som bestäms av skattelagstiftningens existensminigränser resp. uppbar socialhjälp.

Socialhjälp var mycket ovanligt bland pensionärshushållen såväl 1975 som 1981. Andelen pensionärshushåll under existensminimum har minskat från 16 till 2 procent mellan åren 1975 och 1981 (tabell 2.4). I absoluta tal fanns det år 1975 ca. 130 000 ålderspensionärshushåll med en disponibel inkomst under existensminimum. Detta antal hade år 1981 minskat till ca. 20 000 trots att antalet ålderspensionärshushåll då var ca. 250 000 högre än år 1975. Inkomster under existensminimum förekommer i stort sett endast bland pensionärshushåll "utan TP". Hushåll med en pensionsinkomst som understiger 110 procent av summan av folkpension och pensionstillskott år 1981 klassas som hushåll utan tilläggspension ("utan TP"), och hushåll med en pensionsinkomst över denna gräns som hushåll med tilläggspension. Denna inkomstgräns har tillämpats på såväl 1975 års som 1981 års inkomster. 1975 års inkomster har därvid omräknats till 1981 års penningvärde. Andelen pensionärshushåll som har lägre pensionsinkomst än 110 procent av folkpension och pensionstillskott har från 1975 till 1981 minskat från 68 till 43 procent.

Det är faktiskt något förvånande att det finns pensionärshushåll som år 1981 ligger under existensminimum. Vid en ytlig betraktelse bör gällande pensions- och beskattningsregler samt bostadstillägg lyfta pensionärshushållens inkomster över existensminigränsen. Skäl till att disponibla inkomster under existensminimum kan uppkomma även bland dagens pensionärshushåll är t.ex. att ett oducerat bostadstillägg inte överallt i landet täcker hela bostadskostnaden. Ytterligare skäl kan vara förtida uttag av pension, uppskjuten pension, negativ företagsinkomst, förmögenhetsinkomst och förmögenhetsinnehav. Förmögenhetsinnehav kan påverka såväl skattens storlek som det kommunala bostadstillägget.

Tabell 2.4 *Andel hushåll med socialhjälp resp. disponibel inkomst under existensminimum 1975 och 1981. Ålderspensionärshushåll efter hushållssammansättning, ålder och pensions storlek. Procent*

Hushållstyp	1975		1981	
	Under exis- tensminim.	Social- hjälp	Under exis- tensminim.	Social- hjälp
Ensamst. utan TP	24,5	0,5	3	0,5
därav 65-74 ¹ år	21	2	3	2,5
75- år	26,5	0	3	0
Ensamst. med TP	0	0	0,5	0
därav 65-74 ¹ år	0	0	0,5	0
75- år	0	0	0	0
Samtl. ensamstående	17,5	0,5	1,5	0,5
Samboende utan TP	21	1	6	0
därav 65-74 ¹ år	12,5	0	18	0
75- år	31,5	2	1	0
Samboende med TP	0	0	0,5	0
därav 65-74 ¹ år	0	0	0,5	0
75- år	0	0	0,5	0
Samtl. samboende	12,5	0,5	2	0
Samtl. ålderspen- sionärshushåll	15,5	0,5	2	0

¹ 67-74 år för 1975

Källa: SOU 1984:6

Inkomstförhållanden 1982

De siffror om inkomstförhållanden som redovisats i föregående avsnitt är genomsnittsvärden för stora grupper både bland de yrkesverksamma och pensionärer. Inom varje grupp finns stora variationer. I följande avsnitt redovisas fördelningen inom pensionärsgruppen för olika åldrar, män och kvinnor, för ålderspensionärer med olika pensionsförmåner m.m. år 1982.

Var femte inkomsttagare är 65 år och äldre

År 1982 fanns 6 610 000 inkomsttagare i riket, varav 1 465 000 eller 22 procent var 65 år och äldre. Den totala sammanräknade inkomsten var 406.8 miljarder kronor. Av denna svarade pensionärerna för 66.9 miljarder kronor eller 16,4 procent. Omkring 90 procent av samtliga inkomsttagare och 80 procent av pensionärerna betalade skatt.

Summan av den slutliga skatten för inkomsttagarna var 131.60 miljarder kronor, varav pensionärerna betalade

17.34 miljarder kronor. Pensionärerna utgjorde omkring 20 procent av skattebetalarna och betalade 13,2 procent av summan av den slutliga skatten för inkomsttagare.

Pensionärerna betalade i genomsnitt 14 600 kronor och de yngre pensionärerna 65–69 år i genomsnitt 20 300 kronor i skatt. Medelskatten för samtliga inkomsttagare uppgick till 22 200 kronor (tabell 2.5).

Tabell 2.5 Sammanräknad medelinkomst och medelskatt för inkomsttagare 1982

	Medel- inkomst	Medelskatt	Andel med skatt %
Samtliga inkomst- tagare	61 100	22 200	89,7
därav 65–69	57 900	20 300	89,3
70–	40 300	11 800	77,2
65–	45 700	14 600	80,8

Av de sex inkomstslagen, som ingår i sammanräknad inkomst, dominerar inkomst av tjänst. För åldersgruppen 65 år och äldre utgjorde denna 87,2 procent och för samtliga inkomsttagare 91,5 procent av den totala sammanräknade inkomstsumman år 1982. I detta inkomstslag ingår förutom lön även pensioner, kostnadsersättningar m.m. För åldersgruppen 65 år och äldre utgjorde pensionsinkomster omkring 92 procent och lön omkring 7 procent av inkomst av tjänst (tabell 2.6).

Det näst största inkomstslaget är inkomst av kapital som för pensionärerna utgjorde 9,4 procent av den totala sammanräknade inkomsten. Kapitalinkomstens andel är större bland pensionärer än bland övriga inkomsttagare.

Tabell 2.6 Olika inkomsters andel av den totala sammanräknade inkomstsumman 1982 samt andelen inkomsttagare med olika inkomstslag. Procent

Inkomstslag	Inkomstens andel av inkomst- summan		Andel inkomst- tagare med resp. inkomst	
	Personer 65–w år	Övriga	Personer 65–w år	Övriga
Tjänst (inklusive pensioner)	87,2	92,3	100	90,8
Kapital	9,4	2,3	64,5	30,2
Annan fastighet	1,0	0,6	17,1	15,2
Tillf.förvärvsverksamhet	0,7	0,7	1,4	1,8
Jordbruksfastighet	0,8	1,0	4,2	3,7
Rörelse	0,9	3,0	1,4	5,1

Många har en årsinkomst under 30 000 kronor

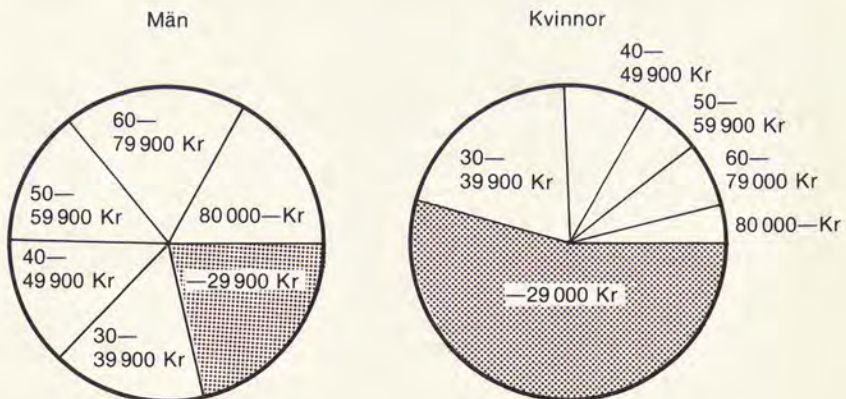
I detta avsnitt belyses inkomstfördelningen bland de äldre inkomstagare med utgångspunkt i den sammanräknade inkomsten, vari ingår inkomster av alla slag och som ger den totala inkomstbilden före skatter och avdrag. Längre fram redovisas separat inkomster av pension, arbete och kapital. Dessa tre inkomstkällor svarar för 98 procent av inkomstsumman för samtliga personer 66 år och äldre.

I denna specialbearbetning av inkomststatistiken ingår samtliga personer som 1982 var 66 år och äldre. Genom denna åldersavgränsning har samtliga som omfattas av undersökningen varit i pensionsåldern hela året. För nyblivna pensionärer som under året fyllt 65 år spelar arbetsinkomsterna fortfarande betydande roll. Dessa har exkluderats för att inte försvåra jämförelsen mellan olika grupper av pensionärer.

Av samtliga personer 66 år och äldre saknade 0,2 procent inkomst, ca 2 700 personer, vilket motsvarar antalet äldre utländska medborgare utan pension.

Fördelningen av pensionärer på inkomstklasser (diagram 2.3 och tabell 2.7) visar att över hälften av kvinnorna hade en sammanräknad inkomst under 30 000 kronor år 1982. Motsvarande andel för männen var drygt 20 procent. Av kvinnorna hade 84 procent och av männen 51 procent inkomst under 50 000 kronor. En knapp tiondel av männen och 2 procent av kvinnorna, totalt 64 000 personer, hade en sammanräknad årsinkomst över 100 000 kronor.

Diagram 2.3 Sammanräknad inkomst. Fördelning av inkomsttagare 66-år på inkomstklasser (1000-tal kronor) 1982

Av de totalt ca 8 900 utländska medborgarna hade två tredjedelar årsinkomst under 30 000 kronor. Drygt en fjärdedel av dem, omkring 2 300 personer, saknade inkomst år 1982. För utrikes födda som var svenska medborgare var inkomstfördelningen däremot ungefär densamma som för äldrebefolkningen totalt.

Tabell 2.7 Ålderspensionärer 66-år efter sammanräknad inkomst 1982. Andel i respektive inkomstklass. Procent

Inkomstklass (tusental kr.)	Män	Kvinnor	Samtliga	Därav utrikes födda	
				svenska medb.	utländska medb.
0	0,2	0,2	0,2	0,1	26,0
0.1- 19.9	0,8	0,8	0,8	0,8	5,5
20.0- 29.9	20,8	54,1	39,8	41,5	33,9
30.0- 39.9	16,0	19,9	18,3	17,0	12,4
40.0- 49.9	12,8	8,8	10,5	10,9	7,5
50.0- 59.9	14,2	6,0	9,5	8,8	5,1
60.0- 79.9	18,6	6,1	11,4	10,7	5,7
80.0- 99.9	7,5	2,3	4,5	4,4	1,9
100.0-119.9	3,6	0,9	2,1	2,2	0,8
120.0-139.9	2,1	0,4	1,1	1,3	0,4
140.0-159.9	1,2	0,2	0,6	0,8	0,1
160.0-	2,2	0,3	1,1	1,5	0,7
Summa	100	100	100	100	100
Antal personer	559 357	746 501	1 305 858	42 426	8 944

Den sammanräknade inkomsten för samtliga inkomsttagare 66 år och äldre var i genomsnitt 45 500 kronor. Inkomstskillnaderna är mycket stora mellan män och kvinnor och mellan olika åldersgrupper (tabell 2.8).

Motpolerna utgörs av män i åldersgruppen 66-69 år med en medelinkomst på 75 100 kronor och kvinnor i åldersgruppen 80 år och äldre med en medelinkomst på 34 500 kronor.

Inkomstskillnaderna mellan olika åldersgrupper är betydligt mindre bland kvinnor än män. Medelinkomsten för män i åldersgruppen 66-69 år var drygt 34 000 högre än i åldersgruppen 80 år och däröver. Motsvarande skillnad bland kvinnorna var omkring 6 000 kronor.

Tabell 2.8 Sammanräknad inkomst efter ålder och kön. 1982. Medelbelopp i kronor.

Ålder	Män	Kvinnor	Samtliga
66-69	75 100	40 400	56 700
70-74	59 300	35 800	46 400
75-79	46 600	34 200	39 300
80-	40 800	34 500	36 800
66-	57 900	36 300	45 500

De lägsta sammanräknade inkomsterna bland inkomsttagare 66 år och äldre hade utländska medborgare. Medelinkomsten var 28 100 kr. Jämfört med samtliga inkomsttagare 66 år och äldre låg medelinkomsten 17 000-21 000 kronor lägre i de olika åldersgrupperna (tabell 2.9).

Äldre invandrare som förvärvat svenskt medborgarskap skiljer sig inte från den äldre totalbefolkningen.

Tabell 2.9 Sammanräknad inkomst bland utrikes födda efter ålder och medborgarskap 1982. Medelinkomst i kronor.

Ålder	Utrikes födda	
	Utländska medb.	Svenska medb.
66-69	35 600	55 500
70-74	26 500	46 900
75-79	21 700	40 200
80-	19 800	37 100
66-	28 100	46 300

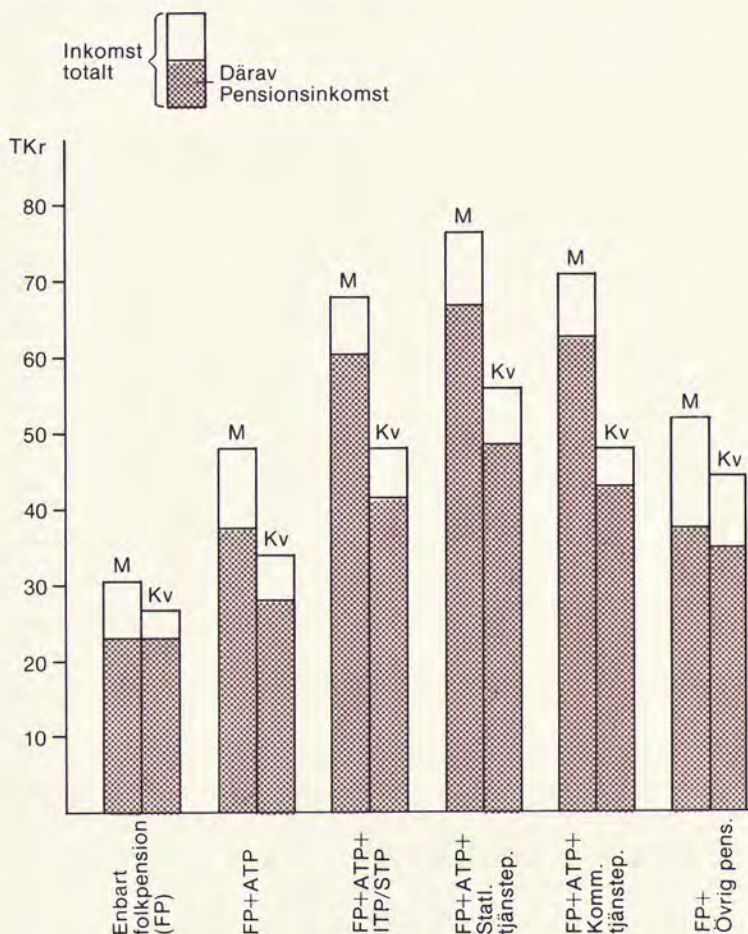
Sammanräknad inkomst efter pensionsförmån

Bakom dessa stora inkomstvariationer ligger huvudsakligen skillnaden i pensionsförmåner och pensionsinkomster. Pensionsinkomsterna svarade totalt för 85 procent av den totala sammanräknade inkomstsumman för samtliga äldre inkomsttagare.

Den sammanräknade medelinkomsten var år 1982 högst bland dem som hade avtalsreglerade tjänstepensioner. De hade dels högre pensionsinkomster, dels i genomsnitt något högre övriga inkomster än andra pensionärer. Män med statlig tjänstepension hade t.ex. en sammanräknad inkomst som var i genomsnitt 46 000 kronor högre än för män med enbart folkpension och 26 000 kronor högre än för män med ATP men utan annan tjänstepension. Motsvarande skillnader bland kvinnorna var 30 000 resp. 22 000 kronor.

Bland folkpensionärer utan någon tilläggs- och/eller tjänstepension fanns år 1982 en grupp på ca 32 000 personer som utöver folkpensionen hade privata pensioner. Av diagram 2.4 framgår att dessa hade något högre sammanräknad inkomst än pensionärer med enbart allmän tilläggs-pension, men lägre än pensionärer med ATP och andra tjänstepensioner.

Diagram 2.4 Sammanräknad inkomst efter pensionsförmån 1982. Medelbelopp i tusental kronor.

Disponibel inkomst

De stora inkomstskillnaderna mellan olika pensionärsgrupper minskar när hänsyn tas till skatter och bidrag, t.ex kommunalt bostadstillägg (KBT). Det kvarstår emellertid betydande skillnader bl.a. mellan yngre och äldre pensionärer. Den disponibla inkomsten (inkomst minus

skatter plus bidrag) för ett pensionärspar i åldern 66–69 år var i genomsnitt 80 000 kronor medan den i åldersgruppen 80 år och äldre var 60 500 kronor år 1982. Genomsnittlig disponibel inkomst för ensamstående män i åldern 66–69 år var 44 200 kronor medan motsvarande inkomst i åldern 80 år och däröver var drygt 33 800 kronor (tabell 2.10).

Tabell 2.10 Familjerna 66 år och däröver fördelade efter familjetyp, ålder, sammanräknad inkomst samt disponibel inkomst. Inkomstår 1982.

Familjetyp Ålder	Totalt Antal Familjer	Sammanräknad inkomst medel- belopp, TKR	Disponibel inkomst me- delbelopp, TKR
Gifta			
66–	366 276	96.1	70.7
66–69	118 898	117.4	80.0
70–74	123 499	95.9	70.3
75–79	75 869	78.6	63.3
80–	48 010	71.6	60.5
Ensamstående kvinnor			
66–	476 619	39.7	36.1
66–69	81 160	49.0	40.0
70–74	118 971	41.3	37.3
75–79	116 979	37.2	35.6
80–	159 509	35.6	33.7
Ensamstående män			
66–	193 081	48.6	38.2
66–69	43 874	62.6	44.2
70–74	53 049	51.6	39.3
75–79	43 161	42.8	35.9
80–	52 997	38.6	33.8

Sammanställningen i tabell 2.11 ger en översiktlig bild av skatte- och bidragseffekten. Pensionärshushållen har fördelats på inkomstklasser efter den sammanräknade inkomsten. För varje inkomstklass anges den genomsnittliga sammanräknade och den disponibla inkomsten. Det bör observeras att utöver inkomst kan förmögenhetsinnehav påverka både skatten och det kommunala bostadstillägget för pensionären och därmed den disponibla inkomsten, vilket inte kan utläsas i tabellen.

År 1982 var folkpension inklusive pensionstillskott för ensamstående pensionärer 24 920 kronor och för ett pensionärspar 43 610 kronor. Skattereglernas utformning medför att en pensionär som endast uppbär dessa grundförmåner inte behöver betala skatt.

Tabell 2.11 *Genomsnittlig sammanräknad och disponibel inkomst för familjer 66–w år i olika inkomst klasser efter sammanräknad inkomst 1982.*

Familjetyp Sammanräknad inkomst, TKR	Totalt antal fa- miljer	Sammanräknad inkomst medel- belopp, TKR	Disponibel inkomst medel- belopp, TKR
<i>Gifta</i>			
0	347		
0.1– 19.9	155	7.8	11.7
20.0– 29.9	326	26.0	30.1
30.0– 39.9	1 912	37.0	41.4
40.0– 49.9	34 645	46.1	51.7
50.0– 59.9	45 957	54.8	54.5
60.0– 79.9	83 955	70.2	58.9
80.0– 99.9	75 220	89.2	67.4
100.0–119.9	46 517	109.2	77.1
120.0–139.9	29 415	129.1	86.4
140.0–159.9	17 574	149.0	94.4
160.0–	30 253	228.1	122.9
Samtliga	366 276	91.1	70.7
<i>Ensamstående män</i>			
0	434		
0.1– 19.9	1 529	17.8	22.0
20.0– 29.9	57 192	26.0	29.6
30.0– 39.9	40 096	34.4	32.2
40.0– 49.9	25 241	44.8	35.9
50.0– 59.9	23 341	54.8	40.4
60.0– 79.9	25 771	68.2	46.6
80.0– 99.9	9 580	88.4	55.9
100.0–119.9	4 297	108.8	63.6
120.0–139.9	2 301	129.0	69.8
140.0–159.9	1 190	149.3	75.3
160.0–	2 109	248.7	113.6
Samtliga	193 081	48.6	38.2
<i>Kvinnor</i>			
0	1 506		
0.1– 19.9	1 644	16.9	21.0
20.0– 29.9	209 638	26.1	31.6
30.0– 39.9	116 452	34.1	34.1
40.0– 49.9	50 452	44.5	37.1
50.0– 59.9	35 407	54.7	41.0
60.0– 79.9	36 488	68.3	46.9
80.0– 99.9	13 906	88.5	55.8
100.0–119.9	5 604	108.5	62.5
120.0–139.9	2 591	128.7	67.8
140.0–159.9	1 193	148.8	71.6
160.0–	1 738	247.0	96.1
Samtliga	476 619	39.7	36.1

Oreducerat KBT utgår när årsinkomsten inte överstiger 750 kr. för gift och 1 000 kr. för ensamstående utöver beloppet för folkpension inklusive pensionstillskott. Efter dessa inkomstgränser sker en snabb avtrappning av både bostadstillägg och extra avdrag för pensionärer. KBT reduceras med en tredjedel och det extra avdraget med 40 procent av det överskjutande beloppet. Effekten av skatter och bidrag tar så småningom ut varandra. För ensamstående pensionärer sker detta enligt 1982 års förhållanden i inkomstintervallet 30–40 000 kronor och för ett pensionärspar i inkomstintervallet 50–60 000 kronor.

De flesta män har tjänstepensioner – många kvinnor enbart folkpension

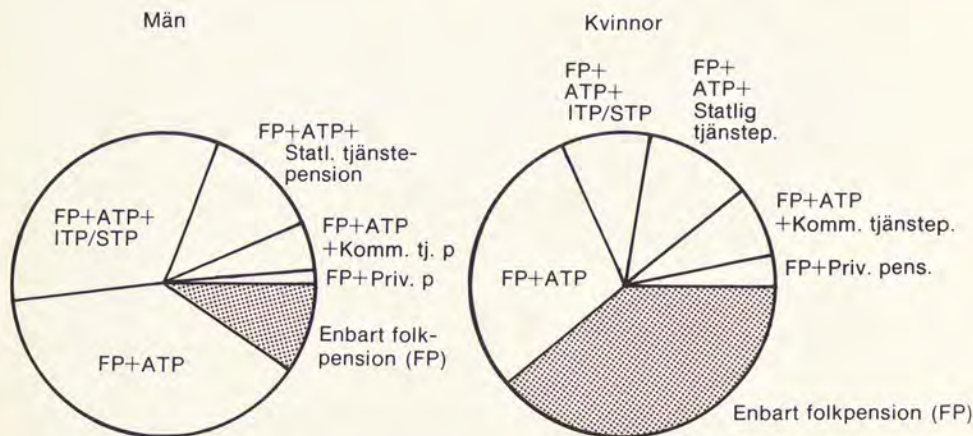
Endast en liten del (0,3 procent) av samtliga pensionärer som år 1982 var 66 år och äldre saknade inkomst av pension. Gruppen utan pension, ca 4 200 personer, bestod till tre fjärdedelar av utländska medborgare och resten av personer i åldern 66–69 år som fortsatt förvärvsarbeta med uppskjutet uttag av pension. Av samtliga ca 8 900 utländska medborgare 66 år och äldre saknade ca 30 procent, 2 300 personer, pension (tabell 2.12).

Tabell 2.12 Andel 66 år och äldre med inkomst av pension samt pensionsinkomstens andel av totala inkomstsumman i respektive grupp 1982. Procent

	Andel med inkomst av pension	Pensionsinkomstens andel av sammanräknad inkomst
Män	99,7	83,7
Kvinnor	99,7	85,6
Samtliga	99,7	84,8
Därav		
Utrikes födda		
Utländska medb.	69,5	75,5
Svenska medb.	99,8	85,2

Fördelningen av pensionstagare efter utgående pensionsförmåner visar att av samtliga kvinnor hade 39 procent enbart folkpension medan andelen bland männen var 9 procent (diagram 2.5). En skillnad på omkring 30 procentenheter återfinns mellan män och kvinnor i alla åldersgrupper, även bland de yngre pensionärerna. I åldersgruppen 66–69 år hade 4 procent av männen enbart folkpension mot 31 procent av kvinnorna. I åldern 80 år och däröver hade omkring hälften av männen ATP mot cirka 20 procent av kvinnorna (tabell 2.13).

Diagram 2.5 Andelen ålderspensionärer med olika pensionsförmåner. 1982

Av samtliga cirka 342 000 pensionärer med enbart folkpension var 290 000 kvinnor och 52 000 män. Över hälften av männen hade utöver ATP andra tjänstepensioner. Motsvarande andel bland kvinnorna var knappt 30 procent. Skillnaden mellan män och kvinnor i detta avseende finns i alla åldersgrupper upp till 80 års ålder. I den äldsta åldersgruppen hade lika stor andel män som kvinnor övriga tjänstepensioner. Förklaringen till detta är änkepensioner.

Bland ålderspensionärerna utan någon tjänstepension fanns omkring 32 300 personer som utöver folkpensionen hade privata pensionsförmåner (pensionsförsäkringar m.m.). Tre fjärdedelar (25 000 personer) av dessa var kvinnor, varav flertalet var 80 år och äldre. För kvinnorna torde flertalet privata pensionsförmåner vara änkepensioner.

Av de totalt 8 944 utländska medborgarna 66 år och äldre hade 6 181 inkomst av pension. Andelen med enbart folkpension var större än bland samtliga pensionstagare medan andelen med statliga och kommunala tjänstepensioner var betydligt lägre. Bland äldre invandrare som förvärvat svenskt medborgarskap skiljer sig inte pensionsförmånerna nämnvärt jämfört med samtliga pensionärer (tabell 2.14).

Tabell 2.13 Pensionärer 66 år och äldre efter kön, ålder och pensionsförmåner 1982.

	Antal personer m.pension	Andel %					
		med folkp. (FP)	FP+ATP ¹	FP+ATP+ ITP/STP ²	FP+ATP+ statl. tjänstep.	FP+ATP+ komm.	FP+ övrig pension ³
Män							
66-	557 639	9,4	39,1	32,1	13,0	5,1	1,3
66-69	161 970	3,9	29,0	47,9	13,4	5,5	0,3
70-74	176 185	5,6	31,7	43,3	13,1	5,8	0,4
75-79	118 772	8,7	57,2	16,5	12,4	4,6	0,5
80-	100 712	25,7	47,1	5,4	12,6	3,8	5,4
Kvinnor							
66-	744 037	39,0	29,4	9,1	11,4	7,7	3,4
66-69	182 038	30,8	30,0	16,4	9,1	12,8	0,9
70-74	213 346	35,7	32,9	11,8	10,4	7,9	1,3
75-79	166 682	38,8	35,8	5,4	11,9	5,6	2,5
80-	181 971	51,2	18,8	2,0	14,7	4,4	9,0

¹ ATP = Allmän tilläggspension

² ITP/STP = Industritjänstemännens tilläggspension resp. särskild tilläggspension för arbetare

³ Övrig pension = privata pensionsförmåner.

Tabell 2.14 Andelen med olika pensionsförmåner bland utrikes födda 66 år och äldre 1982.

	Samtliga 66-w år		Utrikes födda			
			Utländska medb.		Svenska medb.	
	Antal	Andel %	Antal	Andel %	Antal	Andel %
Enbart folkpension (FP)	342 569	26,3	2 319	37,5	10 610	25,1
FP+ATP	436 676	33,6	1 966	31,8	14 617	34,6
FP+ATP+ ITP/STP	246 454	18,9	1 589	25,7	9 989	23,6
FP+ATP+ statl. tjänstepen.	157 696	12,1	97	1,6	3 732	8,8
FP+ATP+ kommunal tjänstepen.	86 025	6,6	191	3,1	2 360	5,6
FP+ övrig pension	32 256	2,5	19	0,3	992	2,3
Samtliga	1 301 676	100	6 181	100	42 300	100

ATP = Allmän tilläggspension

ITP/STP = Industritjänstemännens tilläggspension resp. särskild tilläggspension för arbetare

Övrig pension = Privata pensionsförmåner.

Stora skillnader i pensionsinkomst

Skillnader i pensionsinkomst är stora beroende på vilka pensionsförmåner en person uppburit. Inkomståret 1982 uppgick enbart folkpension i medeltal till 23 300 kronor, medan den genomsnittliga pensionen för ålderspensionärer med statlig tjänstepension var 57 000 kronor. Inte mindre än 40 procent av kvinnorna återfanns i gruppen "Enbart folkpension".

Den genomsnittliga pensionsinkomsten för kvinnor med tjänstepensioner är mycket lägre än för män. Skillnaden kvarstår även vid en jämförelse mellan män och kvinnor med samma pensionsförmåner och i samma åldrar. I åldern 66-69 år var männens ATP i medeltal 52 500 kronor medan kvinnornas var 30 900 kronor. Medelpensionen för män 66-69 år med statlig tjänstepension var 75 500 kronor, medan den för kvinnor låg i samma åldersintervall på 55 400 kronor (tabell 2.15).

Tabell 2.15 Pensionsinkomst medelbelopp efter kön, ålder och pensionsförmåner 1982. Tkr

	Enbart folk- pension (FP)	FP+ ATP	FP+ATP+ ITP/STP	FP+ATP+ Statl. tjänstep.	FP+ATP+ Komm. tjänstep.	FP+ Övr. pens.	Samt- liga
Män							
66-	23.0	37.4	60.5	66.9	62.7	37.7	48.4
66-69	22.2	52.5	68.6	75.5	69.1	28.6	62.7
70-74	22.1	41.3	54.1	67.7	62.3	27.5	50.3
75-79	22.1	31.2	52.8	61.4	57.7	31.1	38.9
80-	23.8	26.6	63.1	57.4	55.9	40.5	33.5
Antal per- soner med pension	52 460	218 173	178 909	72 348	28 518	7 231	557 639
Kvinnor							
66-	23.3	28.3	41.4	48.6	43.1	35.1	31.1
66-69	22.6	30.9	44.3	55.4	46.0	31.8	34.6
70-74	22.7	28.4	38.7	50.1	43.0	33.6	31.0
75-79	23.1	26.8	39.6	47.0	40.7	34.9	29.4
80-	24.4	26.5	40.5	44.2	37.6	35.8	29.6
Antal per- soner med pension	290 109	218 503	67 545	85 348	7 507	25 025	744 037

ATP = Allmän tilläggspension

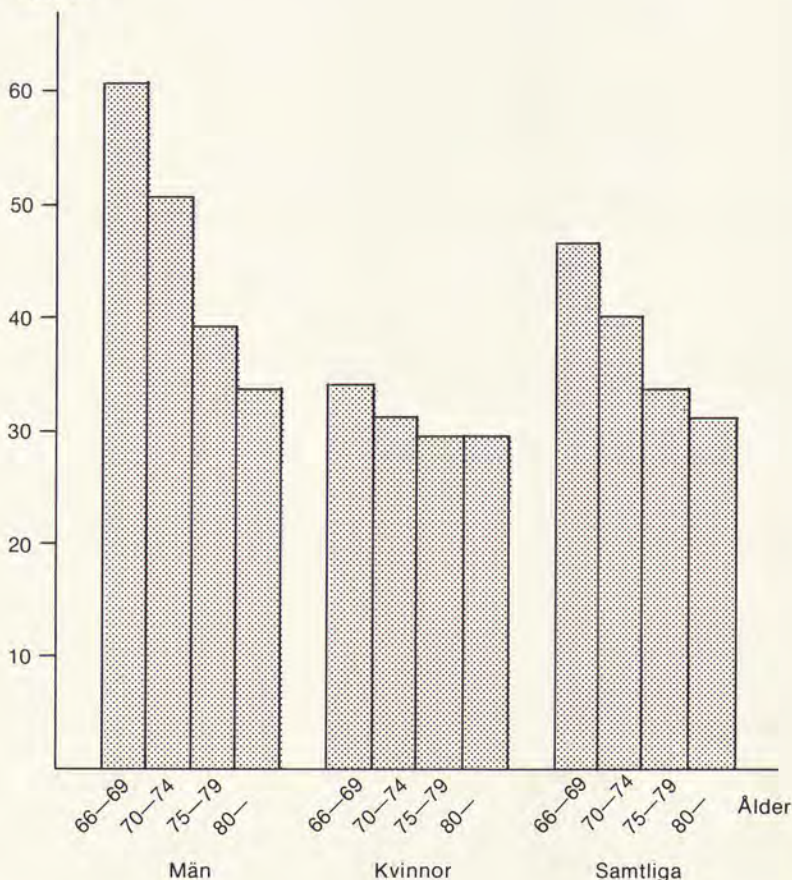
ITP/STP = Industritjänstemännens tilläggspension resp. särskild tilläggspension för arbetare

Övrig pension = Privata pensionsförmåner

Tjänstepensionssystemets genomslag visar sig tydligt vid jämförelse mellan män i de olika åldersintervallen. De ca 90 000 nyblivna pensionärer som tillkommer årligen har i regel högre pension än de pensionärer som avlider under året. Medelinkomsten av pension i åldersgruppen 66–69 år var 62 700 kronor medan den i åldersgruppen 80 år och däröver var 33 500 kronor. Skillnaderna mellan olika åldersgrupper bland kvinnorna, som i mindre utsträckning har tjänstepensioner, var betydligt mindre (diagram 2.6).

Diagram 2.6 *Genomsnittlig pensionsinkomst efter kön och ålder år 1982.*

1 000-tal
Kronor

Utländska medborgare hade i genomsnitt lägre pensionsinkomster än samtliga pensionärer. Den totala pensionsinkomsten för utländska medborgare var i genomsnitt 22 600 kronor mot 38 600 kronor för samtliga pensionstagare. Större andel än bland övriga pensionstagare hade

enbart folkpension, dessutom var deras tjänstepensioner lägre än för övriga pensionstagare.

För utrikes födda som var svenska medborgare var pensionsinkomsterna däremot ungefär lika stora som för samtliga pensionärer (tabell 2.16).

Tabell 2.16 *Genomsnittlig pensionsinkomst för utrikes födda 66 år och äldre efter pensionsförmåner år 1982. Kronor.*

	Samtliga 66-w år	Därav utrikes födda	
		Utländska medb.	Svenska medb.
Enbart folkpension (FP)	23 300	22 900	23 500
FP+ATP	32 800	30 500	33 800
FP+ATP+ITP/STP	55 300	47 100	54 700
FP+ATP+ statl. tjänstepension	57 000	49 600	59 400
FP+ATP+ kommunal tjänstepens.	49 600	45 800	51 700
FP+ATP+ övr. pension	35 700	40 900	41 400
Samtliga	38 600	22 600	39 500

ATP = Allmän tilläggspension

ITP/STP = Industritjänstemännens tilläggspension resp. särskild tilläggspension för arbetare

Övrig pension = Privata pensionsförmåner.

Skillnaderna mellan könen kvarstår

Den sammanlagda effekten av att fler kvinnor hade enbart folkpension och att de hade lägre inkomster av tjänstepensioner än män blir att dubbelt så många kvinnor som män hade pensionsinkomster under 30 000 kronor. Andelen bland kvinnorna var 70 procent mot 33 procent bland männen. Endast 11 procent av kvinnorna mot 40 procent av männen hade pensionsinkomster som översteg 50 000 kronor (tabell 2.17).

I pensionsinkomsterna ingår även eventuell änkepension. Om denna uteslutits skulle skillnaderna i pensionsinkomst mellan män och kvinnor varit ännu större.

De stora skillnaderna mellan mäns och kvinnors pensionsförmåner och inkomster sammanhänger med kvinnornas svagare anknytning till arbetsmarknaden. Av dagens pensionärer har flertalet av männen förvärvsarbetat på heltid under större delen av sitt vuxna liv medan många kvinnor inte förvärvsarbetat alls eller kommit in sent på arbetsmarknaden. Många kvinnor har också gjort yrkesavbrott,

Tabell 2.17 Ålderspensionärer 66 år och äldre fördelade på inkomstklasser efter inkomst av pension 1982.

Inkomstklass Tkr	Män		Kvinnor	
	Antal	Andel %	Antal %	Andel
– 19.9	14 943	2,7	11 753	1,6
20.0– 29.9	169 543	30,4	506 672	68,1
30.0– 39.9	76 680	13,8	95 403	12,8
40.0– 49.9	70 886	12,7	49 975	6,7
50.0– 59.9	83 400	14,9	39 948	5,4
60.0– 79.9	83 580	15,0	28 478	3,8
80.0– 99.9	30 350	5,4	7 878	1,1
100.0–119.9	12 810	2,3	2 389	0,3
120.0–139.9	7 629	1,4	928	0,1
140.0–	8 119	1,4	762	0,1
Samtliga	557 639	100	744 037	100

som minskat antalet intjänandeår. Vidare har kvinnorna lägre pensionsgrundande inkomster än männen. Detta beror på att kvinnorna genomsnittligt har både lägre löner och lägre sysselsättningsgrad.

Andelen förvärvsarbetande kvinnor har ökat kraftigt och beräknas öka även framledes, vilket innebär att allt fler kvinnor kommer att ha egenpension från ATP-systemet.

Fortfarande är det dock stora skillnader mellan kvinnors och mäns ställning på arbetsmarknaden. Nästan hälften av kvinnorna arbetar deltid mot några få procent av männen. Skillnaden mellan mäns och kvinnors sysselsättning är störst i åldersgruppen 55–64 år, dvs. bland dem som uppnår pensionsåldern under den närmaste tioårsperioden. År 1983 var drygt hälften av kvinnorna mot tre fjärdedelar av männen sysselsatta i dessa åldrar.

Av samtliga kvinnor i förvärvsaktiva åldrar hade år 1982 omkring 72 procent pensionspoäng mot 83 procent av männen. Andelen med den högsta pensionspoäng som kan förvärvas under ett år (6.5) var knappt en procent bland kvinnorna och nio procent bland männen (diagram 2.7 och 2.8).

Diagram 2.7 *Genomsnittligt intjänad pensionspoäng inom ATP år 1982*

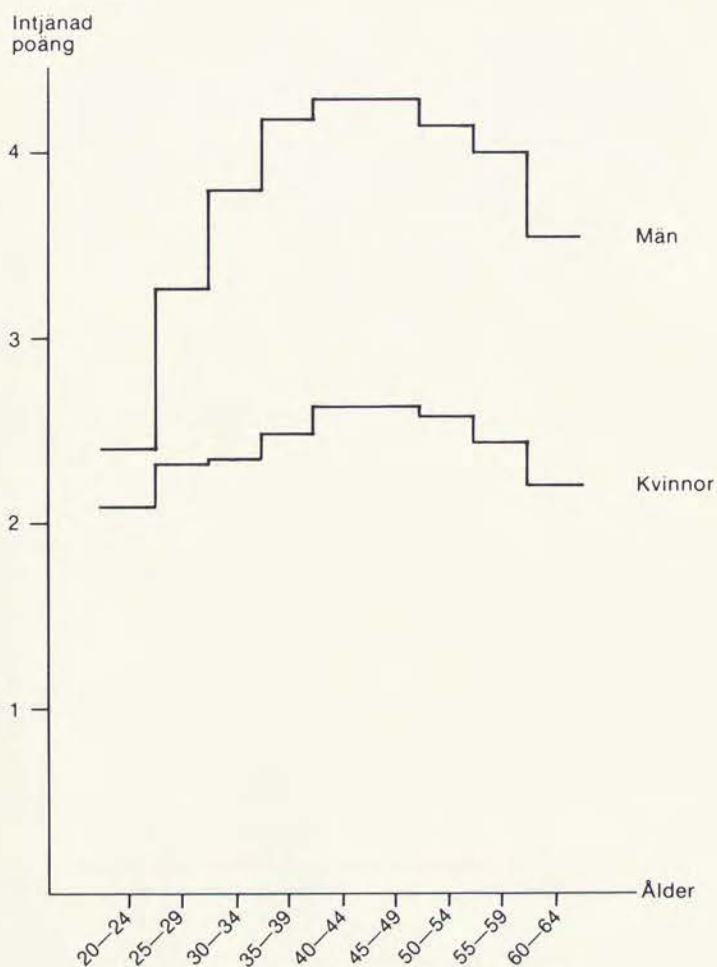
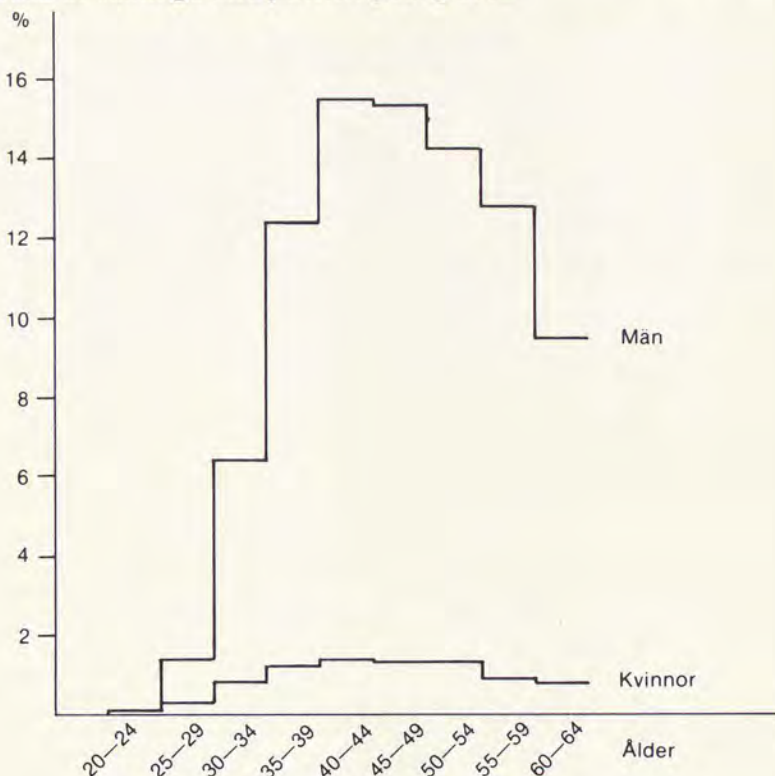

Diagram 2.8 Procentuell andel med 6.5 poäng inom ATP år 1982 av samtliga med pensionspoäng 1982

Inkomst av kapital

År 1982 hade närmare två tredjedelar av befolkningen 66 år och äldre inkomst av kapital. Inkomst av kapital var vanligare bland de äldre än bland befolkningen i övrigt (30 procent). Den genomsnittliga kapitalinkomsten var 6 700 kronor för de äldre och 4 500 kronor för övriga inkomsttagare. Detta beror på att ålderspensionärernas förmögenhet i större utsträckning består av bankmedel än den yngre befolkningens. Detta redovisas längre fram i avsnittet om förmögenhet.

Inkomst av kapital svarade år 1982 för 9,5 procent av den totala sammanräknade inkomsten för samtliga personer 66 år och äldre. Kapitalinkomster förekom ungefär i lika stor utsträckning bland kvinnor som män 66 år och äldre, men medelbeloppet för kvinnor var lägre. Andelen med kapitalinkomster var också tämligen konstant i olika åldrar (tabell 2.18).

Den grupp som skilde sig markant var utländska medborgare, där endast drygt en femtedel hade inkomst av kapi-

tal. Genomsnittsinkomsten var också lägre än för övriga 66 år och äldre.

Av samtliga 66 år och äldre med inkomst av kapital hade 60 procent mindre kapitalinkomst än 5 000 kronor och knappt en femtedel över 10 000 kronor.

Tabell 2.18 *Inkomst av kapital 1982*

	Andel med inkomst av kapital %	Medelbelopp inkomst av kapital kr
Män 66–	66,3	7 500
Kvinnor 66–	63,1	6 100
Samtliga		
66–	64,5	6 700
66–69	63,6	6 500
70–74	64,9	6 400
75–79	65,9	6 700
80–	63,4	7 500
Därav		
enbart folkpension (FP)	52,1	5 800
FP+ATP	67,6	7 000
FP+ATP+ITP/STP	66,1	6 300
FP+ATP+Statl. tjänstepension	76,1	7 600
FP+ATP+Kommunal tjänstepension	70,2	6 000
FP+Övr.pension	75,1	10 400
Utrikes födda 66–		
Därav		
Utländska medb.	22,1	5 900
Svenska medb.	53,2	6 700

ATP = Allmän tilläggspension

ITP/STP = Industritjänstemännens tilläggspension resp. särskild tilläggspension för arbetare

Övrig pension = Privata pensionsförmåner.

Inkomst av arbete vanligast bland männen

Arbetsinkomsterna utgjorde år 1982 ca fyra procent av den totala sammanräknade inkomstsumman för samtliga personer 66 år och äldre. För äldre utländska medborgare, av vilka närmare en tredjedel saknade pension, svarade arbetsinkomsten för en betydligt större del av inkomstsumman, nämligen 18 procent (tabell 2.19).

Av samtliga personer 66 år och äldre hade 13 procent eller 165 000 personer inkomst av arbete. Två tredjedelar av dem var män. Av männen hade 20 procent arbetsinkomster, medan andelen bland kvinnorna var sju procent. In-

komst av förvärvsarbete var vanligare bland utländska medborgare än bland övriga i åldern 66 år och äldre.

Tabell 2.19 Andel med inkomst av arbete samt arbetsinkomstens andel av den totala sammanräknade inkomsten. Befolkning 66 år och äldre. Inkomståret 1982.

	Andel med inkomst av arbete	Arbetsinkomstens andel av den samman- räknade inkomstsumman
	%	%
Män	19,6	5,2
Kvinnor	7,4	2,2
Samtliga	12,6	3,8
Därav		
Utrikes födda		
Utländska medb.	16,1	17,5
Svenska medb.	12,1	5,2

Arbetsinkomsternas betydelse var naturligtvis störst i de yngre åldersgrupperna. Av männen i åldern 66–69 år hade 30 procent inkomst av arbete. Genomsnittsinkomsten för dessa var 19 300 kronor. Ännu i åldersgruppen 70–74 år hade var femte man inkomst av arbete, i medeltal 13 400 kronor. I åldersgruppen 80 år och däröver sjunker andelen till 8 procent och genomsnittsinkomsten till 8 900 kronor (tabell 2.20).

Av kvinnorna i åldern 66–69 år hade 13 procent arbetsinkomster mot fyra procent i gruppen 80 år och äldre.

Tabell 2.20 Inkomst av arbete bland personer 66 år och äldre 1982.

Kön Ålder	Totalt Antal personer	Därav med arbetsinkomst		
		Antal perso- ner	Andel %	Genom- snitts- inkomst kronor
Män				
66–	559 357	109 801	19,6	15 300
66–69	162 772	48 199	29,6	19 300
70–74	176 548	36 353	20,6	13 400
75–79	119 030	16 650	14,0	10 800
80–	101 007	8 599	8,5	8 900
Kvinnor				
66–	746 501	55 360	7,4	10 700
66–69	182 906	24 393	13,3	13 000
70–74	214 028	15 911	7,4	9 900
75–79	167 117	8 043	4,8	8 700
80–	182 450	7 013	3,8	7 100

Bland äldre invandrare är det gruppen utländska medborgare som i detta liksom i många andra hänseenden avviker från övriga i åldern 66 år och äldre. Som grupp betraktat hade de i något större utsträckning inkomst av förvärvsarbete än övriga i åldern 66 år och äldre. Sett till de olika åldersgrupperna är det emellertid först efter 70-års ålder som denna skillnad uppträder (tabell 2.21).

Genomsnittsinkomsten av arbete var dock väsentligt högre i alla åldrar bland utländska medborgare än bland de övriga 66 år och äldre.

Tabell 2.21 *Inkomst av arbete efter ålder och medborgarskap 1982.*

	Totalt Antal personer	Därav med arbetsinkomst		
		Antal perso- ner	Andel %	Genom- snitts- inkomst kronor
Samtliga				
66-	1 305 858	165 161	12,6	13 700
66-69	345 678	72 592	21,0	17 200
70-74	390 576	52 264	13,4	12 300
75-79	286 147	24 693	8,6	10 100
80-	283 457	15 612	5,5	8 100
Därav utrikes födda				
Utländska medb.				
66-	8 944	1 441	16,1	22 600
66-69	3 260	688	21,1	22 800
70-74	2 886	472	16,4	19 700
75-79	1 580	166	10,5	25 200
80-	1 218	115	9,4	29 800
Svenska medb.				
66-	42 426	5 120	12,1	19 900
66-69	13 162	2 407	18,3	23 800
70-74	12 596	1 489	11,8	17 900
75-79	8 535	713	8,4	15 100
80-	8 133	511	6,3	14 300

De flesta med inkomst av arbete hade sin huvudsakliga försörjning genom pension.

Av de 1 440 äldre utländska medborgare som hade inkomst av arbete saknade 220 helt pensionsinkomster. Den genomsnittliga arbetsinkomsten för dem var 29 000 kronor. Bland övriga, exklusive utländska medborgare, fanns det totalt 780 personer som fortsatt förvärvsarbeta och uppskjutit uttag av pension. De hade i genomsnitt 107 000 kronor i inkomst av arbete.

Förmögenhet

För att få en allsidig bild av hushållens ekonomiska resurser måste även förmögenhetssituationen beaktas. Innehav av förmögenhet ger i allmänhet konsumtionsmöjligheter utöver dem som belyses med inkomster. Omvänt kan skulder – negativ förmögenhet – kraftigt begränsa valfriheten i konsumtionsmöjligheter. Hos egnahemsägare är t.ex. disponibla inkomster ofta uppbundna till bostadskonsumtion genom räntor på in-teckningsskulden. Positiva förmögenheter är naturligtvis inte heller alltid tillgängliga för konsumtion utan kan vara uppbundna t.ex. i bostad och rörelse.

Uppgifterna till detta avsnitt är hämtade i SCB:s studie av den skattepliktiga förmögenhetens storlek och sammansättning avseende inkomståren 1978 och 1981 samt den totalräknade statistiken över inkomst- och förmögenhetsfördelningen inkomståret 1982, vilken specialbearbetats för äldreberedningen.

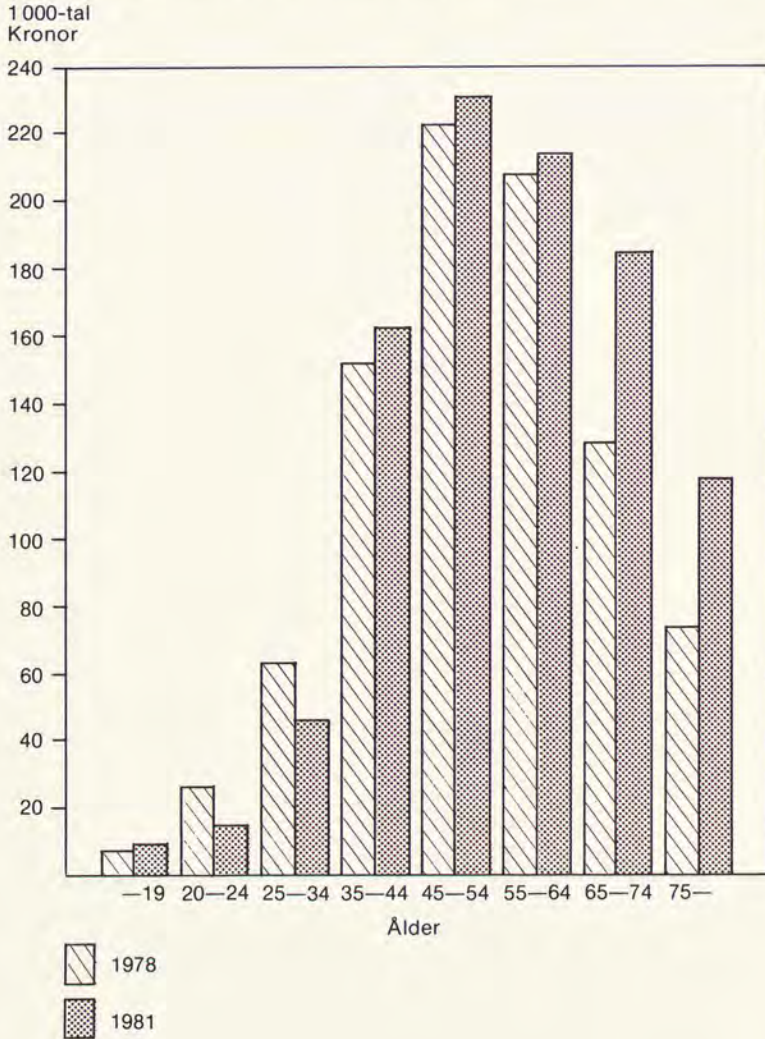
Vid slutet av år 1981 uppgick den genomsnittliga nettoförmögenheten för alla hushåll till 136 000 kronor. Mellan åren 1978 och 1981 ökade hushållens nettoförmögenhet reallt med 11,5 procent, i genomsnitt 14 000 kronor. Ökningen av den reala förmögenheten var störst för pensionärshushåll. Yngre pensionärshushåll 65–74 år ökade sin reala förmögenhet med 57 000 kronor och äldre pensionärshushåll med 44 000 kronor.

Ökningen av nettoförmögenheten i åldrarna 35 till 64 år varierade mellan 6 000 och 11 000 kronor. Av diagram 2.9 framgår att den genomsnittliga nettoförmögenheten ökade med stigande ålder t.o.m. åldersgruppen 45–54 år för att därefter minska. Den största genomsnittliga nettoförmögenheten hade hushållen i åldersgruppen 45–54 år. Den uppgick till 231 000 kronor. Yngre pensionärshushåll (65–74 år) och äldre pensionärshushåll (75–w år) ägde en genomsnittlig förmögenhet på 185 000 resp. 118 000 kronor.

En del av den relativt snabba ökningen av nettoförmögenheten för pensionärgruppen mellan åren 1978 och 1981 berodde på att de hushåll som tillkommit under perioden hade en högre genomsnittlig förmögenhet än de hushåll som försvunnit under perioden.

Pensionärshushållen har större sparbenägenhet än övriga hushåll och den har ökat under perioden, vilket också till en del förklarar förmögenhetsförändringen. I tabell 2.22 redovisas kvoten mellan bankmedel och disponibel in-

Diagram 2.9 Hushållens genomsnittliga nettoförmögenhet efter ålder åren 1978 och 1981 (1981 års priser)

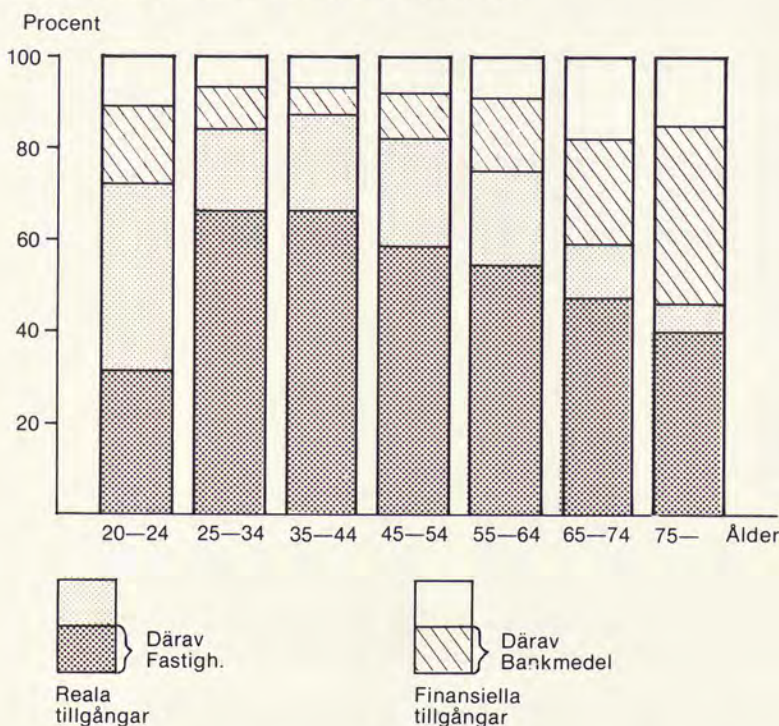
komst för åren 1978 och 1981. Denna sparkvot, som ger en viss uppfattning om sparbenägenheten, visar att andelen bankmedel i förhållande till den disponibla inkomsten ökat kraftigt för både yngre och äldre pensionärshushåll, medan den i de yngsta åldersgrupperna minskat och i mellangrupperna ökat obetydligt. Den genomsnittliga storleken på bankmedel för äldre pensionärshushåll (75- w år) var år 1981 större än den disponibla inkomsten under året.

Tabell 2.22 Sparkvot för olika åldersgrupper åren 1978 och 1981

Ålder	Sparkvot (bankmedel/disponibel inkomst)		Skillnad mellan 1978-1981
	1978	1981	
-19	0,14	0,13	-0,01
20-24	0,21	0,15	-0,06
25-34	0,17	0,19	+0,02
35-44	0,21	0,21	-
45-54	0,32	0,37	+0,05
55-64	0,53	0,54	+0,01
65-74	0,73	0,83	+0,10
75-	1,00	1,14	+0,14

Källa: Levnadsförhållanden 1982, rapport 39. SCB 1984.

Diagram 2.10 Tillgångarna fördelade efter tillgångsslag 1981. Procentuell fördelning i resp. åldersgrupp.

Av diagram 2.10 framgår hur stor andel av de totala tillgångarna i olika åldrar som är finansiella (t.ex. bankmedel, obligationer och aktier) resp. reala tillgångar (t.ex. fastigheter och rörelsetillgångar). De reala tillgångarnas

andel av de totala tillgångarna var lägst bland pensionärshushållen, 59 resp. 46 procent. Motsvarande andel för de yngre hushållen varierade mellan 72 och 87 procent. Endast i den äldsta åldersgruppen (75–w år) var de finansiella tillgångarna större än de reala. För pensionärshushållen utgör fastigheter en större del av de reala tillgångarna än för övriga hushåll. Bland de finansiella tillgångarna dominerar bankmedel och dessa ökar med stigande ålder. Andelen bankmedel av de totala tillgångarna var störst bland pensionärshushållen (jämför avsnittet Inkomst av kapital).

Pensionärshushållen hade i genomsnitt mer bankmedel än hushållen i någon annan åldersgrupp. Yngre pensionärshushåll hade i genomsnitt 46 000 kronor och äldre pensionärshushåll 49 000 kronor. Aktieinnehavet var också relativt stort (tabell 2.23). Pensionärshushållen ägde 39 procent av alla bankmedel och 41 procent av aktierna i hushållssektorn. Det är i sig naturligt att dessa tillgångar är större bland äldre än yngre hushållen. Man har successivt byggt upp sin ekonomi och sparat för kommande behov. Många av dagens pensionärer har också levt sitt aktiva liv under knappare ekonomiska villkor än vad som råder idag och har en inlärd sparsamhet.

Tabell 2.23 *Förmögenhetens sammansättning 1981. Tillgångar efter tillgångsslag. Skulder och nettoförmögenhet. Genomsnitt i tkr.*

Tillgångsslag	Genomsnitt i tusental kronor							
	Ålder							
	-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75-
Bankmedel	3.3	6.8	14.3	20.7	35.4	45.2	46.3	49.1
Obligationer m.m.	1.1	1.2	4.4	8.1	9.5	9.3	7.3	2.3
Aktier	1.9	1.5	3.5	7.5	11.3	8.4	17.9	10.1
Fordringar	0.7	1.6	3.1	6.1	6.8	8.5	12.6	6.7
Summa finansiella tillg.	7.0	11.1	25.3	42.4	62.9	71.4	84.0	68.3
Fastigheter	0.2	12.4	103.1	212.3	203.0	154.1	96.9	50.1
Övr. reala tillgångar	3.0	16.0	28.2	67.7	82.8	58.6	23.4	7.9
Summa reala tillgångar	3.2	28.4	131.3	280.0	285.9	212.7	120.4	58.0
Tillgångar totalt	10.2	39.5	156.6	322.4	348.8	284.1	204.4	126.2
Skulder	1.3	24.2	100.5	159.5	117.8	70.3	19.1	8.5
Nettoförmögenhet	8.9	15.3	46.1	162.9	231.0	213,8	185.3	117.7

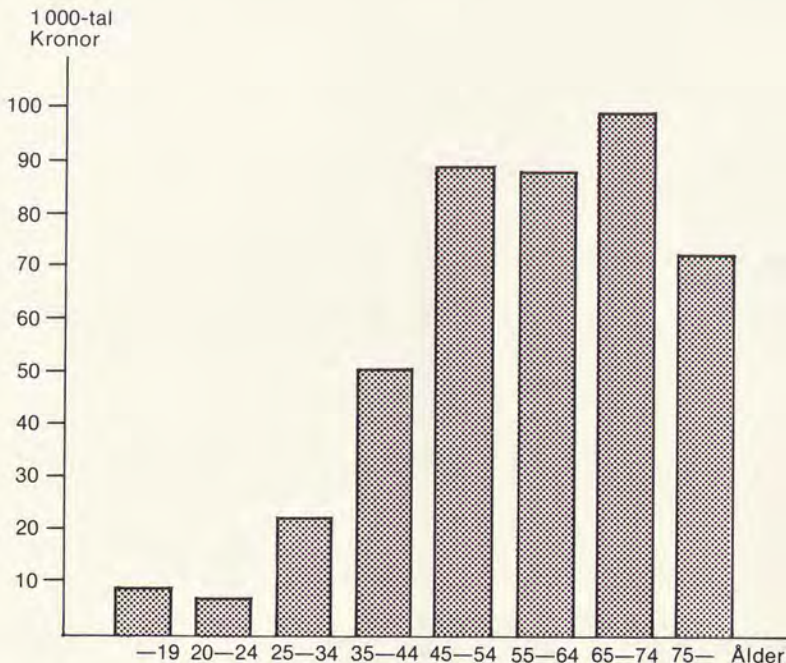
Källa: Levnadsförhållanden 1982, rapport 39. SCB 1984.

Av tabell 2.23 framgår också storleken på skulder. Pensionärshushållen hade minst skulder och därmed lägst belåningsgrad på sina tillgångar. Pensionärshushållen hade fyra procent av hushållens totala skulder.

Dessa skillnader i förmögenhetens sammansättning har inneburit att pensionärshushållen inte drabbats lika hårt av de reallt sjunkande fastighetspriserna och av de ökade ränteutgifterna som yngre hushåll och att de gynnats av höjda aktiekurser.

De genomsnittliga skuldbeloppen för pensionärshushållen var således förhållandevis små. Bortses från den del av förmögenheten som är knuten till bostaden och därmed inte kan helt frigöras utan försäljning av denna visar det sig att den likvida nettoförmögenheten också var störst för pensionärshushållen. I diagram 2.11 redovisas nettoförmögenheten sedan tillgångar och skulder i egna hem samt övriga skulder räknats bort. Denna likvida nettoförmögenhet är störst i åldersgruppen 65–74 år.

Diagram 2.11 Genomsnittlig likvid nettoförmögenhet i olika åldrar 1981. Tkr.

*En fjärdedel av pensionärshushållen
saknar förmögenhet*

Förmögenhetsfördelningen är ojämn och betydligt mer ojämn än inkomstfördelningen. Om alla hushåll grupperas i 10 lika stora grupper efter förmögenhetsinnehav visar det sig att år 1981 ägde 10 procent av hushållen med störst nettoförmögenhet hälften av hushållens totala förmögenhetssumma samt att de 20 procent rikaste hushållen ägde 73 procent av den totala förmögenhetssumman. Omkring 90 procent av förmögenhetssumman tillföll en knapp tredjedel av hushållen. Förmögenhetsskillnaden förstärker de skillnader som finns beträffande inkomstens fördelning.

Förmögenhetsfördelningen är något jämnare bland pensionärshushållen än bland övriga hushåll. Detta framgår av tabell 2.24 där pensionärshushållen är fördelade på inkomstklasser efter sammanräknad inkomst år 1982.

Omkring 23 procent av pensionärshushållens samlade nettoförmögenhet ägdes av hushåll med en årsinkomst över 140 000 kronor. Dessa utgjorde fem procent av samtliga pensionärshushåll. Omkring 40 procent av den totala förmögenhetssumman ägdes av hushållen med inkomster över 100 000 kronor. Dessa utgjorde 13 procent av samtliga pensionärshushåll. Drygt hälften av förmögenhetssumman tillföll en knapp fjärdedel av hushållen vars årsinkomst översteg 80 000 kronor.

En fjärdedel av pensionärshushållen hade en sammanräknad inkomst under 30 000 kronor och ägde endast fem procent av hushållens totala nettoförmögenhet.

Tabell 2.24 Nettoförmögenhet efter sammanräknad inkomst 1982. Hushåll 66 år och däröver.

Inkomstklass Tkr	Antal hushåll totalt	därav med förmögenhet	Andel av förmögenhets- summan %
- 19.9	5 615	715	0,1
20.0- 29.9	267 156	132 708	5,5
30.0- 39.9	158 460	131 611	9,0
40.0- 49.9	110 338	88 163	7,6
50.0- 59.9	104 705	88 474	8,7
60.0- 79.9	146 214	128 285	16,0
80.0- 99.9	98 706	89 515	13,8
100.0-119.9	56 418	52 162	9,9
120.0-139.9	34 307	32 010	7,0
140.0-159.9	19 957	18 852	4,9
160.0-	34 100	32 708	17,6
Samtliga	1 035 976	795 203	100

Närmare en fjärdedel av samtliga pensionärshushåll, 30 procent av ensamstående och 11 procent av gifta/samtaxerade hade inte redovisat någon nettoförmögenhet inkomståret 1982. De flesta pensionärshushåll hade förhållandevis små förmögenheter (tabell 2.25).

Av samtliga pensionärshushåll med förmögenhetsinnehav hade en fjärdedel en nettoförmögenhet under 50 000 kronor. Andelen var högre bland ensamstående än gifta/samtaxerade, 35 respektive 13 procent.

Ett relativt litet antal pensionärshushåll, 66 700 eller ca åtta procent av samtliga med förmögenhet, kom över gränsen till beskattningsbar förmögenhet på 400 000 kronor år 1982.

Tabell 2.25 Förmögenhetsfördelning bland hushåll 65 år och äldre. Inkomståret 1982.

	Ensamstående Män		Kvinnor		Samtliga		Giftn/sam- taxerade	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Hushåll totalt	202 980	100	492 652	100	695 632	100	396 799	100
Därav								
utan förmögenhet	57 698	28	148 110	30	205 808	30	42 979	11
Med förmögenhet	145 282	72	344 542	70	489 824	70	353 820	89
Därav andel i förmögenhets- klasser Tkr								
0.1- 9.9		5,0		5,8		5,5		1,9
10.0- 49.9		22,4		31,8		29,0		11,0
50.0- 99.9		21,7		25,4		24,3		15,4
100.0-199.9		26,8		21,8		23,3		28,3
200.0-299.9		12,6		7,9		9,3		19,9
300.0-399.9		5,7		3,3		4,0		10,9
400.0-599.9		3,7		2,3		2,7		8,0
600.0-999.9		1,4		1,1		1,2		3,3
1 000.0-		0,6		0,6		0,6		1,3

Det finns starka samband mellan inkomst och förmögenhet. Flera hushåll med högre inkomster har förmögenhet och i regel större förmögenhet än hushåll med lägre inkomster. Detta framgår av sammanställningen i tabell 2.26 där pensionärshushållen fördelats på inkomstklasser efter storleken på den sammanräknade inkomsten. Förmögenheten ökar med stigande inkomster med undantag för den lägsta inkomstklassen, sammanräknad inkomst under 20 000 kronor. I denna ingår en del hushåll med förhållandevis stor förmögenhet, t.ex. egna företagare som ställt sig utanför ATP-systemet.

Tabell 2.26 Familjerna 66 år och däröver fördelade efter familjetyper, sammanräknad inkomst och förmögenhet. Inkomstår 1982.

Familjetyper Sammanräknad inkomst tkr	Totalt antal familjer	Förmögenhet	
		Antal med förmögenhet	Medel- belopp tkr
Gifta			
- 19.9	502	54	151.6
20.0- 29.9	326	230	146.7
30.0- 39.9	1 912	1 270	135.2
40.0- 49.9	34 645	26 207	108.4
50.0- 59.9	45 957	39 950	139.2
60.0- 79.9	83 955	73 928	164.2
80.0- 99.9	75 220	68 154	195.2
100.0-119.9	46 517	43 013	238.0
120.0-139.9	29 415	27 447	276.2
140.0-159.9	17 574	16 596	330.5
160.0-	30 253	29 079	670.9
Ensamstående män			
- 19.9	1 963	345	89.2
20.0- 29.9	57 192	28 772	69.3
30.0- 39.9	40 096	31 920	110.2
40.0- 49.9	25 241	19 453	134.1
50.0- 59.9	23 341	18 217	136.2
60.0- 79.9	25 771	21 602	178.3
80.0- 99.9	9 580	8 516	245.4
100.0-119.9	4 297	3 901	315.0
120.0-139.9	2 301	2 116	386.6
140.0-159.9	1 190	1 116	466.6
160.0-	2 109	1 958	958.4
Ensamstående kvinnor			
- 19.9	3 150	316	78.2
20.0- 29.9	209 638	103 706	54.3
30.0- 39.9	116 452	98 421	88.6
40.0- 49.9	50 452	42 503	117.6
50.0- 59.9	35 407	30 307	130.7
60.0- 79.9	36 488	32 755	186.1
80.0- 99.9	13 906	12 845	290.3
100.0-119.9	5 604	5 248	414.8
120.0-139.9	2 591	2 447	525.8
140.0-159.9	1 193	1 140	677.5
160.0-	1 738	1 671	1 746.1

Arbete och sysselsättning

Förvärvsarbete bland de äldre – förr och nu

De äldres deltagande i arbetslivet minskade fram till år 1976 då pensionsåldern sänktes från 67 till 65 år. Därefter har förändringarna varit små. Männens relativa arbetskraftstal (andelen som tillhör arbetskraften) i ålderna 65–74 år har varierat kring 13 procent och kvinnornas kring fyra.

Bara för några årtionden sedan var det vanligt att de äldre fortsatte att arbeta efter uppnådd pensionsålder.

År 1930 hade omkring 40 procent av männen i åldern 70 år och äldre sin huvudsakliga utkomst av förvärvsarbete. Tio år senare hade andelen minskat till omkring en tredjedel och år 1950 till en fjärdedel. År 1970 var andelen förvärvsarbetande i dessa åldrar endast fem procent och har därefter sjunkit ytterligare till knappt tre procent år 1980.

För kvinnornas del har andelen förvärvsarbetande efter pensionsåldern minskat i ungefär samma takt som för männen, men också samtidigt legat på en avsevärt lägre nivå, eftersom äldre generationers kvinnor förvärvsarbetat i liten omfattning.

Tabell 3.1 Andelen förvärvsarbetande i befolkningen 70 år och äldre. Procent

	Män	Kvinnor
1930	38,4	9,2
1940	31,5	7,9
1950	23,7	5,4
1960	13,2	1,7
1965	10,7	1,6
1970	5,0	0,9
1975	2,8	0,5
1980	2,7	0,6

Källa: Folk- och bostadsräkningen respektive år
Förvärvsarbetande: Före 1950 = haft sin huvudsakliga utkomst av förvärvsarbete; 1950 = arbetat större delen av normal arbetsdag; 1960 och 1965 = arbetat minst halv normal arbetstid; 1970 och senare = arbetat minst 20 timmar i veckan.

I tabell 3.1 har sammanställts andelen förvärvsarbetande i olika åldrar i befolkningen 65 år och äldre vid olika folkräkningstillfällena från och med år 1950. Med förvärvsarbetande avses i detta sammanhang personer som i princip arbetat mer än normal halvtid. Över hälften av männen 65–69 år förvärvsarbetade åren 1950 och 1960, medan andelen år 1970 var omkring en tredjedel och år 1975 knappt 20 procent.

Andelen förvärvsarbetande i denna åldersgrupp var relativt stort även bland dem som uppnått den dåvarande pensionsåldern 67 år. Över en tredjedel av männen i 68 års ålder och 31 procent i 69 års ålder förvärvsarbetade år 1960. Tio år senare hade motsvarande andelar ungefär halverats. I åldrarna 70–74 år förvärvsarbetade 20 procent av männen år 1960 mot åtta procent 1970 och fyra procent år 1980 (tabell 3.2).

Tabell 3.2 Andelen förvärvsarbetande 65 år och äldre efter kön och ålder. Procent

Kön	År					
Ålder	1950	1960	1965	1970	1975	1980
<i>Män</i>						
65–69	56,4	50,6	45,7	32,3	18,2	10,6
70–74		20,3	16,8	7,9	4,7	4,3
	23,7					
75–		7,3	5,7	2,5	1,3	1,4
<i>Kvinnor</i>						
65–69	11,7	9,7	9,7	7,7	5,6	3,6
70–74		2,9	2,8	1,6	0,9	1,1
	5,4					
75–		1,0	0,8	0,4	0,3	0,2
<i>Män</i>						
65		69,8	67,1	56,1	35,8	
66		64,4	58,7	47,3	23,0	
67		46,3	35,5	24,4	12,7	
68		35,8	24,0	15,6	8,8	
69		31,0	20,7	13,1	7,4	
70		26,1	14,4	10,6	6,1	
71		22,9	15,0	8,7	–	
72		19,6	12,5	7,7	–	
73		16,9	10,5	6,3	–	
74		14,8	9,4	5,6	–	

Källa: Folk- och bostadsräkningen respektive år.

Förvärvsarbetande: 1950 = arbetat större delen av normal arbetstid; 1960 och 1965 = arbetat minst halv normal arbetstid; 1970 och senare = arbetat minst 20 timmar i veckan.

Den minskade sysselsättningsgraden under de gångna decennierna hänger bl.a. samman med att pensionssystemet successivt byggts ut och kommit att omfatta alla.

Det dröjde flera årtionden innan den år 1913 antagna lagen om folkpension gav förmåner som räckte till en full försörjning. Pensionsbeloppen var länge små och bestämmelserna präglades av en stark restriktivitet. Ända fram till år 1937 var t.ex. rätten till folkpension för den som fyllt 67 år förenad med prövning av arbetsförmågan. År 1938 uppgår 40 procent av ålderspensionärerna på landet och 22 procent i städerna fattigvårdsunderstöd. Ännu år 1947 hade cirka en tredjedel av folkpensionärerna understöd från fattigvården. Först fr.o.m. år 1948 omfattade folkpensioneringen alla utan inkomstprövning och gav en pension som räckte till en knapp försörjning.

ATP-reformen med dess första utbetalningar i början på 60-talet skapade ett helt nytt läge. Andelen förvärvsarbetsande bland de äldre, 65–74 år, har också minskat kraftigt sedan början av 60-talet till mitten på 70-talet i takt med att allt fler fått egenpension från ATP. Detta framgår av diagram 3.1 och 3.2.

Dagens ålderspensionärer behöver således inte arbeta för sin försörjning, men bara för några årtionden sedan var förvärvsarbetet en nödvändighet.

Diagram 3.1 *Relativa arbetskraftstal för åldersgruppen 65–74 år*

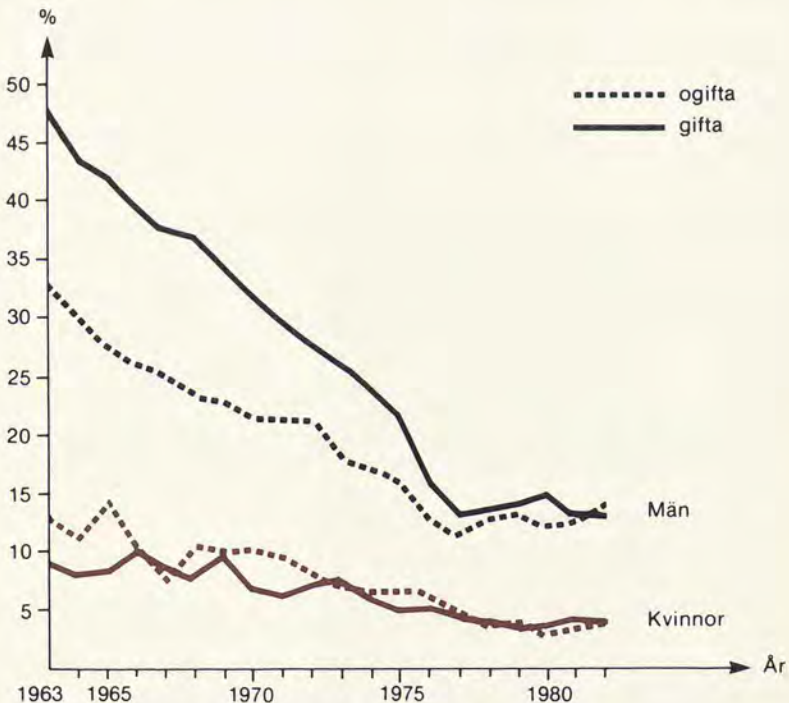
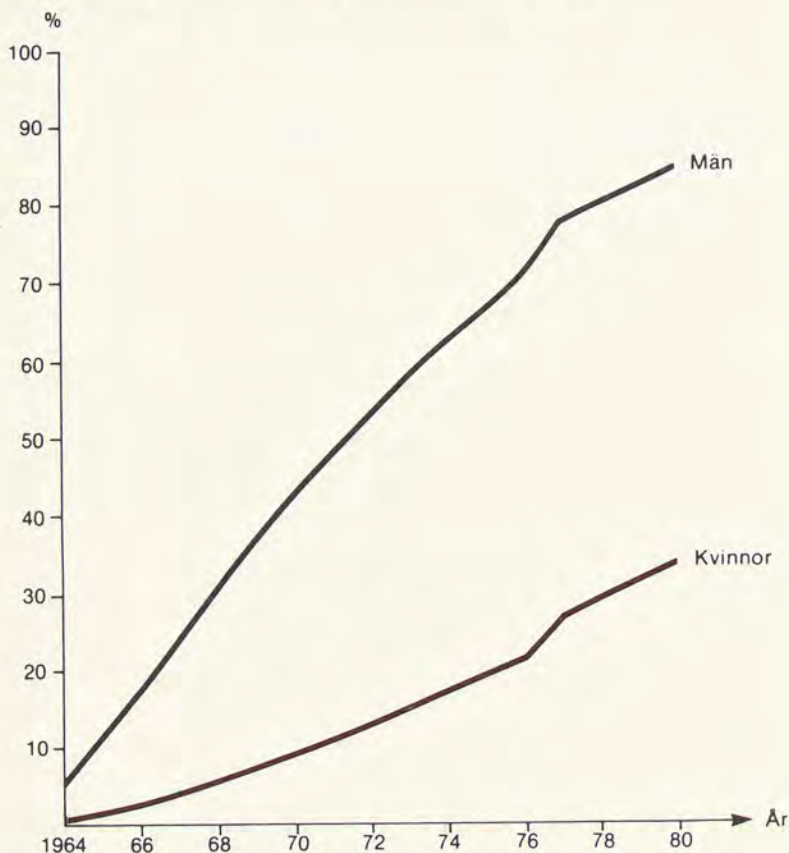

Diagram 3.2 Andel ålderspensionärer med ATP

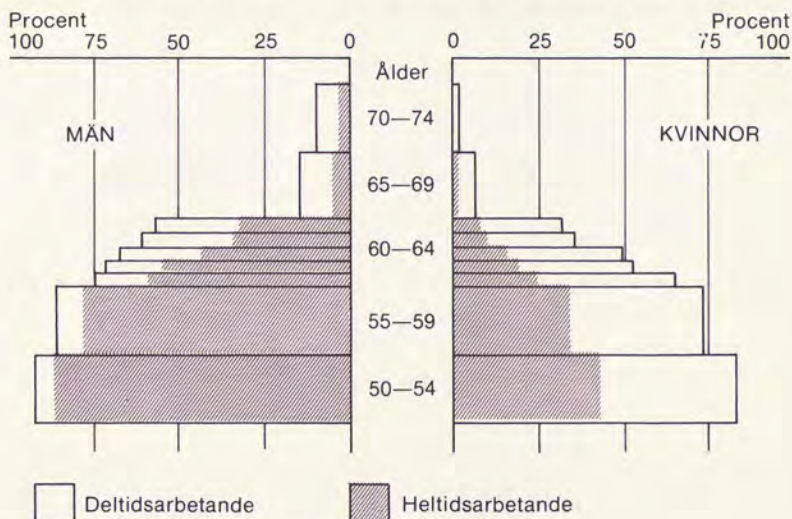
Förvävarsarbetet minskar redan före pensionsåldern

I dag sker en kraftig minskning av förvävarsarbete efter 60-års ålder. Detta gäller både män och kvinnor. De senaste åren har avgången från arbetskraften ökat redan i åldrarna 55–59 år (diagram 3.3).

En förklaring till detta är möjligheten till delpension, men även förtidspensioneringen har blivit vanligare. En fjärdedel eller 128 300 personer av samtliga i åldern 60–64 år var förtidspensionärer årsskiftet 1983/84, vilket är en fördubblad andel sedan år 1970.

De senaste åren har antalet nybeviljade förtidspensioner legat mellan 42 000 och 45 000. Ungefär 40 procent gäller personer i åldersgruppen 60–64 år. År 1982 fick ca 16 000 personer i åldern 60–64 år förtidspension, varav 23 procent av arbetsmarknadsskäl.

Diagram 3.3 Personer i arbetskraften i olika åldrar år 1983

Källa: Arbetsmarknadsstatistisk årsbok 1984

Både antalet och andelen förtidspensionärer i denna åldersgrupp är högre än andelen som har delpension bland de förvärvsarbetande 60-64 år. Vid årsskiftet 1983/84 hade 54 600 personer delpension eller omkring 20 procent av alla förvärvsarbetande mellan 60 och 64 år (tabell 3.3 och diagram 3.4).

Tabell 3.3 Delpensioner i december respektive år

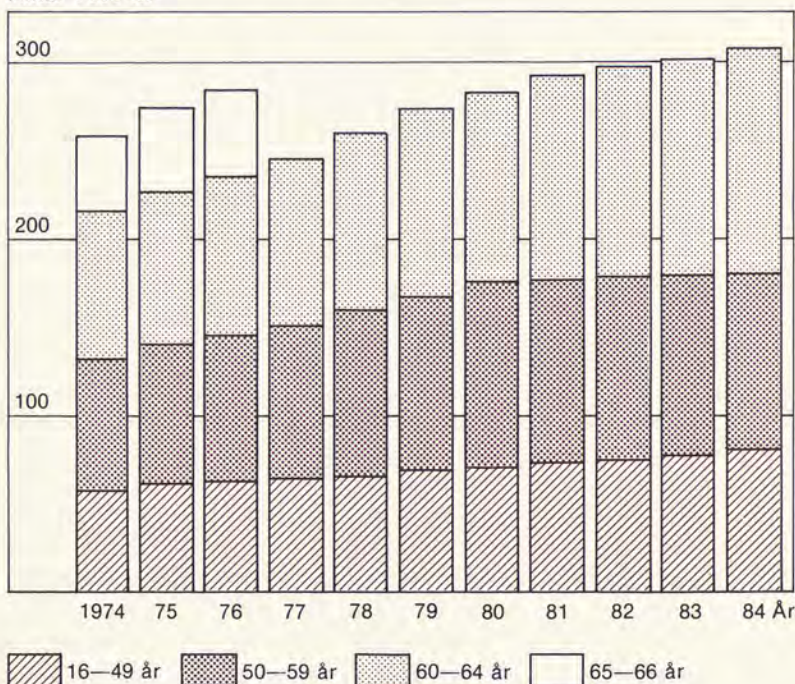
År	Samtliga 1 000-tal	Procent av delpensions- aktuella	Egenföre- tagare 1 000-tal	Procent av delpensions- aktuella egenföre- tagare
1976	14,6	7		
1977	31,5	12		
1978	41,9	16		
1979	48,7	22		
1980	67,8	27	2,0	6
1981	64,6	24	2,6	8
1982	61,7	22	2,5	8
1983	54,6	20	2,3	7

Källa: Socialförsäkringsstatistik, Fakta 1984. Riksförsäkringsverket.

Arbetslösheten är också högre i dessa åldrar än i hela arbetskraften. På senare år har arbetslösheten stigit mer i åldersgruppen 60-64 år än för arbetskraften i genomsnitt. År 1970 var arbetslösheten i gruppen 1,8 procent

Diagram 3.4 Antalet personer med förtidspension eller sjukbidrag i januari respektive år

Antal 1000-tal

Källa: Socialförsäkringsstatistik, Fakta 1984. Riksförsäkringsverket.

medan den för hela arbetskraften var 1,5 procent. År 1984 hade andelen arbetslösa ökat till 7,3 procent mot 3 procent i hela arbetskraften.

En ofta nämnd orsak till denna utveckling är den krympande sysselsättningen i de traditionella basnäringarna i kombination med en hög rationaliseringstakt som ställer stora krav på anpassning och nya kunskaper hos arbetskraften. Det är en utveckling som har ställt många "äldre" vid sidan av arbetsmarknaden.

Merparten av männen förvärvsarbetar fram till de fyller 65 år. Bland kvinnorna sjunker andelen förvärvsarbetande under 50 procent redan vid 62 års ålder, men skillnaden mellan könen minskar. År 1970 förvärvsarbetade 71 procent av männen året innan de fyllde 65 år mot 26 procent av kvinnorna. År 1984 hade motsvarande andel bland männen sjunkit till 55 procent. Bland kvinnorna hade i stället andelen ökat med fem procentenheter till 31 procent (tabell 3.4).

Tabell 3.4 Andelen män och kvinnor i arbetskraften år 1984 i åldrarna 55–64 år

Ålder	Män %	Kvinnor %
55–59	87,5	73,6
60	77,9	64,1
61	70,6	57,9
62	65,8	48,6
63	60,8	36,7
64	54,7	30,7

Källa: Råtabeller AKU, årsmedeltal 1984.

De flesta lämnar arbetslivet vid 65 års ålder

Efter fyllda 65 år lämnar de flesta arbetslivet. De utgående pensionsförmånderna ligger numera på en sådan nivå att många inte behöver arbeta för sin försörjning. Efter den ordinarie pensionsåldern är möjligheterna till förvärvsarbete också begränsade, beroende bl.a. på minskade arbetstillfällen och avgångsreglerna i kollektivavtalen. De flesta pensionsavtal som finns i dag medger möjlighet att uppskjuta uttaget av pension till 70 års ålder. Det vanliga är dock att arbetstagaren p.g.a. bestämmelser i kollektivavtal är skyldig att avgå från sin anställning vid uppnådd pensionsålder. Det finns inga pensionsavtal där pensionsåldern är så hög som 70 år. I regel är den 65 år och i vissa fall ännu lägre.

I 65 års ålder arbetade 18 procent av männen och drygt 5 procent av kvinnorna år 1984. Andelen förvärvsarbetande bland kvinnorna stannar ungefär på denna nivå upptill 69 års ålder, varefter den minskar ner till två procent. Bland männen minskar förvärvsarbetet successivt mellan 65–69 år. I åldern 70–74 år förvärvsarbetade nio procent av männen (tabell 3.5).

Tabell 3.5 Förvärvsarbetande¹ 65–74 år 1984

Ålder	Män		Kvinnor		Samtliga	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
65–74	42 300	11,1	16 600	3,8	58 900	7,2
därav						
65	7 600	18,1	2 300	5,5	9 900	11,8
66	6 100	14,4	3 300	6,5	9 400	10,1
67	4 400	10,5	2 200	5,4	6 600	8,0
68–69	8 300	10,0	4 500	4,9	12 900	7,3
70–74	15 900	9,3	4 300	2,0	20 200	5,2

Källa: Råtabeller AKU, årsmedelvärden 1984.

¹ Förvärvsarbetande = förvärvsarbetat minst en timme under mätveckor.

En mycket liten andel fortsätter att förvärvsarbete efter 75 års ålder. Definitionsmässigt räknas de inte till arbetskraften varför uppgifter om dessa inte finns i arbetskraftsundersökningarna. De senast tillgängliga uppgifterna är därför från 1980 års folk- och bostadsräkning.

Totalt förvärvsarbetade ca 7 200 personer i åldern 75 år och däröver. De utgjorde drygt en procent av samtliga i dessa åldrar. Andelen bland männen var 2,6 procent och en halv procent bland kvinnorna (tabell 3.6).

Tabell 3.6 Förvärvsarbetande 65–w år 1980

	Antal förvärvs- arbetande	Andel av befolkningen %
Män 65–	48 812	8,1
65–69	30 421	14,4
70–74	12 872	7,4
75–	5 519	2,6
Kvinnor 65–	20 308	2,6
65–69	14 243	6,1
70–74	4 402	2,1
75–	1 663	0,5
Samtliga 65–	69 120	5,0
65–69	44 664	10,0
70–74	17 274	4,5
75–	7 182	1,3

Källa: FoB 1980

Få äldre önskar förvärvsarbete

De äldres önskemål om förvärvsarbete överensstämmer relativt väl med deras faktiska deltagande i arbetslivet. Enligt arbetskraftsundersökningen 1984 var andelen mindre än en procent bland de icke förvärvsarbetande som hade velat och kunnat arbeta. Totalt rörde det sig om ca 6 000 personer, hälften män och hälften kvinnor. Ingen av dem hade sökt arbete under de senaste åtta veckorna före intervjutillfället. De flesta hade bedömt möjligheterna att få arbete som små.

En liten andel, sex procent, av dem som inte tillhörde arbetskraften var arbetsoförmögna eller förhindrade att arbeta p.g.a. sjukdom. En övervägande majoritet, 93 procent, önskade inte arbeta (tabell 3.7).

Arbetskraftsundersökningen innehåller inga uppgifter om orsakerna till att inte vilja arbeta. Dessa kan belysas med resultaten från Institutets för social forskning (SOFI) lev-

Tabell 3.7 Önskemål om arbete år 1980 bland ej förvärvsarbetande 65–74 år.

	Män		Kvinnor		Samtliga	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Ej förvärvsarbetande totalt	338 400	100	424 200	100	762 700	100
Önskar ej arbeta	313 000	92,5	397 800	93,8	710 800	93,2
Vill och kan arbeta	2 900	0,9	2 900	0,7	5 900	0,8
Arbetsförmögna och i övrigt förhindrade att arbeta	22 600	6,6	23 500	5,5	46 000	6,0

Källa: Råtabeller AKU, årsmedelvärden 1984

nadsnivåundersökning. Andelen som vill ha ett arbete om de hittar något som passar bland ej sysselsatta pensionärer 66–76 år var sex procent i levnadsnivåundersökningen 1981. Den var således högre än i arbetskraftsundersökningen.

Resultat från olika intervjuundersökningar är dock inte jämförbara. Skillnaderna i resultaten beror bl.a. på den frågeformulering som använts. Dessa två undersökningar skiljer sig åt också genom att åldersgruppen och tidpunkten för undersökningen inte sammanfaller.

När det gäller SOFI:s undersökning är det av intresse att notera de förändringar som skett mellan åren 1968 och 1981 bland män och kvinnor och i de olika socialgrupperna i fråga om önskan att arbeta.

Andelen kvinnor som önskar ha ett arbete har ökat, medan andelen bland männen minskat. Därigenom har skillnaderna som fanns mellan män och kvinnor år 1968 i stort sett försvunnit (tabell 3.8).

Den största andelen som ville ha ett arbete fanns år 1981 i socialgrupp I och II, medan det inte förekom någon skillnad mellan socialgrupperna år 1968.

Tabell 3.8 Andel av pensionärerna 67–76 år som vill ha ett arbete om de hittar något som passar åren 1968, 1974 och 1981. Procent.

	1968	1974	1981
Män	10	6	7
Kvinnor	4	3	6
Socialgrupp I + II	7	8	10
Socialgrupp III	6	3	4
67–70	10	8	8
71–76	5	3	6
TOTALT	6	5	6

Källa: De äldre i välfärden. Institutet för social forskning 1984.

Undersökningen från år 1981 visar att den vanligaste anledningen till att avstå från arbete bland pensionärerna i åldersgruppen 67–76 år var att inte orka arbeta. Detta skäl angavs av 62 procent. Andelen var högre bland kvinnor och i socialgrupp III. Andelen som ansett att de inte orkar arbeta har minskat mellan åren 1974 och 1981 (tabell 3.9). Trots detta har inte förvärvsarbetet bland de äldre i dessa åldrar ökat och inte heller önskan att få arbeta bland dem som stått utanför arbetskraften.

Tabell 3.9 Andelen förvärvsarbetande åren 1968, 1974 och 1981 samt andelen icke förvärvsarbetande som inte orkar arbeta åren 1974 och 1981. Procent

	Förvärvsarbetande			Icke förvärvsarbetande Andel som inte orkar arbeta	
	År 1968	1974	1981	År 1974	1981
Män	25	16	14	59	47
Kvinnor	7	6	4	85	72
Socialgrupp I + II	25	14	14	66	52
Socialgrupp III	11	9	5	78	68
67–70	23	16	13	73	54
71–76	9	5	5	74	68
Storstad	20	7	8		
Medelstad	9	8	5		
Landsbygd	17	17	14		
Totalt	15	11	9	74	62

Källa: De äldre i välfärden. Institutet för social forskning. 1984.

De flesta, drygt 80 procent, som orkade arbeta ansåg både åren 1974 och 1981 att de hade det bättre utan arbete. Drygt varannan ansåg det dessutom som olönsamt att arbeta (tabell 3.10). Svaren på frågan om arbetsork speglar inte enbart den fysiska förmågan att arbeta utan styrs sannolikt i hög grad av värderingar och attityder.

SOFI:s resultat tyder på att de som önskar arbeta är relativt få och att de i stor utsträckning tillhör grupper som har låga andelar med problem på andra områden, t.ex. ekonomi och hälsa.

Män, företagare och privatanställda dominerar bland de förvärvsarbetande

Bland dem som förvärvsarbetar efter normal pensionsålder är nästan tre fjärdedelar män och hälften företagare. Andelen företagare i hela den förvärvsarbetande befolk-

Tabell 3.10 Andelen av pensionärerna, 67–76 år, som orkar arbeta men inte gör det för att de förlorar pension, inte finner det lönsamt, inte hittar passande arbeten och/eller anser sig ha det bättre utan arbete åren 1974 och 1981.

	Förlorar pension		Ej lönsamt		Inga passande arbeten		Bättre utan arbete	
	1974	1981	1974	1981	1974	1981	1974	1981
Män	18	23	63	53	24	25	80	83
Kvinnor	30	17	49	49	28	34	84	90
Socialgr.I+II	15	21	56	53	23	32	86	86
Socialgr.III	28	20	61	50	27	24	78	83
67–70 år	26	22	55	58	24	30	73	82
71–76 år	19	20	60	45	26	26	88	90
Totalt	22	21	58	52	25	28	82	86

Anm. De olika alternativen utesluter inte varandra, varför tabellen inte kan summeras till 100 procent.

Källa: De äldre i välfärden. Institutet för social forskning. 1984.

ningen är 10 procent. Bland männen dominerar företagare, medan större delen av kvinnorna hör till gruppen anställda. Majoriteten av de anställda var sysselsatta inom den privata sektorn (tabell 3.11).

Tabell 3.11 Förvärvsarbetande 65–74 år efter yrkesställning¹) år 1984.

	Män		Kvinnor		Samtliga	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Förvärvsarbetande totalt	42 300	100	16 600	100	58 900	100
Därav						
Anställda	16 400	38,8	10 500	63,3	26 900	45,6
varav:						
Statlig tjänst	1 900	11,6	1 100	10,5	3 000	11,2
Kommunal tjänst	2 500	15,2	1 900	18,1	4 400	16,4
Enskild tjänst	12 000	73,2	7 500	71,4	19 500	72,4
Företagare	24 600	58,1	5 000	30,1	29 600	50,2
Medhjälpande familjemedlemmar	1 300	3,1	1 100	6,6	2 500	4,2

¹ Summan för de olika delgrupperna överensstämmer inte alltid med antalet i gruppen som helhet beroende på den skattningsmetod som använts i AKU.

Källa: Råtabeller AKU, årsmedeltal 1984.

Mer än en tredjedel av samtliga som arbetar efter 65 års ålder är jordbrukare. Dessa utgör omkring 10 procent av samtliga förvärvsarbetande inom jord- och skogsbruk. Denna andel har inte förändrats sedan år 1970. Tjänstesektorn är den näst största näringsgrenen bland den äldre arbetskraften. En femtedel av samtliga förvärvsarbetande 65–74 år var år 1984 sysselsatta inom tjänstesektorn, huvudsakligen inom undervisning och hälso- och sjukvård (tabell 3.12).

Tabell 3.12 Förvärvsarbetande 65–74 år efter näringsgren år 1984.

Näringsgren	Män	Kvinnor	Samtliga	därav Anställ- da	Före- tagare
Totalt antal förvärvsarbetande	42 300	16 600	58 900	26 900	22 900
<i>Därav i procent</i>					
Jord- och skogsbruk	45	23	39	11	60
Tillverkningsindustri	11	11	11	15	9
Byggnadsindustri	3	3	3	3	4
Handel	13	13	13	15	12
Samfärdsel, tele, post	2	2	2	3	1
Bank-, försäkrings- och uppdragsverksamhet	12	5	10	14	7
Offentliga och andra tjänster	14	42	22	39	7

Källa: Råtabeller AKU, årsmedelvärden 1984.

Över hälften arbetar mer än 20 timmar

Kvinnorna arbetar deltid i större utsträckning än männen. Detta gäller f.ö. i alla åldrar.

Andelen heltidsarbetande bland männen i åldern 65–74 år var dubbelt så stor som bland kvinnorna, 43 respektive 22 procent (tabell 3.13). Medelarbetstiden per vecka var 27.2 timmar för samtliga, 29.9 timmar för män och 20.3 för kvinnor. Den längsta genomsnittliga veckoarbetstiden hade sysselsatta inom jord- och skogsbruk 33.5 timmar mot 23.2 timmar inom övriga sektorer.

De flesta deltidssysselsatta var nöjda med sina deltider. Endast 800 av de 37 300 deltidssysselsatta önskade arbeta mer. De flesta av dessa återfanns bland männen med kort genomsnittlig arbetstid.

Tabell 3.13 Förvärvsarbetande 65–74 år efter arbetstidsklasser år 1984

	Män	Kvinnor	Samtliga
Förvärvsarbetande			
Antal totalt	42 300	16 600	58 900
Därav i procent			
Heltid	42,6	21,6	36,7
Lång deltid			
20–34 timmar	25,5	30,5	26,8
Kort deltid			
1–19 timmar	31,9	47,9	36,5

Källa: Råtabeller AKU, årsmedeltal 1984.

Ekonomiska skäl till förvärvsarbete minskat

Anledningarna till förvärvsarbete efter pensioneringen har belysts i pensionärsundersökningen (PU) 1975 och SCB:s undersökning av levnadsnivåförhållanden (ULF) 1980/81. De vanligaste anledningarna vid båda undersökningstillfällena var att "ha något att göra" och att "arbetet är roligt och intressant" (tabell 3.14). Ekonomiska skäl till förvärvsarbete har minskat i betydelse.

Enligt PU uppgav 33 procent av förvärvsarbetande ålderspensionärer ekonomiska orsaker till att de fortsatt arbeta. Motsvarande andel 1980/81 var 17 procent.

Tabell 3.14 Skäl till förvärvsarbete efter uppnådd pensionsålder

	Ekonomiska skäl	Träffa andra	Roligt intressant	Ha något att göra	Annat skäl
ULF 1980/81					
Arbetar som					
... anställda	11,6	46,4	58,3	65,6	37,6
... jordbrukare	15,7	2,4	71,8	81,0	22,1
... företagare	23,7	44,1	72,0	67,5	24,9
Alla förvärvsarbetande	17,3	28,7	68,2	72,2	27,1
PU 1975	33,1	28,5	63,1	64,4	5,7

Källa: Levnadsförhållanden, rapport 43, SCB 1975

Annan sysselsättning

Brist på sysselsättning är ett problem som ofta förknippas med människor som har den förvärvsaktiva perioden av sitt liv bakom sig.

En undersökning inom projektet "Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden" har visat att 60 procent av alla i åldern 15–75 år trodde att de äldre hade problem med meningsfull sysselsättning. Bland de äldre själva var det sju procent som angav detta som ett problem. Brist på meningsfull sysselsättning förekom i större utsträckning bland både yngre och medelålders än bland de äldre.

Det visar sig också att ju yngre man är desto mer benägen är man att tillskriva de äldre detta problem. Även de äldre själva överskattar andra äldres problem i detta avseende. Omkring 43 procent i åldern 66–75 år trodde att äldre i allmänhet har problem med sysselsättning (tabell 3.15).

Tabell 3.15 Brist på sysselsättning som problem. Förekomst och föreställningar i olika åldrar

Ålder	Andel som uppger brist på sysselsättning som problem	Andel i olika ålders- grupper som tror att äldre har detta pro- blem
	%	%
15–25	29,3	64,6
26–35	9,3	67,7
36–45	17,4	67,8
46–55	19,4	60,2
56–65	9,5	50,5
66–75	7,3	42,7
Samtliga	16,3	60,3

Källa: Realiteter och föreställningar om vardagsproblem bland äldre, medelålders och yngre. Lars Tornstam 1981.

Resultaten från populationsstudien "70-åringar i Göteborg" (H 70) visar att en mycket liten andel av pensionärerna i 70- och 75-års ålder har svårt att få tiden att gå. Omkring 10 procent av 75-åringarna har ibland upplevt det som problem och endast tre procent har angett att de ofta har svårt att få tiden att gå. Bland dem som varit förvärvsarbetande före pensioneringen har majoriteten, omkring 80 procent, ansett att det varit ganska eller mycket lätt att vänja sig vid att vara pensionerad (tabell 3.16 och 3.17).

Tabell 3.16 *Har Ni svårt att få tiden att gå? Om så är fallet är det sällan, ibland eller ofta? Procent*

	75-åringar 1976/77			70-åringar 1976/77		
	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt
Aldrig	73,5	73,7	73,6	77,8	79,7	78,8
Sällan	13,0	14,5	13,8	10,1	9,0	9,5
Ibland	10,6	8,8	9,7	8,6	7,7	8,1
Ofta	2,9	2,9	2,9	3,5	3,7	3,6

Källa: Frisk eller sjuk på äldre dar. Rapport från populationsstudien "70-åringar i Göteborg" (H 70) DSF 1980:4.

Tabell 3.17 *Tycker Ni att det är svårt att vänja sig vid att vara pensionerad? Procent*

	75-åringar 1976/77			70-åringar 1976/77		
	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt
Mycket svårt	6,3	6,0	6,2	5,9	8,0	6,7
Ganska svårt	17,5	15,7	16,8	12,5	19,6	15,4
Ganska lätt	22,8	23,6	23,1	29,3	21,3	26,0
Mycket lätt	53,4	54,6	53,9	52,4	51,2	51,9

Källa: Frisk eller sjuk på äldre dar. Rapport från populationsstudien "70-åringar i Göteborg" (H 70) DSF 1980:4.

Att det är så liten del som upplever brist på sysselsättning som ett problem kan vara ett uttryck för förnöjsamhet och anpassning eller också att äldre liksom andra människor använder stor del av sin tid på vardagliga sysslor.

Tidsanvändning bland äldre

Frågan om vad man gör med sin tid besvaras oftast i undersökningar med hjälp av vad man ägnar sig åt på den fria tiden – fritiden. Tabeller visar om man ofta eller sällan ägnar sig åt massmedia, hobbies eller t.ex. olika publika arrangemang (se t.ex. SOU 1977:100, sid 127). Dessa sammanställningar visar att bland äldre dominerar TV-tittande, radiolyssnande, bok- och tidningsläsande samt promenader som huvudsakliga sysselsättningar. Olika slag av hobbyverksamhet, bilutflykter, gudstjänstbesök och trädgårdsskötsel är också relativt vanliga aktiviteter. I den mån umgänge har räknats till fritidsaktiviteter intar det också en framträdande plats. En likartad bild av aktivitetsmönstret ger de undersökningar, där *tidsåtgången* för olika aktiviteter anges.

Ett något annorlunda angreppssätt är att skaffa kunskap om individens *fullständiga* tidsanvändning under dygnets 24 timmar, dvs. var man befinner sig vid olika tidpunkter och vad man sysslar med. Denna mer ingående redovisning brukar benämnas *tidsbudgetanalys*. Ambitionen är att spegla en "genomsnittlig" dag eller vecka. P.g.a. dess omfattande karaktär – man kartlägger ofta dygnet kvart för kvart – är den inte särskilt vanligt förekommande. Bristen på undersökningar liksom olikheter i urval gör det heller inte meningsfullt att försöka dra några slutsatser om eventuella förändringar i tidsanvändningen under årens lopp. Dessutom har åldersbegränsningar uppåt medfört att hela pensionärskollektivet inte finns representerat i någon undersökning.

De följande två delavsnitten med bl.a. sammanställningar av några svenska tidsbudgetundersökningar har gjorts av Lars Andersson vid Statens Institut för Psykosocial Miljömedicin på uppdrag av äldreberedningen.

Vistelse i egen bostad

En generell iakttagelse utifrån de tidsbudgetundersökningar som genomförts är att de äldre tillbringar en mycket stor del av dygnet i den egna bostaden – ca 80 till 85 procent, dvs. 20 av dygnets 24 timmar. Detta illustreras i diagram 3.5.

I en undersökning, som genomfördes i några små och mellanstora städer, ingick två pensionärsgrupper; ensamstående 67–75 år, samt makar, där mannens ålder är 67–75 år. Det innebär att i den sistnämnda gruppen kan ingå ett antal kvinnor yngre än vad som brukar räknas som nedre gränsen för ålderspensionär.

Av diagram 3.5 framgår också att under ett vanligt dygn är kvinnorna i genomsnitt hemma i större utsträckning än männen. I genomsnitt var tredje kvinna hade överhuvudtaget inte varit utanför hemmet de studerade vardagarna. Det är i detta avseende ingen större skillnad mellan ensamstående och gifta kvinnor. Däremot uppvisar männen en skillnad beroende på civilstånd. De gifta männen är hemma i *lägre* utsträckning runt lunchtid – dvs. mellan kl. 10 och 12 – samt mellan kl. 14 och 16.

En skillnad kan också påvisas när det gäller ålder. I diagram 3.6 är pensionärsgruppen uppdelad i tre delgrupper; 65–69, 70–74 samt 75–79 år.

Diagram 3.5 Andel av de äldre som är hemma vid olika tidpunkter under vardagar. Uppdelat på gifta resp. ensamstående.

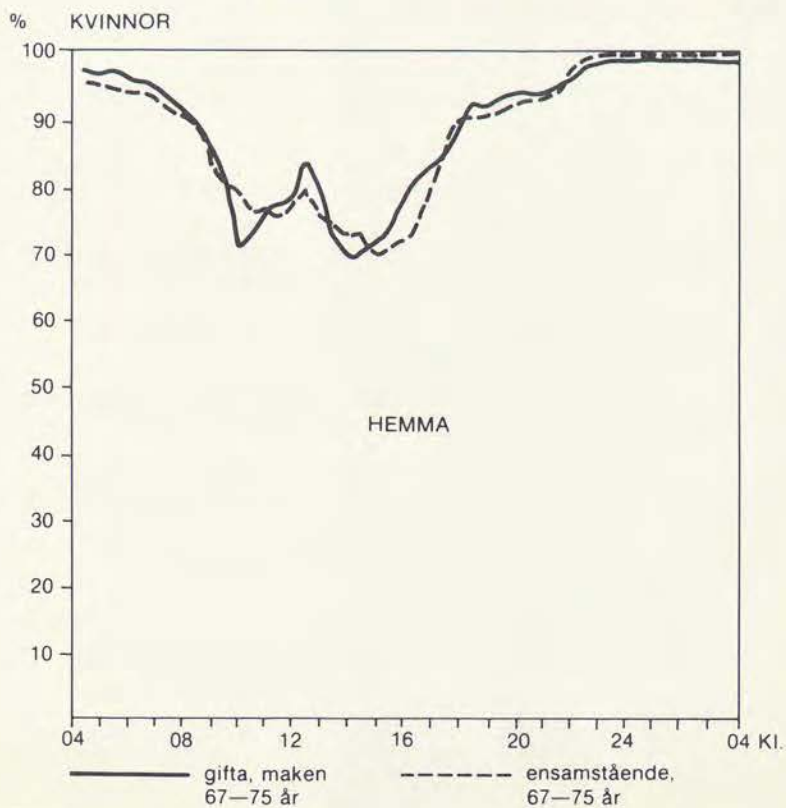
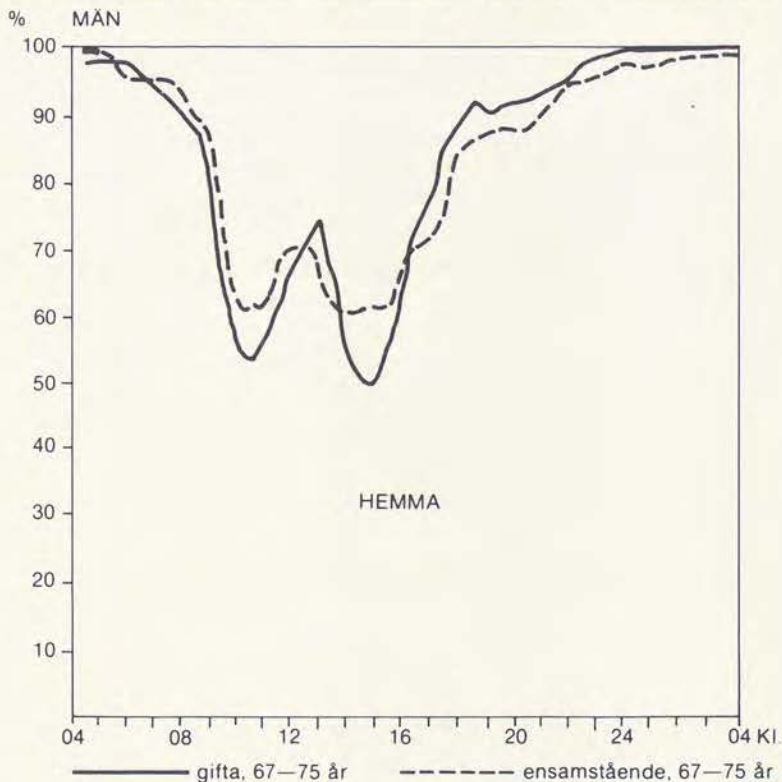
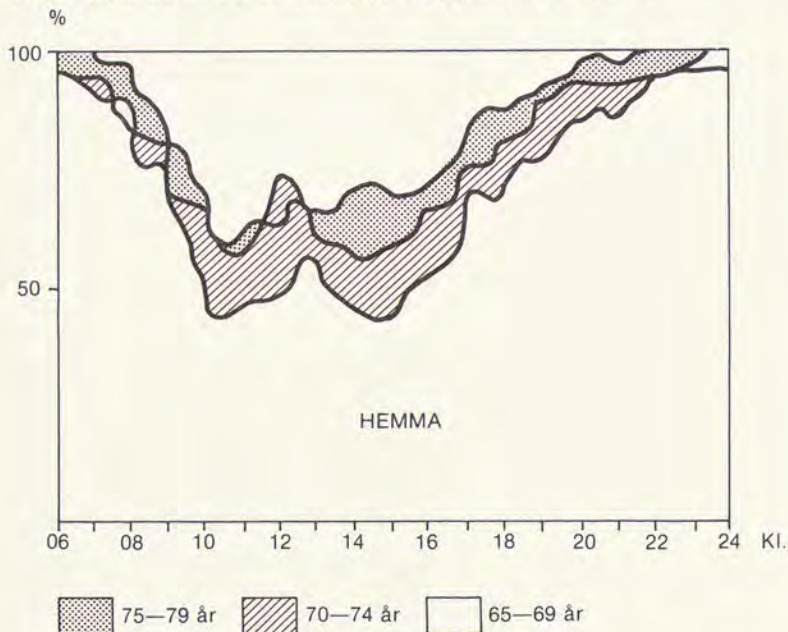

Diagram 3.6 Andel av de äldre (65–79 år) som är hemma vid olika tidpunkter under vardagar. Uppdelat på ålder.

Diagrammet visar hur andelen som är hemma vid olika tidpunkter under *vardagar* ökar med ökande ålder. Skillnaden mellan grupperna är mest uttalad mitt på dagen, mellan kl. 10 och 17. Morgon- och kvällstid är de äldre överhuvudtaget hemma i stor utsträckning. Före lunch (ca kl. 10–12) är det de nyblivna pensionärerna (65–69 år) som i högre utsträckning än de båda äldre grupperna, befinner sig på annan plats än i hemmet. Efter lunch (ca kl. 13–17), skiljer sig alla tre grupperna åt. Denna skillnad beror på att den karakteristiska "toppen" vid lunchdags – då man är hemma i högre utsträckning än före eller efter – saknas för den äldsta åldersgruppen. Från ca kl. 10, då den största andelen i denna åldersgrupp befinner sig utanför bostaden, ökar andelen hemmavarande kontinuerligt under resten av dygnet.

Vad gäller *helgdagar* är man generellt sett hemma något *mer* än på vardagar. Det finns inte heller några större skillnader i pensionärsgruppen, med undantag av att de nyblivna pensionärerna (65–69 år) i viss mån befinner sig utom bostaden efter kl. 18 i högre utsträckning än de äldre. Samma sak gäller mellan kl. 10 och 13 på förmiddagen. En skillnad är dock att en något större andel av den äldsta gruppen än av den mellersta inte är hemma på förmiddagen. Det framgår inte av data om gudstjänstbe-

sök på söndagen är vanligare bland de allra äldsta, och att det därmed skulle kunna vara en förklaring till detta omvända förhållande.

Att en så pass stor del av dygnet tillbringas i den egna bostaden är i och för sig inte så uppseendeväckande. Även yngre och medelålders tillbringar en stor del av dygnet där. Den kategori som vistas kortaste tiden i bostaden – män i hushåll med barn där kvinnan har deltidsarbete – tillbringar ändå 53 procent av ett vardagsdygn där. Genomsnittssvensken 9–79 år tillbringar 66 procent av all veckotid hemma. Vistelsen i bostaden domineras givetvis av de s.k. basaktiviteterna (sömn, måltider, personlig vård). Dessa upptar runt 40 procent av ett genomsnittligt dygn, dvs. nästan 10 timmar i alla åldersgrupper över 14 år.

Fritiden

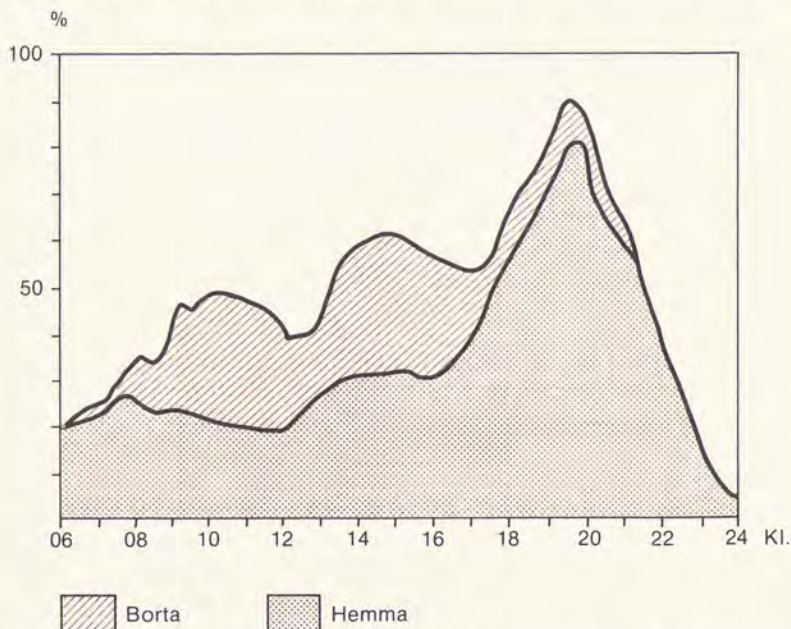
Vad gäller fritiden kan konstateras att antalet timmar som används för fritidsändamål är högst i pensionärsgruppen. Men skillnaden gentemot yngre åldersgrupper är kanske inte så stor som man vanligtvis föreställer sig. Tid som avsätts till att ta hand om barn och för studier, minskar kraftigt redan i 45-års ålder. Även förvärvsintensiteten minskar successivt från 55-års ålder. Möjligheterna att sätta av tid till fritid ökar således långt före ålderspensioneringen. Under en genomsnittlig dag fördelar sig *fritiden* på följande sätt:

åldersgrupp	tim. min.
15–24	6 36
25–44	5 53
45–64	6 39
65–79	9 40

I diagram 3.7 illustreras hur denna fritid är förlagd för pensionärsgruppen. Figuren visar andelen äldre som har fritid vid olika tidpunkter under vardagen.

Fritid utanför bostaden förekommer i större utsträckning bara mellan kl. 9 och 12 samt 13 och 17 (på lördagar är den totala fritidens omfattning något större än på vardagar, och en större andel tillbringas hemma). Efter kl. 18 tillbringas mesta tiden hemma. Det är därför inte särskilt förvånande att *massmedia* (som singelaktivitet) upptar ca 40 procent av den totala fritiden för de äldre. Men skillnaden är inte så stor gentemot yngre åldersgrupper, då samtliga ägnar minst 30 procent av fritiden åt *massmedia*. I pensionärsgruppen upptar TV-tittande ca 45 procent av

Diagram 3.7 Andel av de äldre (65–79 år) som har fritid vid olika tidpunkter under vardagar.

massmediatiden i samtliga åldersgrupper. Radiolyssnande minskar på bekostnad av läsande – från 38 procent av massmediatiden bland de nyblivna pensionärerna till 27 procent bland de äldsta.

Användning av massmedia är ett exempel på en *inomhusaktivitet* med stor omfattning. Som exempel på en *utomhusaktivitet* som också har stor omfattning kan nämnas promenader. Denna aktivitet utövas mest av manliga samboende pensionärer, i något mindre grad av manliga ensamstående pensionärer, samt i lägst utsträckning av kvinnliga pensionärer oberoende av samlevnadsform.

De nämnda aktiviteterna kan tas som illustration till den fråga som ofta ställs i tidsbudgetsammanhang: "Föreligger ett samband mellan den tid man lägger ned på en fritidsaktivitet och det intresse man har för aktiviteten i fråga?" Denna frågeställning har undersökts i mycket liten utsträckning. En mindre studie har dock gjorts vid några företag inom dåvarande Gränges-koncernen. En totalundersökning genomfördes, där tidigare anställda som varit pensionerade i tre år samt anställda som skulle till att pensioneras intervjuades bl.a. om fritidsaktiviteter. De flesta deltagarna var arbetare och företagets speciella prägel (tung industri) innebar att bara sex procent var kvinnor. Materialet ger möjlighet att skilja på ålders- respektive sjukpensionerade.

Den tid som ägnades åt fritidsaktiviteter, sammanfördes i åtta större block – (1) massmedia, (2) spel, tävlingar, kultur, (3) utflykter och resor, (4) bostad, trädgård, fritidshus, bil, båt, (5) inomhusaktiviteter, (6) utomhusaktiviteter, (7) umgänge samt (8) föreningsaktiviteter och kurser. För de tre block som ägnats mest tid följde en fördjupad intervju. Detta bedömdes ge en i stort sett rättvis bild, då de tre mest tidskrävande aktivitetsblocken tar en så proportionerligt sett stor tid. En fördjupad bearbetning av detta material visar att för aktivitetsblock (2), (3), (7) och (8) föreligger endast smärre skillnader mellan arbetande, ålderspensionärer och sjukpensionärer. Däremot ägnar ålderspensionärerna massmedia (1) 5 timmar mer i veckan än vad de arbetande gör. Sjukpensionärerna ägnar massmedia ytterligare 3 timmar i veckan (totalt 47 timmar). På motsvarande sätt ägnar de arbetande jämförelsevis minst tid åt inomhusaktiviteter (5) som slöjd, musicerande, korsord, småreparationer... (3 timmar/v), och sjukpensionerade mest tid (6 timmar/v) åt detta. Utomhusaktiviteter (6) som fiske, jakt, idrott, promenader . . ., liksom att syssla med bostad, trädgård, fritidshus, bil, båt . . . (4) ägnar sig ålderspensionärer åt i högre utsträckning än vad de övriga gör – 13 timmar/vecka respektive 7 timmar/vecka jämfört med 7 timmar/vecka (arbetande) och 10 timmar/vecka (sjukpensionärer), respektive 5 timmar/vecka (båda grupperna).

Totalt sett ägnar de två pensionärsgrupperna mer tid åt fritidsaktiviteter än vad de arbetande gör. De sjukpensionerade ägnar sig tydligtvis också i högre utsträckning än ålderspensionärer åt aktiviteter som kan utövas inomhus. Utöver fritiden avsätter de två pensionärsgrupperna också mer tid till hushållsarbete – 12 timmar/vecka jämfört med 9,5 timmar/vecka för de arbetande.

För att få en bild av vad tidsanvändningen kan stå för ställdes följande fråga: "Skulle tillvaron för dig bli ljusare/gladare och mer meningsfull om du kunde ägna mer tid åt detta?" Andelen som svarar jakande på frågan ovan när det gäller inomhusaktiviteter visar sig vara högst bland de arbetande (84 procent), något lägre bland ålderspensionärerna (65 procent) och lägst bland sjukpensionärerna (33 procent). Svaren ger således ett visst stöd för antagandet att ju mer tid som ägnas någon aktivitet desto mindre är sannolikheten för att ytterligare tid skulle förbättra välbefinnandet. När det gäller aktivitetsblocken utomhusaktiviteter respektive "syssla med bostad . . ." är bilden däremot något annorlunda. De arbetande uppger återigen i högst utsträckning att ytterligare tillgänglig tid skulle öka välbefinnandet – 94 procent svarar så både för utom-

husaktiviteter och "syssla med bostad...". Däremot anger en högre andel bland ålderspensionärerna (66 resp. 65 procent) än bland sjukpensionärerna (58 resp. 55 procent) att mer tid skulle öka välbefinnandet. Detta frammanar bilden av en "mättnad" hos sjukpensionärerna i så måtto att de faktiskt ägnar mindre tid än ålderspensionärerna åt dessa aktiviteter, men en lägre andel bland dem anser att deras välbefinnande skulle öka om de kunde ägna mer tid åt aktiviteterna.

När det gäller massmedia (1) följdes endast läsning upp. Procentalen är här betydligt lägre – 35 procent av de arbetande anger att tillvaron skulle bli ljusare/gladare om mer tid kunde ägnas åt detta. Motsvarande siffror för ålders- resp. sjukpensionärer är 14 resp. 19 procent.

Med hjälp av tidsbudgetanalyser kan en översiktlig bild ges av äldres aktivitetsmönster under ett dygn. När det exempelvis gäller vistelsen i den egna bostaden understryks den ökade betydelsen som bostaden, i skilda bemärkelser, får med ökad ålder. Samtidigt är det värt att notera, men utan att här kunna belägga något samband, att de tidpunkter då andelen som vistas hemma är som störst – på morgonen, kvällen och helger – också är den tidpunkt då ensamhetskänslor är som mest påtagliga. När det gäller tid till fritid efter pensionsåldern kan konstateras att skillnaden gentemot yngre åldersgrupper inte är påfallande stor. Däremot finns en potentiellt större frihet att förlägga fritiden efter eget tycke.

Aktiviteter på den fria tiden

Människor har och behöver olika mycket tid för det som hör till vardagen. Den "fria" tiden kan vara mycket knapp t.ex. för en dubbelarbetande småbarnsförälder i jämförelse med en ålderspensionär. Men å andra sidan kan en äldre människa behöva mer tid just för de vardagliga och nödvändiga sysslorna och har inte fullt så mycket tid över för s.k. fritidsaktiviteter som ofta antas.

Vad man använder den tid till som "blir över" beror på många omständigheter. Utöver personliga intressen är fritidsanvändningen beroende av bl.a. ekonomi, utbildning, hälsa, arbetsförhållanden, sociala kontakter och ortsbundna villkor.

För många av de fritidsaktiviteter som ingår i olika studier minskar andelen utövare kraftigt i högre åldrar. Detta gäller t.ex. friluftss- och motionsaktiviteter liksom bio- och restaurangbesök.

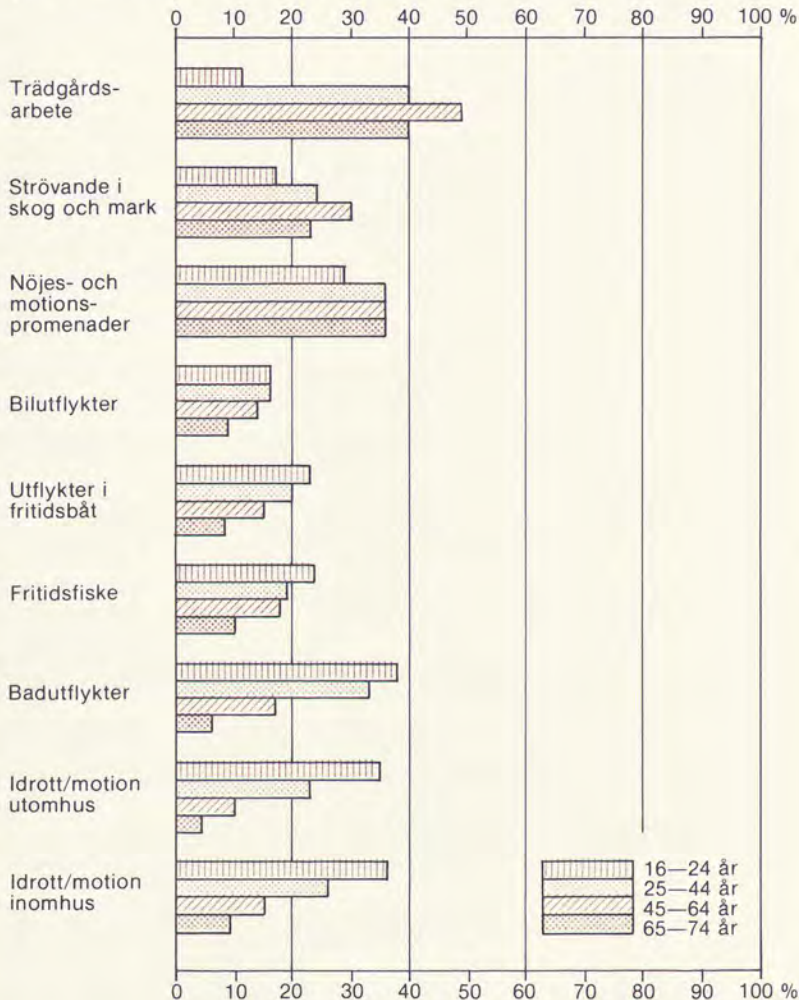
Diagram 3.8 Nöjes- och kulturaktiviteter i olika åldersgrupper. Andel som utövar resp. aktivitet ofta

Källa: Levnadsförhållanden. Rapport 17. SCB 1981.

En del fritidsaktiviteter förändras knappast alls med åldern. Hit hör t.ex. teater- och konsertbesök, besök på utställningar och museer, bok- och veckotidningsläsning, hobbyverksamhet, promenader och strövande i skog och mark. Andelen som utövar dessa aktiviteter ofta är ungefär lika stor i alla åldrar. Detta framgår av diagram 3.8 och 3.9.

Diagram 3.9 *Friluft- och motionsaktiviteter i olika åldersgrupper. Andel som utövar resp. aktivitet ofta.*

Källa: Levnadsförhållanden. Rapport 17. SCB 1981.

Mycket av det som skiljer människorna åt när det gäller fritidsvanor är inte åldern utan knutet till socialgrupps-tillhörighet, utbildning, yrke och inkomster.

Analysresultaten från levnadsnivåundersökningen (SOFI) visar att i kulturaktiviteter – teaterbesök, bokläsning, musicerande och studiecirkeldeltagande – finns skillnaderna i första hand mellan socialgrupperna. Åldern har mindre betydelse men skillnaderna mellan olika socialgrupper ökar i de högre åldrarna.

Nöjesaktiviteter – biobesök, restaurangbesök och dans – är däremot i hög grad åldersberoende. Yngre människor är klart mer nöjesaktiva än medelålders, som i sin tur är betydligt mer aktiva än de äldre. Efter åldern är socialgrupp den mest betydelsefulla variabeln. De mest nöjesaktiva finns i socialgrupp I. Även här är skillnaderna mellan olika socialgrupper större bland äldre än bland yngre.

När det gäller utomhusaktiviteter – idrott, jakt och fiske – är människor ur socialgrupp I något mer aktiva än övriga. I utomhusaktiviteterna framträder dock skillnader i första hand mellan könen och åldersgrupperna. De äldre och kvinnorna är mindre aktiva.

Förströelseaktiviteter – veckotidningsläsning, promenader och bilutflykter – som är minst krävande i olika avseenden visar inte några större skillnader mellan olika befolkningsgrupper.

Enligt levnadsnivåundersökningen har skillnaderna mellan olika befolkningsgrupper generellt minskat och aktivitetsnivån på fritiden höjts tämligen kraftigt under perioden 1968–1981.

Detta gäller även i åldrarna 65–75 år som är den äldsta åldersgruppen i undersökningen. Med fritid avses i studien all den tid som återstår när tid för sömn, personlig hygien, förvärvsarbete och hushållsarbete frånräknats.

Aktivitetsmättet som använts omfattar följande sysslor:

fiska, jaga, sköta trädgård, gå på bio, gå på teaterutställningar-konserter, gå på restaurang, gå på dans, läsa böcker, läsa veckotidningar, gå omkring på gator och i affärer, göra bilutflykter, delta i studiecirklar eller kurser, bingo, idrotta, syssla med hobbyverksamhet, gå på gudstjänst.

Låg aktivitetsgrad har enligt undersökningen de som inte utövar någon av dessa aktiviteter ofta.

Bland de äldre har andelen med låg aktivitetsgrad på fritiden minskat från 27 till 12 procent mellan åren 1968

och 1981 (tabell 3.18). Av samtliga i åldrarna 65–76 år tillhörde omkring fyra procent år 1981 gruppen passiva, dvs. de utövar högst en av aktiviteterna någon gång. Skillnaden mellan socialgrupperna har utjämnats men var fortfarande tämligen stor år 1981.

Tabell 3.18 Andelen av befolkningen, 65–76 år, med låg fritidsaktivitet, efter kön, socialgrupp och ålder åren 1968, 1974 och 1981. Procent.

	1968	1974	1981
Män	30	18	15
Kvinnor	24	13	9
Socialgrupp I+II	21	11	9
Socialgrupp III	30	18	14
65–70 år	26	14	8
71–76 år	29	18	15
TOTALT	27	15	12

Källa: De äldre i välfärden. Institutet för social forskning 1984.

Männen hade lägre aktivitetsnivå på fritiden men de förvärvsarbetar i större utsträckning än kvinnorna, vilket medför att det sammantaget inte föreligger någon skillnad i aktivitet mellan könen i dessa åldrar. Den största andelen med låg aktivitetsgrad som inte förvärvsarbetar och inte utövar någon fritidsaktivitet ofta, återfanns i socialgrupp III. Inom denna var andelen större bland män än bland kvinnor. Resultatet är inte överraskande med tanke på att ålderspensionärerna ur socialgrupp III har sämre hälsa och sämre ekonomiska resurser än övriga ålderspensionärer och att många är fysiskt utslitna när de lämnar arbetslivet.

Aktiva i politiska partier

Många människor fortsätter att vara politiskt aktiva efter uppnådd pensionsålder, men de är i liten utsträckning representerade i olika politiska församlingar.

Medlemskap i politiska partier visar inte någon större nedgång efter uppnådd pensionsålder. Däremot minskar andelen som deltar aktivt i partiverksamheten successivt med stigande ålder, dock inte så dramatiskt som skulle kunna antas med ledning av den låga representationen av äldre människor i politiska organ. Resultaten från ULF 80/81 visar att omkring 15 000 personer i åldern 65–69 år och omkring 14 000 personer i åldern 70–84 år var aktiva medlemmar i politiska partier. Enbart mötesdeltagande räknas då inte som aktivt deltagande (tabell 3.19).

Tabell 3.19 Aktiviteter inom politiska partier.
Procent i respektive grupp.

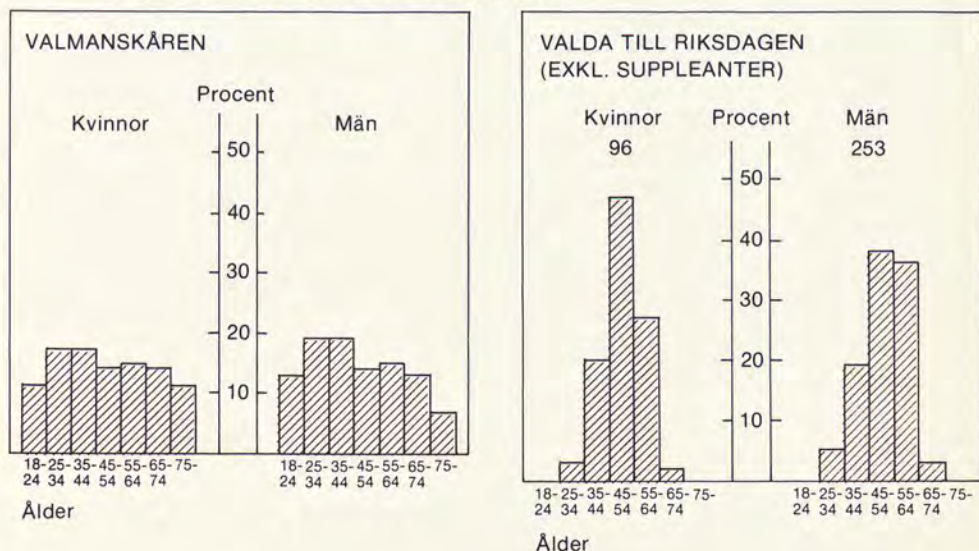
Ålder	Är medlem i politiskt parti	Deltar aktivt i verksamheten	Antal personer i befolkningen (tusental)
16-64	13,5	4,3	5 222
65-84	15,7	2,4	1 242
därav			
65-69	18,9	3,8	408
70-74	15,2	2,4	382
75-79	13,5	1,4	280
80-84	13,3	0,9	171

Källa: ULF 80/81 SCB.

År 1982 var omkring 17 procent av befolkningen 65 år och äldre. Vid riksdagsvalet samma år hade tre procent av de valda fyllt 65 år. Åldersfördelningen bland de valda framgår av diagram 3.10. Bland männen dominerar 45-54 och 55-64 åringar, vilka utgjorde 38 resp. 36 procent av de valda männen.

Bland kvinnorna dominerar 45-54 åringar, som utgjorde närmare hälften av de valda.

Diagram 3.10 Ålderssammansättningen i valmanskåren och bland valda vid 1982 års riksdagsval

Källa: Välfärdsbulletinen 1985:1, SCB

Det har skett en påtaglig föryngring av kommunalpolitikerna under 1970-talet. Yngre människor har i större utsträckning anlitats för kommunala uppdrag, vilket lett till att personer över 60 år fått lägre representation i kommunala nämnder och styrelser.

Av tabell 3.20 framgår åldersfördelningen bland kommunfullmäktigeledamöter i landet åren 1971 och 1980. Utvecklingen har varit ungefär densamma för övriga kommunala organ.

Tabell 3.20 Åldersfördelningen i kommunfullmäktige 1971 och 1980. Procent.

	Åldersklass					Totalt
	-29	30-39	40-49	50-59	60-	
1971	2,7	12,3	30,0	38,6	16,3	100,0
1980	4,9	20,7	29,9	31,8	12,8	100,0

Källa: Kommunalpolitikerna, del I, Ds Kn 1981:17.

Tillbakaträdandet från politiska uppdrag sker successivt efter fyllda 60 år fram till 70 års ålder. Vare sig det är ett frivilligt ställningstagande eller påbudet av partierna är det uppenbart att de kommunala förtroendeuppdragen lämnas vid uppnådda 70 år. Vid 1979 års kommunalval hade endast 33 personer – en fjärdedels procent – av de drygt 13 000 valda passerat 70-årsgränsen.

Beredskapen eller villigheten att åta sig kommunala förtroendeuppdrag är också minst i åldrarna över 60 år (tabell 3.21). Detta visar bl.a. kommunaldemokratiska forskningsgruppen som i intervjuundersökning ställde frågan:

”Om Ni av något parti som Ni sympatiserar med skulle erbjudas bli ledamot i kommunfullmäktige eller någon kommunal nämnd/styrelse skulle Ni då kunna tänka Er att tacka ja?”

Tabell 3.21 Politisk uppdragsvillighet. Procentuell fördelning

	Åldersklass						
	18-24	25-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-
Har uppdrag	0	1	2	3	3	4	0
Ja	22	12	17	21	19	5	1
Tveksam	4	5	10	7	1	2	1
Nej	74	82	70	69	77	89	97
Totalt	100	100	100	100	100	100	100

Källa: Kommunalpolitikerna, del I, Ds Kn 1981:17

Av dem som deklarerat att de inte var beredda att åta sig kommunala förtroendeuppdrag eller varit tveksamma därtill angav var femte hög ålder som orsak.

Av dem som var minst 70 år ansåg sig 85 procent vara för gamla, av dem i åldern 60–69 år 65 procent, av dem i åldern 50–59 år 18 procent samt av dem i åldern 40–49 år 3 procent. Det finns alltså ett betydande antal personer som innan – i åtskilliga fall långt innan – de nått pensionsåldern anser sig för gamla för en kvalificerad politisk insats.

När så stor andel, nästan en femtedel, av människor i åldern 50–59 år upplever för hög ålder som skäl att begränsa sitt politiska engagemang, är detta knappast ett objektivt hinder utan snarare ett uttryck för attityder och värderingar.

Aktiva i pensionärsföreningar

Enligt uppgifter i ULF 1980/81 är var tredje pensionär i åldern 65–84 år medlem i någon pensionärsförening. Drygt en tredjedel av medlemmarna har uppgivit att de deltar aktivt i föreningsverksamheten. Detta innebär att det finns omkring 144 000 aktiva medlemmar i dessa åldrar. Den största andelen medlemmar och aktiva medlemmar återfinns bland personer i åldern 70–79 år. Efter fyllda 80 år sjunker föreningsaktiviteten något. Det fanns dock omkring 16 000 personer i åldern 80–84 år som uppgav att de deltar aktivt i pensionärsföreningarnas verksamhet (tabell 3.22).

*Tabell 3.22 Medlemskap i pensionärsföreningar.
Procent i respektive grupp*

Ålder	Är medlem	Deltar aktivt i verksamheten	Antal personer i befolkningen (tusental)
65–69	28,8	9,8	408
70–74	35,7	13,7	382
75–79	35,7	12,6	280
80–84	30,1	9,2	171
65–84	32,7	11,6	1 242

Källa: ULF 80/81, SCB.

Det finns inga skillnader mellan män och kvinnor eller mellan ensamboende och samboende vare sig det gäller medlemskap eller aktivt deltagande i pensionärsföreningars verksamhet.

Pensionerade arbetare är oftare medlemmar än f.d. tjänstemän, företagare och jordbrukare. Pensionärer i de tre storstadsområdena Stockholm, Göteborg och Malmö är i mindre utsträckning med i pensionärsföreningar än pensionärer i landet i övrigt.

Boende och bostadsförhållanden

De flesta tillhör vanliga bostadshushåll

Enligt 1980 års folk- och bostadsräkning (FoB 80) tillhörde 94 procent i åldern 65 år och däröver bostadshushåll. Med bostadshushåll avses en person eller en grupp av personer som vid räkningstillfället var kyrkobokförd på viss fastighet och som bodde i en och samma bostadslägenhet i denna fastighet. I bostadshushåll ingår även hushållsmedlemmar som tillfälligt befann sig på annan ort.

De övriga, sex procent av äldrebefolkningen, tillhörde kollektivhushåll eller andra privata hushåll. Som boende i kollektivhushåll räknas personer som är kyrkobokförda på en fastighet men som bor i bostäder som inte är avsedda för enskilda hushåll, såsom servicehus med helinackordering.

Som tillhörande andra privata hushåll räknas övriga personer, bl.a. personer utan känd hemvist eller på församlingen skrivna. Även personer kyrkobokförda på viss fastighet utan att kunna hänföras till bestämd lägenhet har förts till andra privata hushåll. Till denna grupp hör t.ex. personer som är intagna på sjukvårdens institutioner utan att ha egen bostad.

Någon fullständig bild av de faktiska boendeförhållandena ger inte bostadsräkningarna eftersom en person, som vistas på servicehus med helinackordering eller på vårdinstitution, vid räkningstillfället kan ha sin bostad kvar och vara kyrkobokförd och redovisas som boende där. Avvikelserna är dock relativt små och de torde inte variera nämnvärt vid de olika folkräkningstillfällena.

I absoluta tal har antalet äldre ökat i kollektivhushåll och i andra privata hushåll mellan åren 1965 och 1980, men om hänsyn tas till att antalet äldre samtidigt ökat visar sig förändringarna vara mycket små. Andelen äldre som tillhör vanliga bostadshushåll har varit i stort sett den-

samma vid folk- och bostadsräkningarna åren 1970 och 1980 (tabell 4.1). Boende i institutioner behandlas i kapitel 6.

Tabell 4.1 *Befolkningen 65-w år efter hushållstillhörighet. Antal tusental*

Hushållstyp	År 1965		År 1970		År 1980	
	Antal personer	% personer	Antal personer	% personer	Antal personer	% personer
Bostadshushåll	952	95,1	1 061	94,4	1 302	94,1
Kollektivhushåll	29	2,9	40	3,6	48	3,5
Andra privata hushåll	20	2,0	22	2,0	33	2,4
Totalt	1 001	100	1 123	100	1 383	100

Tabell 4.2 *Befolkning 65-w år tillhörande bostadshushåll efter ålder, kön och ortstyp 1980.*

Ålder	Män		Kvinnor	
	Antal totalt	därav tillhörande bostadshushåll %	Antal totalt	därav tillhörande bostadshushåll %
<i>Riket</i>				
65-69	211 301	98,4	234 117	98,8
70-74	174 973	97,5	211 327	97,7
75-79	116 053	95,3	162 107	94,4
80-84	64 341	89,7	103 468	86,0
85-	35 428	76,0	70 634	68,9
65-w	602 096	95,3	781 653	93,2
<i>Tätort</i>				
65-69	160 875	98,2	191 164	98,8
70-74	132 222	97,3	174 139	97,6
75-79	86 651	94,8	133 707	94,0
80-84	47 220	88,1	85 088	85,0
85-	25 908	72,3	58 076	66,6
65-w	452 876	94,8	642 174	92,7
<i>Glesbygd</i>				
65-69	50 426	98,6	42 953	98,7
70-74	42 751	98,1	37 188	98,0
75-79	29 402	96,8	28 400	96,0
80-84	17 121	94,1	18 380	91,0
85-	9 520	85,6	12 558	79,8
65-w	149 220	96,8	139 479	95,3

Källa: Specialbearbetning av FOB 80

Andelen män som tillhör bostadshushåll är något högre än andelen kvinnor, 95 respektive 93 procent år 1980. Upp till 75-års ålder finns det dock ingen skillnad i detta avseende mellan könen. Omkring 98 procent av både män och kvinnor tillhör då vanliga bostadshushåll. Därefter minskar andelen för båda könen, mest bland kvinnor. I åldern 85 år och däröver var det 76 procent av männen och 69 procent av kvinnorna som tillhörde bostadshushåll.

Ännu större än skillnaden mellan könen är skillnaden mellan boende i glesbygd och tätorter i de högre åldrarna. I åldern 85 år och äldre tillhörde 72 procent av männen och 67 procent av kvinnorna i tätorter vanliga bostadshushåll, medan motsvarande andelar i glesbygd var 86 respektive 80 procent (tabell 4.2).

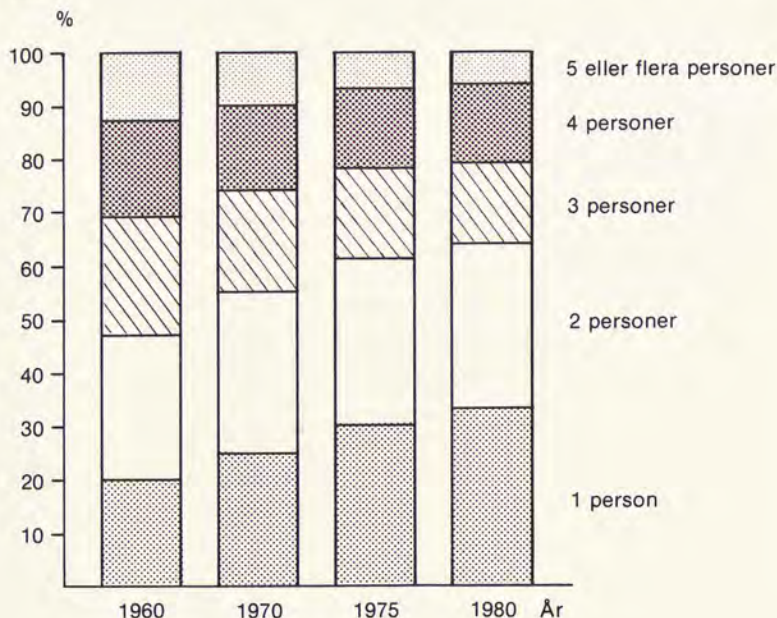
Hushållen har blivit mindre

Hushållsstorleken har krympt under flera decennier. Genomsnittet år 1980 var 2,3 personer per hushåll mot 4,3 år 1920. Små hushåll bestående av en eller två boende utgjorde år 1960 knappt hälften av alla hushåll. År 1980 hade de ökat sin andel till nästan två tredjedelar. Mest ökade enpersonshushållen, från 20 procent år 1960 till 33 procent år 1980. Hushåll bestående av en person var också den vanligaste hushållstypen år 1980 (diagram 4.1).

Bakom denna utveckling ligger huvudsakligen den materiella välståndsökningen. Tillgång till bostäder och människors ekonomiska resurser har förbättrats avsevärt, vilket möjliggjort ett eget boende och oberoende liv i olika skeden av livet.

Enpersonshushållen är vanligare i tätorter än i glesbygd. Enpersonshushållen utgör 23 procent av samtliga hushåll i glesbygd mot 35 procent i tätorter. Stora hushåll bestående av fem eller flera boende förekommer i större utsträckning i glesbygd än i tätorter. Av hushållen i glesbygd utgör dessa 10 procent, i tätorter bara fem procent (tabell 4.3).

Diagram 4.1 Hushåll efter antal boende åren 1960–1980. Hela riket.

Tabell 4.3 Hushåll efter antalet boende år 1980.

Antal boende	Tätort		Glesbygd		Riket	
	antal hushåll 1 000-tal	%	antal hushåll 1 000-tal	%	antal hushåll 1 000-tal	%
1	1 024	35	125	23	1 148	33
2	912	31	178	33	1 090	31
3	434	15	91	17	525	15
4	430	15	85	16	515	15
5	132	4	37	7	169	5
6	25	1	11	2	37	1
7	6	0	3	1	9	0
8	3	0	2	0	5	0

När det gäller äldre hushållen – hushåll med minst en person 65 år och äldre – har den största förändringen varit att dessa hushåll i allt större utsträckning kommit att bestå enbart av äldre människor (tabell 4.4). År 1970 bestod 65 procent av äldre hushållen enbart av personer 65 år och äldre, motsvarande andel år 1980 var 74 procent. Enpersonshushållen ökade under denna period från 41 till 47 procent och hushåll bestående av två eller flera äldre personer från 24 till 27 procent.

Tabell 4.4 Äldrehushållen åren 1965–1980

	Samtl.hushåll med minst 1 pers. 65–w år	Därav med 1 boende %	2 boende (båda 65–w år) %	Övriga %
1965	734 500	38	–	–
1970	821 100	41	24	35
1975	911 800	45	26	29
1980	991 600	47	27	26

Källa: Folk och bostadsräkningen respektive år (– uppgift saknas)

Av äldrehushållen i tätorter var hälften enpersonshushåll. I glesbygd var andelen betydligt lägre eller 33 procent. Äldre invandrare lever oftare i flerpersonshushåll än övriga äldre. Detta framgår av tabell 4.5 som också visar att äldre i glesbygd och utrikes födda bland de äldre i mindre utsträckning tillhör hushåll med enbart äldre boende.

Tabell 4.5 Äldrehushållen år 1980

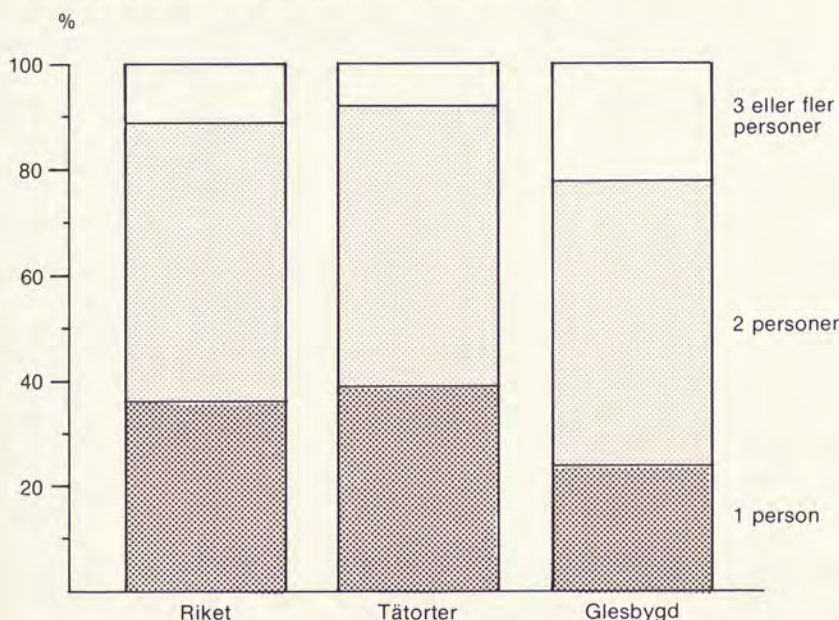
Hushållstyp	Antal hushåll	Därav med enbart äldre boende		Varav med 1 boende	
		Antal	Andel av äldre hush. %	Antal	Andel av äldre hush. %
Hushåll med minst en person 65–w år					
<i>Riket</i>					
Samtliga	991 648	737 903	74	467 095	47
därav utrikes födda	51 779	32 328	62	19 938	38
<i>Tätort</i>	789 849	614 044	78	400 264	51
<i>Glesbygd</i>	201 789	123 859	61	66 831	33
Hushåll med minst en person 75–w år					
<i>Riket</i>					
Samtliga	419 941	285 394	68	228 043	54
därav utrikes födda	18 204	10 617	58	8 227	45
<i>Tätort</i>	330 184	239 337	72	194 552	59
<i>Glesbygd</i>	89 757	46 057	51	33 491	37

Källa: FoB 1980

Ensamboende – samboende

Antalsmässigt tillhörde emellertid majoriteten av befolkningen 65 år och äldre hushåll med två eller fler boende. I tätorter var andelen omkring 60 procent och glesbygd 76 procent. Andelen ensamboende bland samtliga personer 65 år och äldre var i hela riket 36 procent, i tätorter 39 procent och i glesbygd 24 procent. Ungefär hälften av samtliga personer i dessa åldrar, både i tätorter och glesbygd, bodde i tvåpersonshushåll. Äldre i glesbygden bodde i större utsträckning i hushåll med tre eller fler boende, 22 procent i glesbygd mot åtta procent i tätorter. Detta förklaras av att äldre i glesbygden oftare bor tillsammans med barn eller någon annan närstående (diagram 4.2).

Diagram 4.2 Befolkning 65 år och äldre tillhörande bostadshushåll efter antal boende i hushållet år 1980.

Enligt FoB 1980 bodde omkring en femtedel, ca 130 000 personer, av icke gifta/samboende i åldern 65 år och däröver tillsammans med någon annan person.

Någon uppgift om släktskapsrelationen till övriga hushållsmedlemmar finns inte. Med hjälp av uppgifter från ULF går det dock att få en uppfattning om släktförhållanden mellan personerna. I tabell 4.6 anges hur många i befolkningen 65–84 år som bor tillsammans med barn, föräldrar, syskon eller någon annan person.

Tabell 4.6 Samboendeformer för befolkningen 65-84 år 1980/81. Procent i resp. åldersgrupp.

	65-69	70-74	75-79	80-84	65-84
<i>Ensamstående</i>					
bor med barn	1,7	2,3	3,1	4,2	2,5
bor med föräldrar och/eller syskon	2,4	2,7	3,4	2,7	2,7
bor med annan ensamboende	1,3	0,6	1,1	0,8	1,0
	28,4	33,2	44,0	47,3	35,5
<i>Samboende</i>					
med barn i hushållet	6,0	3,5	2,1	1,4	3,7
utan barn	58,9	55,2	41,8	28,9	49,8
<i>Institutionsboende</i>	1,3	2,6	6,6	14,7	4,7
	100	100	100	100	100
 Antal personer i åldersgruppen (1 000-tal)	 408	 382	 280	 171	 1 242

Källa: ULF 80/81

Enligt ULF 80/81 bodde omkring 125 000 (10 procent) äldre tillsammans med barn, övrig släkt eller någon annan person. Vanligast var samboendet med barn, ca 78 000 personer, och föräldrar eller syskon, ca 34 000 personer.

I tabell 4.7 har sammanställts uppgifter om olika samboendeformer enligt FoB 1980. Uppgifterna omfattar dock inte de gifta/samboende äldre som har barn eller någon annan släkting boende hos sig. De belyser således förekomsten av denna samboendeform bland i huvudsak ensamstående äldre. Det framgår att det finns relativt stora skillnader dels mellan män och kvinnor dels mellan glesbygd och tätorter. Hälften av kvinnorna i tätorter var ensamboende mot 28 procent i glesbygd. Av glesbygdens äldre kvinnor bodde 22 procent tillsammans med barn, syskon eller någon annan närstående. Motsvarande andel i tätorter var nio procent. Bland män är andelen ensamboende betydligt lägre än bland kvinnor. Detta gäller framför allt i tätorter.

Samboende med barn eller övrig släkt förekommer i mindre utsträckning bland män än kvinnor. Även för männen var andelen väsentligt högre i glesbygd än i tätorter.

Den största andelen gifta/samboende återfinns bland männen i tätorter.

Tabell 4.7 *Befolkning 65-år efter samboendeform och ortstyp 1980.*

	Män		Kvinnor		Samtliga
	Antal	%	Antal	%	%
<i>Tätorter</i>					
Samboende/gift	312 052	73	236 267	40	54
Ensamboende	96 679	23	303 585	51	39
Samboende med barn, annan släkting m.m.	20 421	5	55 732	9	7
Samtliga tillhörande bostadshushåll	429 152	100	595 584	100	100
<i>Glesbygd</i>					
Samboende/gift	92 502	64	65 575	49	57
Ensamboende	29 397	20	37 434	28	24
Samboende med barn, annan släkting m.m.	22 503	16	29 870	22	19
Samtliga tillhörande bostadshushåll	144 402	100	132 879	100	100
<i>Riket totalt</i>					
Samboende/gift	404 554	71	301 824	41	54
Ensamboende	126 076	22	341 019	47	36
Samboende med barn, annan släkting m.m.	42 924	7	85 602	12	10
Samtliga tillhörande bostadshushåll	573 554	100	728 463	100	100

Källa: FoB 1980

Äldre invandrare som förvärvat svensk medborgarskap skiljer sig inte nämnvärt från äldrebefolkningen i övrigt när det gäller olika samboendeformer. Däremot är förhållandena väsentligt annorlunda bland äldre utländska medborgare, som år 1980 utgjorde omkring 16 procent av samtliga utrikes födda äldre. Bland både män och kvinnor är andelen gifta/samboende betydligt lägre än bland samtliga 65 år och äldre. Andelen ensamboende män är något högre bland utländska medborgare än bland övriga äldre. Motsatta förhållandet gäller för kvinnor. Samboendet med barn, syskon eller övrig släkt är mycket vanligare bland utländska medborgare än bland övriga äldre. En fjärdedel av samtliga utländska medborgare i åldern 65 år och äldre och nästan en tredjedel av kvinnorna bodde tillsammans med barn, syskon m.m. (tabell 4.8).

Tabell 4.8 Utrikes födda 65 år och äldre efter samboendeform år 1980.

	Antal totalt	Därav andel (%)		
		Sambo- ende/gifta	Ensam- boende	Samboende m. barn, övr. släkt m.m.
Utrikes födda	49 745	49	40	11
Män	18 045	70	24	6
Kvinnor	31 700	37	49	14
därav				
Svenska medb.	41 629	51	40	9
Män	14 823	73	22	5
Kvinnor	26 806	39	50	11
Utländska medb.	8 116	39	37	24
Män	3 222	58	30	12
Kvinnor	4 894	26	42	32

Källa: Specialbearbetning av FoB 80

Det finns naturligtvis stora variationer mellan olika invandrargrupper. I tabell 4.9 redovisas uppgifter för personer födda i Grekland, Turkiet, Jugoslavien och i Sydamerika. De tre förstnämnda har valts bl.a. med tanke på att de hör till tidiga invandrargrupper med ökande antal äldre. Dessutom har invandrarna från dessa länder i stor utsträckning levt inom sina egna nationella grupper och antas ha behållit sina vanor och sedvänjor. Invandrare från Sydamerika representerar en ny men stor grupp bland invandrare (se närmare kapitel 1).

En mycket liten del av äldre invandrare från Grekland och Turkiet är ensamboende jämfört med äldrebefolkningen i dess helhet och även i jämförelse med övriga äldre invandrare. Omkring 10 procent i båda dessa grupper var ensamboende. Bland utländska medborgare födda i Jugoslavien och i Sydamerika var en femtedel ensamboende. Även denna andel är lägre än bland äldre invandrare i övrigt. Över hälften av alla grekiska äldre invandrare och tre fjärdedelar av utländska medborgare bland dessa bodde tillsammans med barn eller annan släkting. Motsvarande andel för utländska medborgare födda i Sydamerika var 50 procent, i Jugoslavien 47 procent och i Turkiet 37 procent.

Andelen gifta/samboende minskar naturligt med stigande ålder och mest bland kvinnor som dels har längre medellivslängd, dels ofta är yngre än sin partner. Men detta motsvaras inte av en lika stor ökning av ensamboendet. Med stigande ålder ökar nämligen samboendet med vuxna

Tabell 4.9 Samboendeformer år 1980 för vissa invandrargrupper 65–w år.

	Antal	Därav andel (%)		
		Samb./ gift	Ensam- boende	Samb. m. barn, övr. släkt m.m.
	totalt			
Grekland	229	30	12	58
Jugoslavien	744	39	25	36
Sydamerika	206	39	27	34
Turkiet	571	54	10	36
Därav				
<i>Svenska medborgare</i>				
Grekland	80	52	19	29
Jugoslavien	255	49	37	14
Sydamerika	87	49	37	14
Turkiet	81	56	17	27
<i>Utländska medborgare</i>				
Grekland	149	17	8	75
Jugoslavien	489	33	20	47
Sydamerika	119	31	19	50
Turkiet	490	54	9	37

Källa: Specialbearbetning av FoB 80

barn, övrig släkt m.m. successivt och mycket kraftigt efter fyllda 80 och 85 år. I hela riket bodde en fjärdedel av alla i åldern 85 år och äldre tillsammans med någon närstående, medan denna andel i åldern 75–79 år var 10 procent.

Bland de äldsta (85 år och äldre) i glesbygden var knappt en fjärdedel gifta/samboende. Av de övriga bodde över hälften tillsammans med vuxna barn, övrig släkt m.m.

I tabellerna 4.10 och 4.11 redovisas andelen ensamboende och samboende med barn, övrig släkt m.m. i femårsklasser dels för samtliga äldre efter ortstyp, dels för äldre invandrare.

Tabell 4.10 *Ensamboende och samboende med barn, övrig släkt m.m. i befolkningen 65 år och äldre efter ålder, kön och ortstyp år 1980.*

Ortstyp	Män			Kvinnor			
	Ålder	Antal totalt	Därav Ensamboende %	Samboende m. barn, övr. släkt m.m. %	Antal totalt	Därav Ensamboende %	Samb.m. barn, övr. släkt m.m. %
Riket							
65-w	573 554	22	7	728 463	47	12	
65-69	207 695	17	6	231 245	33	8	
70-74	170 562	20	7	206 503	44	9	
75-79	110 654	25	8	152 999	56	12	
80-84	57 707	31	11	89 014	63	17	
85-	26 936	38	18	48 702	63	28	
Tätort							
65-w	429 152	23	5	595 584	51	9	
65-69	157 961	18	3	188 847	37	6	
70-74	128 630	21	4	170 042	48	8	
75-79	82 180	26	5	125 732	60	10	
80-84	41 598	32	7	72 286	69	14	
85-	18 783	41	12	38 677	70	22	
Glesbygd							
65-w	144 402	20	16	132 879	28	22	
65-69	49 734	17	13	42 398	18	14	
70-74	41 932	19	14	36 461	26	18	
75-79	28 474	22	16	27 267	35	25	
80-84	16 109	27	20	16 728	40	34	
85-	8 153	31	31	10 025	39	49	

Källa: Specialbearbetning av FoB 80

Samboendet med barn, syskon och övrig släkt har minskat kraftigt de senaste decennierna. År 1954 bodde 27 procent av ålderspensionärerna med sina barn och 16 procent med syskon eller andra personer. Motsvarande andelar år 1975 var nio resp sex procent (tabell 4.12).

Sammanfattningsvis visar uppgifterna från folk- och bostadsräkningen att äldre människor bor i ungefär lika stor utsträckning nu som för några decennier sedan i vanliga bostadshushåll. Institutionsboendet har inte ökat trots att gruppen äldre under perioden blivit genomsnittligt äldre – de allra äldsta med hög andel ensamstående har ökat mest. Under samma period har ensamboendet blivit vanligare och andelen äldre som bor med sina barn, syskon eller andra släktingar minskat kraftigt. Detta tyder på att möjligheterna för de äldre förbättrats att även vid relativt hög ålder och som ensamstående klara sig i eget boende. Ett

Tabell 4.11 *Ensamboende och samboende med barn, övrig släkt m.m. bland utrikes födda 65–w år efter ålder, kön och nationalitet år 1980.*

Medborgarskap Ålder	Män Antal totalt	Därav ensamb.		Kvinnor Antal totalt	Därav ensamb.	
			samb. m. barn, övr. släkt m.m. %			samb. m. barn, övr. släkt m.m. %
<i>Svenska medborgare</i>						
65–w	14 823	22	5	26 806	50	11
65–69	6 287	19	4	9 837	39	8
70–74	4 226	22	4	7 290	48	8
75–79	2 588	27	5	5 059	59	12
80–84	1 203	29	8	3 043	66	16
85–	519	36	13	1 577	64	28
<i>Utländska medborgare</i>						
65–w	3 222	30	12	4 894	42	32
65–69	1 626	33	10	2 094	39	26
70–74	918	27	10	1 397	42	31
75–79	414	32	13	803	49	36
80–84	169	21	22	391	40	49
85–	95	34	33	209	36	59

Källa: Specialbearbetning av FoB 80

Tabell 4.12 *Samboendeformer för ålderspensionärer åren 1954 och 1975. Procent*

Ensamboende samt närmaste släktskap mellan pensionären och samboende	1954 ²		1975 ²			
	Totalt	M	Kv	Totalt	M	Kv
Ensamboende	27	19	34	41	26	55
Med endast maka/make	30	39	22	44	57	33
Med eget/egna barn	16	15	18	4	3	5
Med syskon	5	3	6	3	4	2
Med annan släkting	2	2	2	1	–	1
Med annan än släkting	6	4	7	2	2	1
Med maka/make + eget/egna barn	11	15	8	5	8	3
Med maka/make + någon släkting	2	2	2	–	1	–
Med maka/make + annan än släkting	1	1	1	–	–	–
Summa	100	100	100	100	100	100

¹ avser 67 år och äldre

² avser 65 år och äldre

Källa: Gerdt Sundström, Gamla som bor med sina barn – ett alternativ till samhällsomsorg. DSF 81/109.

eget boende och oberoende liv är också vad de flesta äldre föredrar enligt många undersökningar. Möjligheterna att förverkliga detta har förbättrats genom bl.a. bättre ekonomi (pension, bostadsstöd), förbättrade bostäder och utbyggd offentlig omsorg inom hälso- och sjukvården och kanske framför allt inom den primärkommunala socialtjänsten.

Bostadsförhållanden

Småhusboende är ungefär lika vanligt bland äldre som befolkningen i övrigt. Av äldrehushållen – hushåll med minst en person 65 år och äldre – bodde 43 procent i småhus år 1980. Andelen bland samtliga hushåll i landet var 46 procent. Även av hushållen som enbart består av personer 75 år och äldre bor omkring en tredjedel i småhus. Småhusboendet är helt dominerande i glesbygden. Inte mindre än 96 procent av äldrehushållen i glesbygden bodde i småhus medan andelen i tätorter var 30 procent (tabell 4.13).

Tabell 4.13 Andel småhusboende bland hushåll med minst en person 65 år och äldre år 1980. Procent i respektive grupp.

	Samtl. hushåll m. minst en person 65–w år	Hushåll m. enbart boende 65–w år		Hushåll m. enbart boende 75–w år	
		Samtl.	Ensamb.	Samtl.	Ensamb.
Riket					
totalt	43	36	28	32	28
Utrikes					
födda	33	24	15	20	16
Tätorter	30	25	17	20	17
Glesbygd	96	94	93	93	92

Källa: FoB 80

Tryggheten i boendevillkoren – uttryckt genom bostadens dispositionsform – är mycket hög för de äldre liksom för befolkningen i övrigt. Praktiskt taget alla ägde eller hade förstahandskontrakt på bostaden år 1980. Andelen som ägde sin bostad eller innehade bostadsrättslägenhet var lika stor (56 procent) bland äldrehushållen som bland övriga hushåll (tabell 4.14).

Tabell 4.14 Hushållen efter bostadens dispositionsform år 1980.

	Samtl hushåll	Hushåll med minst en person 65-w år			
		Samtliga därav			
			utrikes födda	boende i tätorter	glesbygd
Antal hus- håll (tusental)	3 498	992	52	790	202
Därav i procent					
Ägare	42	39	29	27	86
Bostadsrätts- innehavare	14	17	19	21	0.4
Hyseskontrakt m. fastighetsägare	42	42	50	50	9
Övriga	2	2	2	2	4

Källa: FoB 80

Utrustningsstandard

Bostadsstandarden är generellt hög i landet, men äldre och fram för allt rörelsehindrade äldre, som mest behöver en modern och välutrustad bostad, bor sämre än befolkningen i övrigt. Bostadsbeståndet har genomgått markanta förbättringar de senaste årtiondena. År 1960 bodde ungefär 58 procent av hela befolkningen modernt, hade rinnande vatten, avlopp, centralvärme, w.c. och bad eller dusch. År 1975 var andelen 90 procent och enligt 1980 års folk- och bostadsräkning hade andelen ökat till 94 procent (tabell 4.15).

Särskilt har äldre människors bostadsstandard förbättrats mellan åren 1975 och 1980. Andelen äldre hushåll i moderna bostäder har ökat från 79 procent till 89 procent. Med äldre hushåll avses hushåll med minst en person 65 år och däröver.

Även om det skett en utjämning bor äldre hushållen fortfarande sämre än övriga hushåll. Äldre hushållen utgör 28 procent av landets samtliga hushåll, medan 43 procent av samtliga icke moderna lägenheter bebos av äldre hushåll.

Trots den höjda standarden saknade år 1980 fortfarande omkring 105 000 äldre hushåll modern bostad. Antalet äldre i dessa hushåll uppgick till 137 000 personer. Ensamboende äldre hade sämre utrustningsstandard än samboende. Utrustningsstandarden var mycket sämre på landsbygden än i tätorterna. I tätorterna saknade åtta procent modern bostad medan motsvarande andel i glesbygden var 25 procent. Den sämsta utrustningsstandar-

Tabell 4.15 Hushåll efter bostadens utrustningsstandard
Antal 1 000-tal

	Samtliga hushåll	Därav boende i					
		mod lgh		halvmod lgh		omod lgh	
	Antal	antal	%	antal	%	antal	%
Hushåll m. minst en person 65-w år							
1975	912	716	79	96	10	100	11
1980	991	886	89	65	7	40	4
Övr.hushåll							
1975	2413	2179	90	115	5	119	5
1980	2507	2368	94	75	3	64	3

Källa: FoB 80

Tabell 4.16 Hushåll med minst en person 65-w år fördelade efter lägenhetens kvalitetsgrupp år 1980.

	Samtl. hushåll	Hushåll med enbart äldre boende	
		2 eller flera boende	ensamboende
<i>Tätorter</i>	789 900	213 800	400 300
Därav i procent i			
moderna lgh	92	94	91
halvmod. lgh	6	5	7
omoderna lgh	2	1	2
<i>Glesbygd</i>	201 800	57 000	66 800
Därav i procent i			
moderna lgh	75	77	64
halvmod. lgh	10	9	15
omoderna lgh	15	14	21
<i>Riket</i>			
Samtliga	991 600	270 800	467 100
Därav i procent i			
moderna lgh	89	91	87
halvmod. lgh	7	5	9
omoderna lgh	4	4	4
<i>Utrikes födda</i>	51 800	12 400	19 900
Därav i procent i			
moderna lgh	92	93	91
halvmod. lgh	5	4	7
omoderna lgh	3	3	2

Källa: FoB 80

den hade de ensamboende äldre i glesbygd, varav drygt en tredjedel saknade modern bostad och var femte bodde omodernt. Äldre invandrare (här utrikes födda) hade en bostadsstandard motsvarande den i tätorterna (tabell 4.16).

Andelen som saknar modern bostad ökar med stigande ålder. Av 420 000 hushåll med minst en person 75 år och äldre saknade 13 procent, omkring 56 000 hushåll, modern bostad (tabell 4.17). Av dessa var 40 000 hushåll med enbart personer i åldern 75 år och äldre. Av ensamboende i dessa åldrar saknade 40 procent modern bostad i glesbygd mot 11 procent i tätorter. Hushåll med minst en person över 75 år samt utrikes födda hade något bättre bostadsstandard än samtliga äldre hushåll (75-w år).

Tabell 4.17 Hushåll med minst en person 75-w år efter lägenhetens kvalitetsgrupp år 1980.

	Samtliga hushåll	Hushåll med enbart äldre boende (75-w år)	
		2 eller flera boende	ensamboende
<i>Tätort</i>	330 200	44 800	194 600
Därav i procent i			
moderna lgh	90	92	89
halvmod. lgh	8	6	9
omoderna lgh	2	2	2
<i>Glesbygd</i>	89 800	12 600	33 500
Därav i procent i			
moderna lgh	71	69	60
halvmod. lgh	12	13	18
omoderna lgh	17	18	22
<i>Riket</i>	419 900	57 400	228 000
Därav i procent i			
moderna lgh	87	87	86
halvmod. lgh	8	8	10
omoderna lgh	5	5	4
<i>Utrikes födda</i>	18 200	2 400	8 200
Därav i procent i			
moderna lgh	91	91	90
halvmod. lgh	6	6	8
omoderna lgh	3	3	2

Källa: FoB 80

Större delen (69 procent) av de icke moderna bostäderna som bebos av äldre finns i småhus. Av de 428 000 äldre hushållen i småhus saknade 17 procent (73 000) modern bostad. Av äldre hushållen i flerbostadshus saknade 6 procent (34 000) modern bostad. Andelen småhusboende som

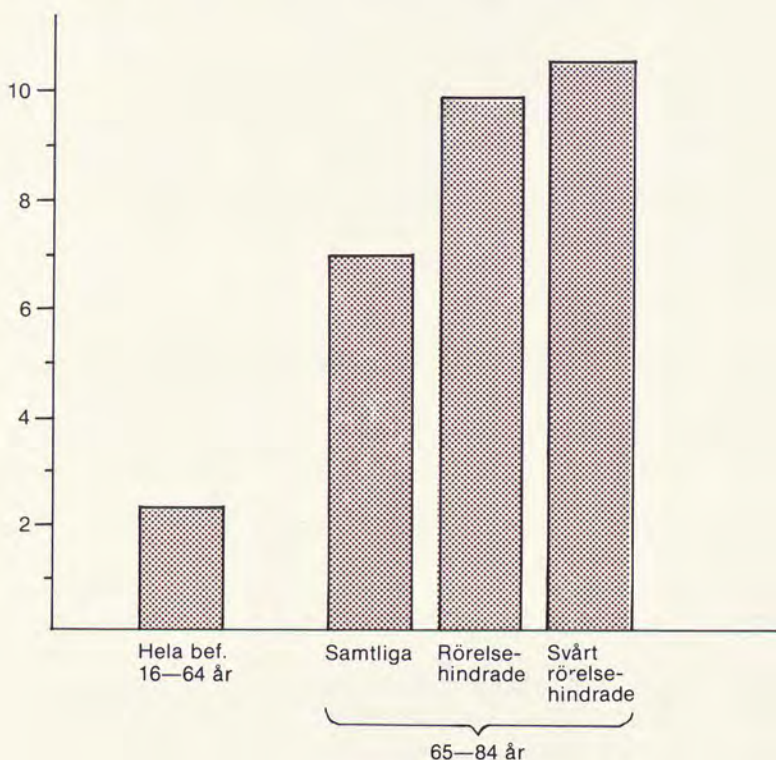
saknade modern bostad var 24 procent i glesbygd, 12 procent i tätorter och 14 procent bland utrikes födda äldre.

Inom äldregruppen har rörelsehindrade och svårt rörelsehindrade sämre boendestandard än äldre i genomsnitt (diagram 4.3). Omkring 10 procent (36 000) av rörelsehindrade äldre (65–84 år) saknar enligt ULF-undersökningen modern bostad. Av dessa är omkring 22 000 svårt rörelsehindrade, dvs. beroende av hjälpmedel eller av någon annan person för att kunna förflytta sig.

Svårt
rörelse-
hindrade

Svårt
rörelse-
hindrade

Diagram 4.3 Andel i respektive grupp som saknar modern bostad 1980/81

Äldre människor har också mera sällan tillgång till viss extra utrustning såsom tvättmaskin, frys och diskmaskin i sin bostad än yngre. Detta gäller i än högre grad rörelsehindrade äldre. Med tillgång till tvättmaskin avses även en för hela fastigheten gemensam tvättstuga.

Tabell 4.18 Utrustningsstandard och tillgång till extra utrustning. Procent i resp. redovisningsgrupp (ej institutionsboende)

	Saknar modern bostad	Har ej tillgång till		
		tvättmaskin	frys	diskmaskin
65-69 år	6,5	8,5	14,6	
70-74 år	5,5	10,6	18,1	>90,1
75-79 år	7,9	13,7	25,5	
80-84 år	10,5	22,0	31,8	>94,6
65-84 år	6,9	12,0	20,2	91,6
därav				
Rörelsehindrade	9,8	15,4	26,0	94,7
Svårt rörelsehindrade	10,4	17,5	27,1	95,7
Samboende	4,6	7,9	10,2	
Ensamboende	9,5	17,6	35,7	
Övriga	13,0	15,7	18,4	
F.d. arbetare	7,1	12,5	23,5	
F.d. tjänstemän	1,6	7,0	19,2	
Hela befolkningen				
16-64 år	2,3	4,7	12,5	65,3

Anm. Andelen som saknar modern bostad är lägre än enligt FoB 80 beroende på att personer över 84 år inte omfattas av undersökningen.

Källa: ULF 80/81, SCB

Av tabell 4.18 framgår att utöver ensamboende har de äldre som bor tillsammans med barn, syskon, övrig släkt m.m. en sämre boendestandard än de äldre i genomsnitt och mycket sämre än samboende/gifta äldre. (Gruppen är i tabellen benämnd "Övriga".) Bostadsstandarden varierar också med socioekonomisk bakgrund. Bland befolkningen 65-84 år har f.d. tjänstemän oftare en fullt modern bostad och i något större utsträckning tillgång till extra utrustning såsom tvättmaskin och frys i sin bostad än f.d. arbetare. Bland f.d. arbetare utan fackutbildning saknar åtta procent modern bostad mot knappt två procent bland tjänstemännen.

Utrymmesstandard

Enligt den nu gällande trångboddhetsnormen (norm 2), som formulerats i mitten på 1960-talet, har det skett en väsentlig förbättring av utrymmesstandarden. Enligt denna norm betraktas ett hushåll som trångbott om det finns fler än två boende per rum, kök och vardagsrum oräknade. Enpersonhushållen kan aldrig vara trångbotta enligt

denna norm. Trångboddheten har minskat från 16 procent av hushållen år 1970 till fyra procent år 1980. Av äldre hushållen är tre procent trångbodda enligt FoB 1980 (tabell 4.19).

Tabell 4.19 Antal hushåll med boende över 65 år, trångboddhet, i glesbygd, tätort, totalt år 1980.

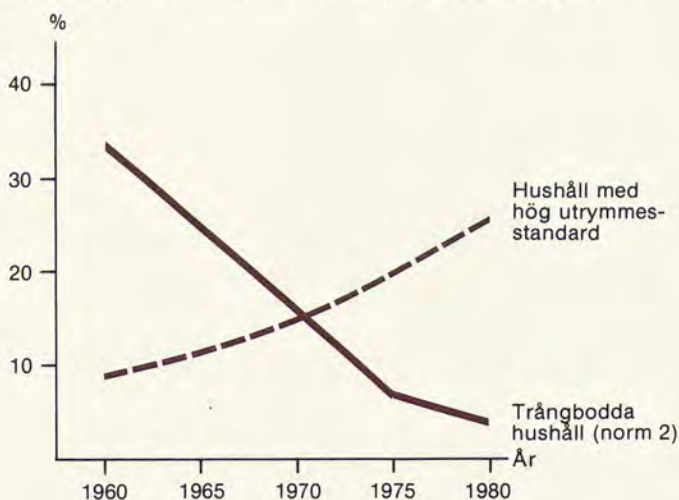
	Glesbygd			Tätort			Totalt		
	småhus	övriga	%	småhus	övriga	%	småhus	övriga	%
Antal hushåll	193 000	8 789		235 361	554 498		428 361	563 287	
därav trångbodda	9 829	402	5	4 243	18 422	3	14 072	18 824	3
Antal boende	266 228	11 053		330 308	694 428		596 536	705 481	
därav trångbodda	15 669	676	6	6 838	29 977	4	22 507	30 653	4

I glesbygd är 6% av samtliga hushåll och 8% av samtliga boende trångbodda. I tätort är 4% av samtliga hushåll och 6% av samtliga boende trångbodda. Totalt är 4% av samtliga hushåll och 6% av samtliga boende trångbodda.

Källa: FoB 80

Samtidigt som trångboddheten minskat enligt norm 2 har hushåll med hög utrymmesstandard ökat kraftigt från 15 procent år 1970 till 27 procent år 1980. Med hög utrymmesstandard avses mer än ett rum per boende utöver kök och vardagsrum.

Diagram 4.4 Andelen trångbodda hushåll (enl. norm 2) och hushåll med hög utrymmesstandard åren 1960–1980.

Källa: DsBo 1983:7

Utvecklingen visar att det är många hushåll som haft möjlighet att skaffa sig väsentligt rymligare bostad än vad norm 2 förutsätter.

Den relativt höga utrymmesstandarden enligt norm 2 sammanhänger med att äldrehushållen i allmänhet är små. Hälften av hushållen består av en person och definieras bort i trångboddhetsberäkningarna. Av alla ensamboende äldre bodde år 1980 närmare 30 procent i ettrumslägenheter, ca 135 000 personer (tabell 4.20). Omkring 40 000 av dessa bodde i lägenheter som är mindre än ett rum och kök, dvs. rum med kokvrå, kokskåp eller helt utan kokmöjligheter. Av ensamboende äldre invandrare bodde 37 procent i ettrumslägenheter och av dem över en tredjedel i icke fullständiga lägenheter.

Över hälften av alla ensamboende äldre i ettrumslägenheter var över 75 år. Två tredjedelar av de ensamboende i ett rum och kök eller mindre var kvinnor.

Tabell 4.20 Äldre enpersonshushåll i ettrumslägenheter år 1980

	Antal hushåll totalt	Därav i ettrumslgh		<1 RK	1 RK
		Antal	%	Antal	Antal
65-w år	467 100	135 200	29	38 900	96 300
75-w år	228 000	74 700	33	21 300	53 400
Därav utrikes födda					
65-w år	19 900	7 400	37	2 700	4 700
75-w år	8 200	3 300	40	1 200	2 100

<1 RK = Lägenheten omfattar ett rum med kokvrå eller enbart ett rum eller kök.

En mycket låg utrymmesstandard hade de ca 15 000 hushåll som bestod av två äldre personer och bodde i ett rum och kök eller mindre. Av tvåpersonshushållen med enbart äldre boende bodde en tredjedel i två rum och kök. Utrymmesstandarden var något lägre bland utrikes födda (tabell 4.21).

I mitten på 1970-talet föreslog boendeutredningen en ny norm som innebär att varje barn och ensamstående vuxen skall kunna disponera ett eget sovrum, vardagsrum och kök oräknade (norm 3).

Detta innebär bl.a. att även den som bor ensam skall ha tillgång till separat sovrum. Den officiella trångboddhets-

Tabell 4.21 *Tvåpersonshushåll med enbart boende 65 år och äldre efter lägenhetens storlek år 1980.*

	Samtliga	Därav utrikes födda
Antal hushåll totalt	266 007	12 244
Därav procent boende i lägenhet om		
< 1 RK	2	2
1 RK	4	5
2 RK	33	35
3 RK	31	30
4 RK	17	15
5+ RK	13	12

normen har inte höjts till denna nivå, men målet för acceptabel utrymmesstandard enligt norm 3 har successivt förverkligats sedan år 1970. Av tabell 4.22 framgår att många hushåll har en väsentligt rymligare bostad än vad norm 2 förutsätter. År 1980 hade nämligen 80 procent av samtliga hushåll en utrymmesstandard motsvarande norm 3. En fjärdedel av hushållen hade en hög utrymmesstandard, dvs. mer än ett rum per boende, kök och vardagsrum oräknade. Enligt norm 3 skulle 29 procent av ensamboende äldre räknats som trångbodda år 1980.

Tabell 4.22 *Hushållens utrymmesstandard åren 1970–1980. Procent.*

	Trångbodda hushåll enligt		Hög utrymmesstandard ¹
	Norm 2	Norm 3	
1970	15,6	37,9	15,1
1975	7,1	27,1	20,2
1980	4,3	20,4	26,6

¹ Mer än ett rum per boende, kök och vardagsrum oräknade.

Källa: Ds Bo 1983:7

Låg utrymmesstandard har ekonomiska orsaker

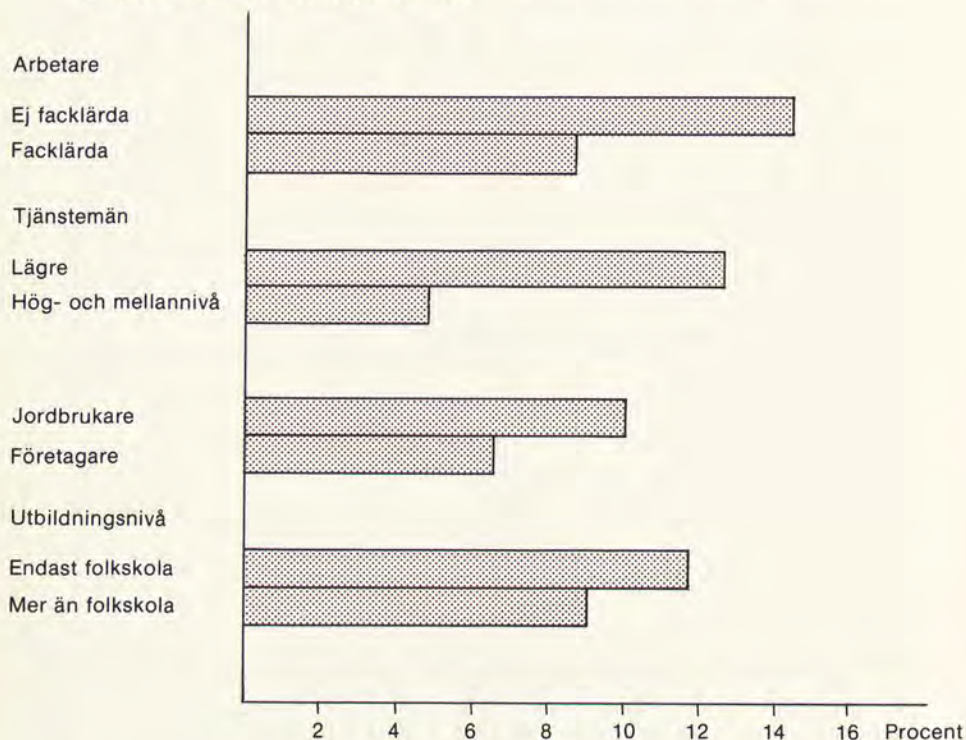
Låg utrymmesstandard har ofta ekonomiska orsaker. Levnadsnivåundersökningen (LNU) har visat påtagliga skillnader mellan olika socioekonomiska grupper. Enligt LNU är trångboddheten mer utbredd i socialgrupp III än bland de övriga. Detta gäller såväl i yrkesverksamma åldrar som i åldersgruppen 65–76 år.

I åldern 65–84 år fanns enligt ULF 80/81 största andelen trångbodda (norm 2) bland ej facklärd arbetare och lägre

tjänstemän, 2,8 respektive 2,3 procent. Andelen trångbodda var lägst, under en procent, bland tjänstemän på hög- och mellannivå samt företagare.

Skillnaderna mellan olika socioekonomiska grupper blir ännu större om i gruppen med låg utrymmesstandard räknas in ensamboende i ett rum och kök. Detta framgår av diagram 4.5.

Diagram 4.5 Andel med låg utrymmesstandard (norm 2 + ensam. 1 RK) efter socioekonomisk grupp och utbildningsnivå i gruppen 65–84 år. (ULF 80/81)

Ålderspensionärer med låg eller ingen ATP har mycket olika och på många håll i landet praktiskt taget inga möjligheter att bära kostnader för en tillfredsställande lägenhet.

Trots att KBT-nivån generellt höjts sedan statsbidragsreglerna infördes år 1980 är bostadstilläggen på många håll i landet mycket låga (tabell 4.23).

I januari 1984 hade en fjärdedel av kommunerna KBT som inte översteg det statsbidragsgrundande beloppet på 8 640 kronor per år för ensamstående pensionär. Detta ger ett bidrag på 720 kronor per månad vid oducerat KBT. I

Tabell 4.23 Kommunalt bostadstillägg 1984-01-01
 Kommuner fördelade länsvis efter max. KBT-belopp för ensamstående pensionstagare
 Intervaller i 1 000-tal kronor

Län	Antal kommuner Max-belopp i 1000-tal kr.	Antal pensionstagare																
		<8.64	8.64-10	10-11	11-12	12-13	13-14	14-15	15-16	16-17	17-18	18-19	19-20	20-21	21-22	22-23	23-25	25-30
Stockholm						1	2	4	1	4	4	2			1	1	1	4
Uppsala			1					1	1	1		2						
Söderman-lands	1	1	2	1	1													
Östergöt-lands	5	5	3															
Jönköpings	8	1	1			1												
Kronobergs	7				1													
Kalmar	1	1	7	2							1							
Gotlands	1																	
Blekinge	5																	
Kristian- stads	2	2	6	1														
Malmöhus	2	2	3	1	2	2	2	3	1	2								
Hallands	1		3	1						1								
Göteborgs o Bohus	1	4				1	5	1	1	2					1			
Älvsborgs	3	2	1	4	2	1	1	1	2									
Skaraborgs	3	1	13															
Värmlands	13	1	2															
Örebro		5	2	1	1	1											1	
Västman-lands	1	1	2	4	2	1												
Koppar-bergs	2	6	4	1	2													
Gävleborgs		4	2	1	1	1												1
Västernorr-lands	1	3	3															
Jämtlands			2	1		1	2	1										
Västerbot- tens	1	12	2															
Norrbottnens	4	5	3															4
Antal kom- muner	9	63	25	72	28	12	10	12	13	9	11	5	4	1	2	2	2	2

Källa: Riksförsäkringsverket

över hälften av kommunerna understeg det maximala bidragsbeloppet 11 000 kronor per år, ca 920 kronor per månad.

Jämförs dessa bidragsbelopp med den genomsnittliga hyreskostnaden i riket år 1983 för lägenheter om 2 rum och kök färdigställda 1978–1983 visar det sig att i större delen av kommunerna hade ett oreducerat KBT inte täckt hyran. I 40 av landets kommuner hade ett oreducerat KBT inte ens täckt kostnaden för en nyproducerad eller 1983 färdigställd lägenhet om 1 rum och kök (tabell 4.24).

Tabell 4.24 Genomsnittlig årshyra år 1983 för lägenheter om 2 RK och 1 RK (nybyggda flerbostadshus efter färdigställande år, allmännyttiga bostadsföretag) samt antal kommuner där max-KBT täcker hyran

Färdig- ställande år	Genomsnittl. årshyra 2 RK kronor	Antalkommu- ner där max- KBT täcker hyran	Genomsnittl. årshyra 1 RK kronor	Antal kommu- ner där max- KBT täcker hyran
1978	12 113	87	8 786	212
1979	13 797	75	9 957	187
1980	16 094	40	11 857	115
1981	17 797	31	13 354	75
1982	19 907	15	14 610	65
1983	20 975	11	16 724	40

Tillgänglighet

Bidragande och ibland avgörande orsak till att en äldre människa hamnar på en institution eller blir långvarigt liggande på sjukhus är att den egna bostaden brister i tillgänglighet. Av drygt 2 miljoner lägenheter i flerbostadshus finns en och en halv miljon i hus med minst tre våningar. Antalet lägenheter utan hiss i sådana hus är över 1 miljon, varav drygt 800 000 i trevåningshus och ca 200 000 i hus med minst 4 våningar.

Enligt ULF 80/81 bor 320 000 äldre 65–84 år en eller flera trappor upp i hus som saknar hiss. Omkring 94 000 av dem är rörelsehindrade och 54 000 svårt rörelsehindrade som använder hjälpmedel eller behöver hjälp av annan person för att förflytta sig inom eller utanför bostaden.

Vidare bor omkring 180 000 svårt rörelsehindrade äldre bostäder i flerfamiljshus som inte kan nås utan att passera någon trappa (tabell 4.25).

Tabell 4.25 Bostadens tillgänglighet i flerfamiljshus

	Bor ej på botten- våningen, saknar hiss		Lägenheten ej tillgäng- lig utan att gå i trap- por	
	Andel %	Antal	Andel %	Antal
<i>Hela befolkningen</i>				
16-64 år	23,8	1 234 000	85,7	4 443 000
Rörelsehindrade	24,5	50 000	80,0	164 000
Därav svårt rörelsehindrade	20,7	15 000	68,5	51 000
Nedsatt syn	24,2	6 000	86,4	22 000
<i>Hela befolkningen</i>				
65-84 år	25,1	321 000	87,7	1 123 000
Rörelsehindrade	25,5	94 000	85,6	317 000
Därav svårt rörelsehindrade	25,1	54 000	83,7	180 000
Nedsatt syn	24,2	17 000	83,5	58 000

Källa: ULF 80/81, SCB

Hälsförhållanden

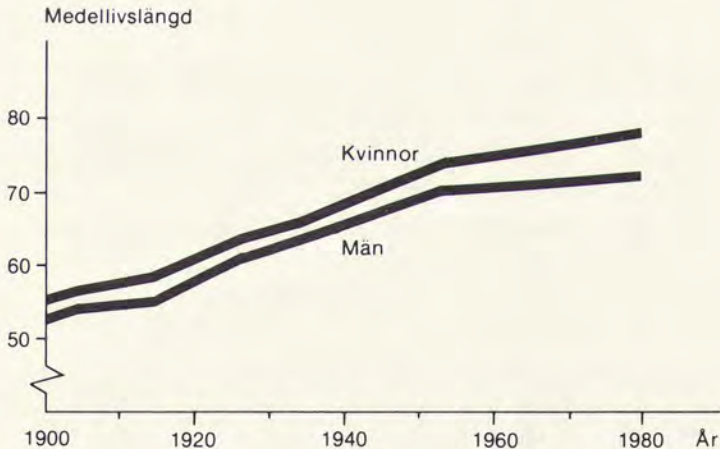
Hälsa och åldrande

Den svenska befolkningens hälsa är i ett internationellt och historiskt perspektiv mycket god. Utvecklingen av medellivslängden kan tjäna som illustration. Tillsammans med de övriga nordiska länderna, Nederländerna och Japan har Sverige den längsta medellivslängden i världen.

Den har ökat med ca 20 år sedan sekelskiftet och redan då hade Sverige jämfört med övriga Europa en låg dödlighet. Jordens befolkning har i dag en medellivslängd som motsvarar vad svenska befolkningen hade på 1920-talet.

Sverige hade redan år 1978 uppnått det mål för Europas länder som WHO satt upp för medellivslängden år 2000, nämligen 75 år.

Diagram 5.1 Återstående medellivslängd vid födelsen under 1900-talet

Källa: Information i prognosfrågor 1983:2. SCB.

Under 1900-talet har den svenska kvinnan ökat sin medellivslängd med 24 år och mannen med 20 år. Mannens medellivslängd år 1983 var 73,6 år och kvinnans 79,6 år. Kvinnan överlever i dag mannen med sex år. Vid seklets början var skillnaden 1,5 år. Fram till 1950-talet var utvecklingen i medellivslängd parallell för män och kvinnor, därefter stagnerade dödlighetsnedgången för män. Under den senaste femårsperioden 1979–1983 har männens medellivslängd ökat något snabbare än kvinnornas, 1,1 år resp. 0,9 år (diagram 5.1).

Numera är varannan kvinna som dör 80 år eller mer och var fjärde kvinna 85 år eller mer.

Minskade spädbarnsdödlighet är inte hela förklaringen till att medellivslängden ökat. Också den förväntade livslängd som återstår i vuxen ålder ökar – både för män och kvinnor. Dagens 50-åring har fler år kvar att leva än gårdagens.

En 75-årig kvinna i dag kan vänta sig att få leva två år längre än 75-åringen bara för några decennier sedan. Hon väntas ha drygt 10 år kvar att leva. Den 75-årige mannen förväntas leva ytterligare åtta år.

Att bli äldre är dock inte detsamma som att bli sjuk och vårdbehövande. Det stora flertalet äldre är aktiva och vitala även vid hög ålder. Resultaten från populationsstudien "70-åringar i Göteborg" (H 70) visar att bara tre procent av 70-åringarna finns på institutioner. Hälften av dem har blivit sjuka på äldre dagar. Nio av tio 79-åringar bor i egen lägenhet. De flesta av dem är så friska att de klarar sig utan avancerad hjälp hemma. Detta innebär att 80 procent av 79-åringarna klarar sig utanför institution och utan mer omfattande hjälpinsatser.

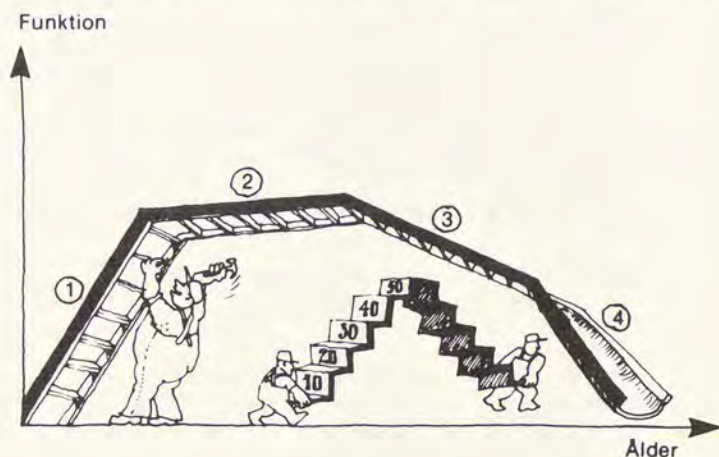
Även bland de allra äldsta klarar sig många i egen bostad. Av alla som fyllt 90 år bor 29 procent på servicehus med helackordering och omkring 26 procent finns inom långtidssjukvården.

Det är en vanlig uppfattning att mänskligt liv består av en uppförbacke med stegrad funktionsförmåga upp till 20–25-årsåldern som sedan direkt går över till en utförbacke då funktionsförmågan successivt och med konstant hastighet försämras.

Men ju mer forskarna studerar olika funktioner hos människan desto mer talar för att det finns flera faser i livet:

- Mognadsfasen, med uppväxt och utveckling.
- Platåfasen, med bibehållen funktionsförmåga.

- Återgångsfasen, då flera funktioner börjar försämrats med en hastighet av någon procent per år.
- Slutfasen, då de flesta funktionerna snabbt försämrats.

Källa: William-Olsson M. Svanborg A: Gammal eller ung på äldre dar. 1984.

Dåligt minne och sämre tankeförmåga hör till schablonbilden av åldrandet. Man tänker inte sämre eller får dåligt minne enbart för att man blir äldre.

Den intellektuella funktionen är väl bibehållen upp i 70-årsåldern och för många lika god som den genomsnittliga 30-åringens. Men det behövs längre tid för att lösa ett intellektuellt problem.

Om åldrandet skulle fortskrida i samma takt hela tiden utan sjukdomar och olyckor, skulle många 70-åringar kunna bli 115 år. Det är det längsta någon människa levat med säkerhet, och de rapporter från bl.a. Kaukasus som talar om 140-åringar och äldre bör tas med en stor nypa salt.

Erfarenheten visar dock att alla någon gång hamnar i en fjärde fas – slutfasen då försämringen sker mycket hastigt.

I 75-årsåldern märks att sjukligheten ökar – fler har tecken på åderförkalkning i hjärtat, njurarna åldras snabbare. Ännu kan forskarna inte peka ut någon bestämd ålder då den sista fasen börjar mer allmänt. Den som leder till att livet slocknar. Givetvis är sjukdomar, som blir allt vanligare i högre åldrar, en bidragande orsak. Men i många fall är nog orsaken att det ena organet efter det andra åldras och till sist inte förmår hålla kroppen vid liv.

De senaste årens forskning, bl.a. H 70, som följer tre olika årskullar 70-åringar födda med fem års mellanrum, visar dessutom att de äldre har blivit vitalare från generation till generation och håller sig friskare längre.

Med förbättrad sjukvård kan det ju tvärtom tänkas att allt fler sjuka räddas till livet och att det därför skulle bli allt skröpligare äldre. Men i H 70 märks inga tecken på en allmän nedgång av hälsotillståndet mellan årskullarna. Tvärtom kan en utveckling i motsatt riktning skönjas.

Åldrandet kan påverkas

Åldrandet går att påskynda eller fördröja. Det är en av erfarenheterna från H 70.

Givetvis går det inte att göra något åt det genetiskt bundna åldrandet. Men det går att påverka följderna för människans förmåga att fungera och vi kan påverka den delen av åldrandet som beror på yttre faktorer, livsmiljö och livsstilar. Livsstilen – t.ex. blandningen av aktiviteter, våra matvanor och laster – ser ut att ha en större betydelse för ålderdomen än många trott. Livsstilen grundlägger människan tidigt i livet. Men det är först på äldre dar då marginalerna krymper som följderna blir synliga. Då är det viktigare än någonsin att träna alla sina funktioner för att hålla sig frisk och vital.

Åldrandet tär i första hand på reservkrafterna, vilket innebär att det finns allt mindre att ta till om något händer. En olycka, infektion eller påtvingad isolering kan stjäla den som inte har så stora reserver. Exempelvis ett benbrott som tvingar en äldre människa till passivitet kan leda till att även andra funktioner snabbt försämras.

Psykisk och fysisk aktivitet motverkar åldrandet. I H 70 framgår att passiva äldre har ett mer åldrat skelett och en mer åldrad muskulatur än de som ofta är ute och rör sig. Studien har också visat att det högt upp i åldrarna går att träna upp och förbättra muskulaturen ungefär på samma sätt som i yngre år. Personer med intellektuella yrken bibehåller sin intellektuella förmåga längre än andra, vilket talar för att det hjälper med träning.

Påtvingad ensamhet genom förlust av man, hustru eller vänner kan indirekt påskynda åldrandet. H 70 har också visat att änkor och änklingar har en stor överdödlighet. Många ändrar livsstil, blir passiva, äter sämre, röker och dricker mer. Änkeståndet är den vanligaste orsaken till att en äldre människa känner sig ensam. Den som lider av

ensamhet konsumerar också mer sjukvård, läkemedel och sociala tjänster än andra jämgamla.

Isolering och understimulering försämrar den psykiska hälsan. Brist på mänsklig kontakt och värme kan hos en gammal människa leda till samma symptom som vid äkta demens. Man räknar med att det på olika institutioner för äldre finns åtskilliga äldre som felaktigt stämplats som åldersdementa. De har i stället en falsk demens – en pseudodemens – och skall knappast vårdas på institution. Vad de behöver är mänsklig kontakt, stimulans och delaktighet i livet.

Det finns en rad hinder som gör det svårare för en äldre människa att fortsätta ett aktivt liv i social gemenskap. Hindren är alltifrån lagar och attityder till rent fysiska.

Såväl äldre själva som omgivningen undervärderar ofta en äldre människas kapacitet. Men H 70 har visat att många funktioner är väl bibehållna högt upp i åldrarna.

Onödig medicinering och överdiagnostik är ett av de problem H 70 pekat på. En förklaring är svårigheten att skilja sjukdom från normalt åldrande. En onödig sjukdomsstämpel och onödig medicinering kan också ge biverkningar som försvårar för äldre att fortsätta ett aktivt liv.

Dåligt anpassade bostäder, dålig belysning, brist på hjälpmedel och hiss, för kort tid vid övergångsställen är exempel på hinder som kan orsaka olyckor som stjälpur den äldre eller hindrar honom/henne från aktivitet.

Ohälsa och sjukdomspanorama

Det biologiska åldrandet får konsekvenser för funktionsförmågan. Åldersförändringar som sådana i kombination med tillstötande sjukdomar ökar med stigande ålder.

Äldre människor är dock i grunden lika olika som medelålders och yngre människor. De biologiska förändringarna sker nämligen olika snabbt hos olika individer. Problem med hälsan och funktionsförmågan drabbar de äldre mycket olika beroende på villkoren tidigare i livet. Detta framgår bl.a. av statistiska centralbyråns undersökning av levnadsförhållanden (ULF) och Institutets för social forskning levnadsnivåundersökningar (LNU). De båda är intervjuundersökningar med representativt urval av hela befolkningen. De beskriver hälsobrister såsom de upplevs av människorna själva och ger möjlighet att studera ohäl-

sans fördelning i olika befolkningsgrupper relaterat bl.a. till socioekonomisk bakgrund.

Enligt ULF-undersökningen 1980/81 upplever hälften av befolkningen 65–84 år sitt hälsotillstånd som gott. Närmare 40 procent bedömer sig ha en bättre hälsa än sina jämnåriga. Endast 14 procent upplever sitt hälsotillstånd som dåligt. Även bland de äldsta, 80–84 år, bedömer över 40 procent sitt allmänna hälsotillstånd som gott (tabell 5.1).

Omkring tre fjärdedelar i åldern 65–84 år uppger sig ha någon långvarig sjukdom. Att denna andel är så hög beror på undersökningens frågeformulering. Under långvarig sjukdom redovisas sjukdom, besvär efter olycksfall, handikapp av olika slag, annan svaghet och regelbunden medicinanvändning. Här ingår således alla typer av hälsobrister även sådana som egentligen inte behöver ha någon större betydelse för välbefinnandet. Den höga andelen med upplevt gott hälsotillstånd bekräftar också detta.

Bland dem som uppgivit sig ha någon långvarig sjukdom särredovisas de som har svåra eller mycket svåra besvär av sin sjukdom eller p.g.a. långvarig sjukdom är i hög grad hindrade i sina dagliga aktiviteter. Det är dessa två grupper som är mest intressanta att studera närmare.

Omkring en fjärdedel av alla i åldern 65–84 år har uppgivit sig ha allvarligare hälsobrister av dessa slag.

I åldern 80–84 år var det drygt en tredjedel som hade långvarig sjukdom med åtminstone temporärt svåra eller mycket svåra besvär. För något fler, 40 procent, innebar sjukdomar betydande begränsningar att klara av dagliga sysslor.

Bland förtidspensionärer var andelen med någon långvarig hälsobrist betydligt högre. Över 60 procent i åldrarna mellan 45–64 år uppgav svåra eller mycket svåra besvär till följd av långvarig sjukdom och omkring 80 procent anser att de på grund av sjukdom är i hög grad hindrade i sina dagliga aktiviteter eller att arbetsförmågan är i hög grad nedsatt. Delpensionärer eller ålderspensionärer under 65 år har bättre hälsotillstånd. När det gäller förekomsten av långvarig sjukdom som medför svåra eller mycket svåra besvär, eller utgör hinder för sysselsättningar, avviker grupperna inte nämnvärt från befolkningen 16–64 år.

Före detta arbetare har i större utsträckning hälsobrister av allvarligare natur än före detta tjänstemän. Andelen bland tjänstemännen är omkring tio procentenheter lägre

Tabell 5.1 Hälsotillstånd. Procent i respektive grupp

	Hela bef. Förtidspens. Delpens. Ålderspensionärer									
	16-64 år	45-59 år	60-64 år	60-64 år	-64 år	65-69 år	70-74 år	75-79 år	80-84 år	alla 65-84 år
Har någon långvarig sjukdom	35,9	98,2	98,1	54,1	60,7	69,8	71,9	80,2	87,9	75,3
Har svåra eller mycket svåra besvär av någon långvarig sjukdom	12,6	66,1	62,9	16,3	11,7	23,8	25,8	33,5	36,6	28,2
Anser sig vara hindrad i sina sysselsättningar i hög grad p.g.a. någon långvarig sjukdom ¹	8,1	80,3	81,2	9,9	10,0	21,2	22,6	30,0	39,2	26,1
Bedömer sitt allmänna hälsotillstånd som gott	79,7	11,0	11,2	70,9	65,4	55,1	52,1	43,8	41,2	49,7

Källa: ULF 80/81, preliminära uppgifter

¹ Ej ålderspensionär: Anser arbetsförmågan i hög grad nedsatt p.g.a. långvarig sjukdom.

än bland arbetare (tabell 5.2). Däremot finns det inga större skillnader mellan män och kvinnor eller mellan ensamboende och samboende äldre. Den procentuella andelen som uppgivit hälsoproblem är högre bland kvinnor och ensamboende än bland män och samboende, men dessa skillnader beror till stor del på att kvinnorna är i genomsnitt äldre än männen och att det bland ensamboende finns fler kvinnor än män. Siffrorna inom parentes i tabellen anger hur många procentenheter lägre (-) respektive högre (+) andelen är sedan skillnaderna relaterade till ålder och kön eliminerats. Dessa skall jämföras med procenttalet för samtliga i åldern 65–84 år.

Tabell 5.2 Förekomst av långvarig sjukdom av allvarigare natur. Procent i respektive grupp samt standardvägda skillnader

	Har långvarig sjukdom			
	Med svåra besvär		I hög grad hindrad i sina sysselsättningar	
Män	26,1	(-2)	26,8	(+1)
Kvinnor	30,0	(+2)	25,5	(-1)
Samboende	26,4	(0)	22,7	(-2)
Ensamboende	30,7	(+1)	30,9	(+4)
F.d. arbetare				
ej facklärda	28,8	(+1)	26,6	(+2)
facklärda	32,2	(+8)	26,2	(0)
Samtliga	29,6	(+2)	26,5	(+1)
F.d. tjänstemän				
lägre	23,2	(-5)	21,2	(-4)
högre	16,7	(-10)	15,3	(-9)
Samtliga	19,1	(-8)	17,6	(-8)
F.d. jordbrukare	33,8	(+6)	30,4	(+4)
F.d. företagare	31,0	(+3)	29,7	(+2)
Samtliga 65–84 år	28,2		26,1	

Källa: SCB, ULF 80/81.

De vanligaste sjukdomarna

Bland de äldre (65–84 år) som hade angivit någon långvarig sjukdom var hjärt-kärlsjukdomar vanligast. Därefter kommer skelettets och rörelseorganens sjukdomar, nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar, skador, psykiska besvär och andningsorganens sjukdomar. Samma sjukdomsgrupper är vanligast också bland den yngre befolkningen men de förekommer naturligtvis då i mindre utsträckning (tabell 5.3).

Tabell 5.3 Förekomst av långvariga sjukdomar efter diagnosgrupper. Procent i resp. åldersgrupp

	16-64 år	65-84 år
Hjärt-kärtsjukdomar	7,9	41,9
Skelettets och rörelseorganens sjukdomar	10,9	21,0
Nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar (huvudsakligen ögon- och öronsjukdomar)	5,5	15,1
Skador	3,1	5,5
Psykiska besvär	2,4	4,7
Andningsorganens sjukdomar	3,4	4,7

Källa: SCB, ULF 80/81.

Dessa sjukdomar, sjukdomsgrupper, har också orsakat de allvarligaste långvariga hälsobristerna. De svarar för närmare 80 procent av de sjukdomar som påverkat funktionsförmågan mest bland dem som är hårdast drabbade av långvariga sjukdomar. Detta gäller personer som har en permanent och höggradig nedsättning av arbetsförmågan (16-64 år) eller som är i hög grad hindrade i sina dagliga aktiviteter till följd av långvarig sjukdom (65-84 år).

Bland alla långvariga sjukdomar är hjärt-kärtsjukdomar vanligast förekommande. Studeras däremot sjukdomspanoramata bland dem för vilka långvariga sjukdomar medfört betydande begränsningar i arbetsförmågan eller hinder i sysselsättningen blir bilden en annan. Rörelseorganens sjukdomar blir då den största sjukdomsgruppen. En tredjedel av alla i åldern 16-84 år har angivit rörelseorganens sjukdomar som främsta orsaken till nedsatt arbets-/sysselsättningsförmåga. Bland de äldre kvinnorna 65-84 år är rörelseorganens sjukdomar den dominerande orsaken. Bland männen i dessa åldrar svarar hjärt-kärtsjukdomar och rörelseorganens sjukdomar för ungefär lika stora andelar. Detta framgår av tabell 5.4.

Sjukdomspanoramata kan också beskrivas utifrån hälso- och sjukvårdens registrering av vårdutnyttjandet. Bilden blir då något annorlunda. Sjukdomar i rörelseorganen har en relativt liten betydelse, medan cirkulationsorganens sjukdomar är den vanligaste orsaken till all sluten vård - både hos män och kvinnor i de äldsta åldersgrupperna. Andra vanliga orsaker är tumörer, sjukdomar i andningsorganen och matsmältningsorganen samt skador. Bland kvinnor i åldersgruppen 75-84 år är skador den näst vanligaste anledningen till sluten vård. Den dominerande skadediagnosen är brott på lårbenshalsen (tabell 5.5).

Tabell 5.4 Personer med nedsatt arbetsförmåga resp. som är i hög grad hindrade i sina dagliga aktiviteter till följd av långvarig sjukdom. Fördelning efter sjukdom som påverkat mest. Procent

	Män			Kvinnor		
	16-64	65-74	75-84 år	16-64	65-74	75-84 år
Skelettets o.rörelseorganens sj.	34,0	29,5	23,0	37,0	30,0	24,8
Hjärt-kärlsjukdomar	12,7	32,2	22,7	14,4	25,1	16,3
Nervsystemets och sinnesorganens sjukd. därav ögonsjukdomar	10,4	8,8	18,8	8,8	13,0	18,2
Skador	3,3	2,0	9,0	2,1	4,0	10,7
Skador	8,3	4,1	7,3	6,6	5,3	6,6
Psykiska besvär	8,1	4,5	0,3	7,7	4,2	2,8
Andningsorganens sjukd.	6,3	5,0	4,4	4,3	4,1	2,7
Övriga	20,2	15,9	23,5	21,2	18,3	28,6
Summa	100	100	100	100	100	100

Källa: SCB, ULF 80/81

Tabell 5.5 Utskrivna från slutenvård i 15 sjukvårdsområden 1977 per 1 000 invånare i resp. grupp efter huvuddiagnos

	Män			Kvinnor		
	65-74år	75-84år	85-år	65-74år	75-84år	85-år
Cirkulationsorganens sjukdomar	59,5	105,6	156,0	34,2	79,2	129,5
Tumörer	25,8	42,7	45,0	20,5	26,3	26,4
Andningsorganens sjukdomar	15,9	30,5	47,5	9,5	15,7	26,7
Skador genom yttre våld o. förgiftning	14,0	21,9	41,1	15,8	36,0	63,2
Matsmältningssystemens sjukdomar	25,1	29,9	31,9	15,6	21,6	24,8
Symptom o. ofullständigt preciserade fall	18,1	29,2	44,3	15,8	26,1	34,7
Rörelseorganens sjukdomar	8,3	9,0	6,6	11,3	12,8	9,9

Källa: SOU 1981:2

Inom den somatiska långtidssjukvården är de vanligaste vårdorsakerna åldersbetingade psykiska sjukdomar och hjärt-kärlsjukdomar. Även inom långtidssjukvården är skador (lårbensbrott) bland de fem vanligaste diagnoserna (tabell 5.6).

Tabell 5.6 Inneliggande patienter inom somatisk långtidssjukvård april 1983 efter huvuddiagnos

Huvuddiagnos	Antal	Procent
Åldersbetingade psykiska sjukdomar	16 810	32,3
Hjärt-kärlsjukdomar	16 542	31,8
Nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar	4 346	8,4
Skelettets och rörelseorganens sjukdomar	3 298	6,3
Lårbensbrott	3 030	5,8
Annat	7 957	15,4
Samtliga	51 983	100

Källa: Patientinventering inom somatisk långtidssjukvård 12 april 1983. Landstingsförbundet.

Rörelseorganens sjukdomar orsakar relativt sett mindre belastning på sjukvården, men är ett av de största hälso-problemen enligt människors egen uppfattning. Rörelseorganens sjukdomar är även den vanligaste anledningen till förtidspensioneringar och orsakar största antalet sjuk-skrivningsdagar per år i landet.

Sjukdomar i rörelseorganen svarade år 1982 för en tredje-del av alla nybeviljade förtidspensioner och de ökar i betydelse efter 50 års ålder.

Att rörelseorganens sjukdomar förekommer oftare bland äldre än hos yngre är förklarligt. De uppkommer sällan plötsligt utan utvecklas successivt under den yrkesverk-samma tiden bl.a. till följd av påfrestningar och skador i arbetslivet.

Dessa sjukdomar är vanligast inom yrken med många tunga lyft, olämpliga eller ensidiga arbetsställningar och vibrerande arbetsredskap. Det framgår bl.a. av SOFI:s levnadsnivåundersökning (LNU) att rörelseorganens be-svär är vanligast inom socialgrupp III, som består av arbe-tare och småbrukare. Dessutom visar LNU att de redan stora skillnaderna mellan socialgrupperna har ökat ytter-ligare under det senaste decenniet (Diagram 5.2).

Diagram 5.2 Andelen med mycket värk i skuldror, axlar, rygg eller höfter efter socialgrupp, åren 1968 och 1981.

Källa: SOFI.

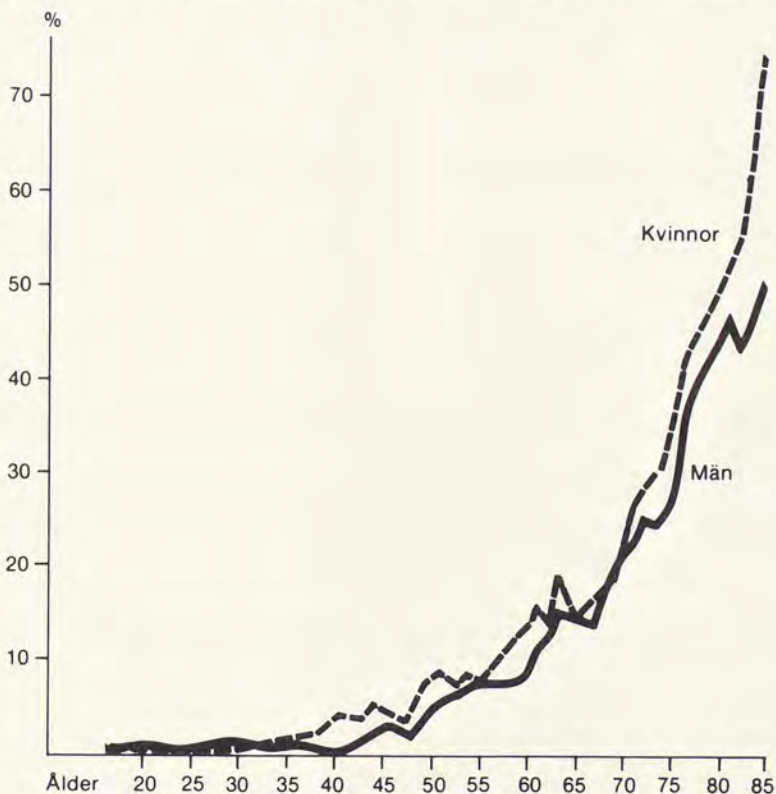
Funktionsnedsättningar

Rörelsehinder

Levnadsnivåundersökningar ger också möjlighet att studera konsekvenser av ohälsa i form av sådana funktionsnedsättningar som nedsatt rörelseförmåga, syn och hörsel.

Enligt ULF 1980/81 är 575 000 personer i den vuxna befolkningen 16–84 år rörelsehindrade. Av dessa är ca 190 000 svårt rörelsehindrade. Med rörelsehinder avses stabila, långvariga nedsättningar av rörelseförmågan. Som rörelsehindrade betecknas de som inte kan springa en kortare sträcka (ca 100 m) om man har bråttom och inte kan obehindrat stiga på en buss eller ta en kortare promenad i någorlunda rask takt. Som svårt rörelsehindrade betecknas de som dessutom behöver hjälpmedel eller hjälp av annan person vid förflyttning.

Diagram 5.3 Personer med rörelsehinder efter kön och ålder

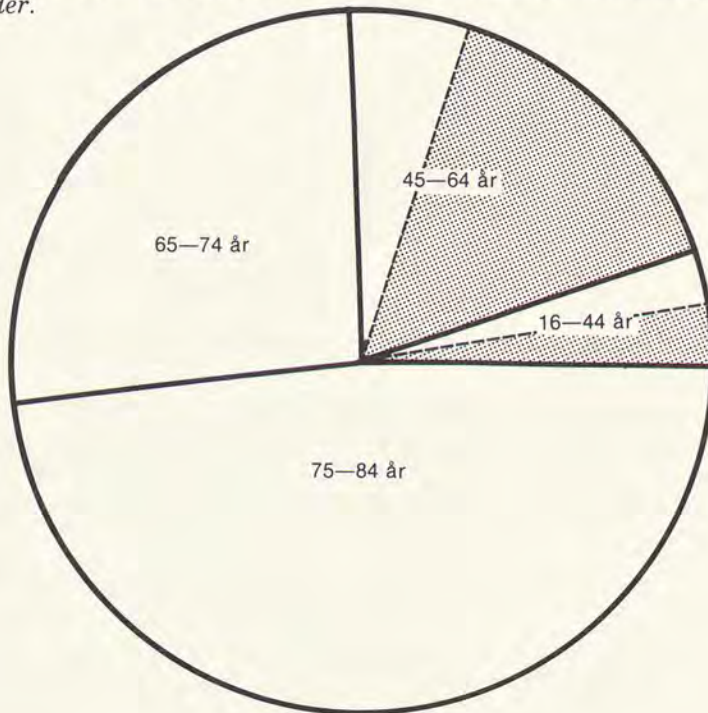
Källa: Levnadsförhållanden, rapport 41, SCB, 1984.

575 000 är rörelsehindrade
 290 000 är svårt rörelsehindrade
 255 000 behöver käppar, bockar eller rullstol vid förflyttning utomhus
 150 000 behöver hjälp av annan person vid förflyttning utomhus
 160 000 behöver hjälpmedel vid förflyttning inomhus
 47 000 behöver hjälp av annan person vid förflyttning inomhus

Rörelsehinder är vanligare bland kvinnor än män och är starkt relaterat till ålder. Fram till 40-årsåldern är det bara någon enstaka procent som är rörelsehindrad. Därefter sker en ganska snabbt accelererande utveckling. Vid 50-årsåldern är ungefär fem procent av männen och åtta procent av kvinnorna rörelsehindrade. Vid fyllda 70 år är något över 20 procent av män och kvinnor rörelsehindrade. Vid 80-årsåldern har hälften av kvinnorna och 45 procent av männen rörelsehinder (diagram 5.3).

Detta innebär att merparten rörelsehindrade är äldre människor. Av samtliga rörelsehindrade är närmare två tredjedelar, 370 000 personer, mellan 65 och 84 år. Motsvarande andel bland svårt rörelsehindrade är tre fjärdedelar, 215 000 personer.

Diagram 5.4 Svårt rörelsehindrade 16–84 år. Fördelning efter ålder.

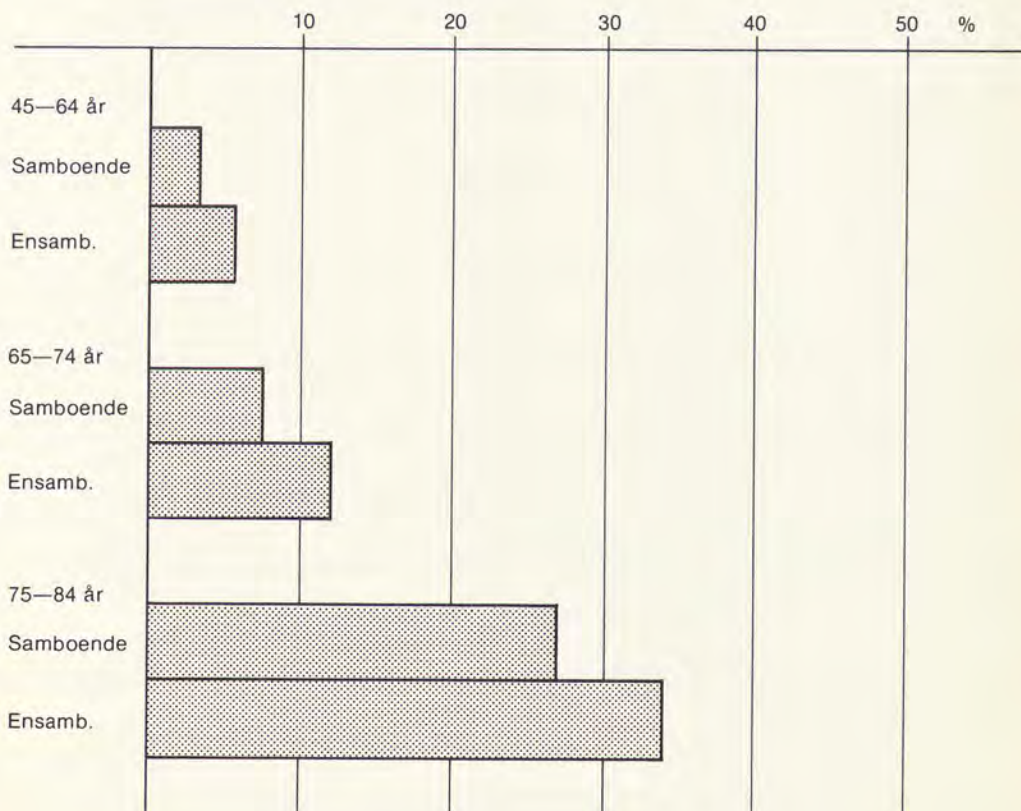
 Förtidspensionerade

Många av de yngre rörelsehindrade är förtidspensionerade, i åldersgruppen 16–44 år omkring en tredjedel och i åldersgruppen 45–64 år närmare två tredjedelar. Bland dem som är svårt rörelsehindrade i dessa åldersgrupper är det en ännu större andel förtidspensionärer. Se diagram 5.4.

Bland delpensionärer 60–64 år och ålderspensionärer under 65 år är nedsättningen i rörelseförmågan inte vanligare än hos andra i motsvarande ålder. Av de ca 205 000 rörelsehindrade mellan 16–64 år är knappt 10 000 delpensionärer eller ålderspensionärer under 65 år.

Rörelsehinder är vanligare bland ensamboende än samboende (diagram 5.5). Detta bör delvis hänga samman med att detta handikapp är vanligare bland kvinnor än män, speciellt de äldre kvinnorna, och att dessa ofta så småningom blir ensamstående genom att de överlever sina män. Den genomsnittliga livslängden är ju högre för kvinnor och ofta är också kvinnan yngre än sin make.

Diagram 5.5 Andelen svårt rörelsehindrade efter ålder och samboendeförhållanden.

Förutom till åldern är rörelsehinder relaterat till social bakgrund. Skillnaderna är små i de yngre åldersgrupperna, men de ökar med stigande ålder sannolikt till en del som följd av de långsiktiga effekterna av arbetsmiljön. Detta visar både ULF¹ och LNU. I tabell 5.7 redovisas resultatet från levnadsnivåundersökningar. Socialgrupp III har klart högre andel med rörelsehinder än både socialgrupp I och II.

Skillnaderna är större i de äldre åldersgrupperna och det är framför allt de äldre i socialgrupp III som är drabbade av rörelsehinder. I åldersgruppen 55–75 år är andelen med rörelsehinder 2,5 gånger större i socialgrupp III än i socialgrupp I.

Tabell 5.7 *Relationstal¹ för andelen med rörelsehinder i olika social- och åldersgrupper. Genomsnitt för hela perioden (LNU 1968, 1974 och 1981).*

	15–29	30–54	55–75
Socialgrupp I	0,44	0,66	1,78
Socialgrupp II	0,37	0,72	3,11
Socialgrupp III	0,42	1,23	4,49

¹ Anger relativa avvikelser från andelen (1,0) som gäller för hela befolkningen.

Nedsatt syn

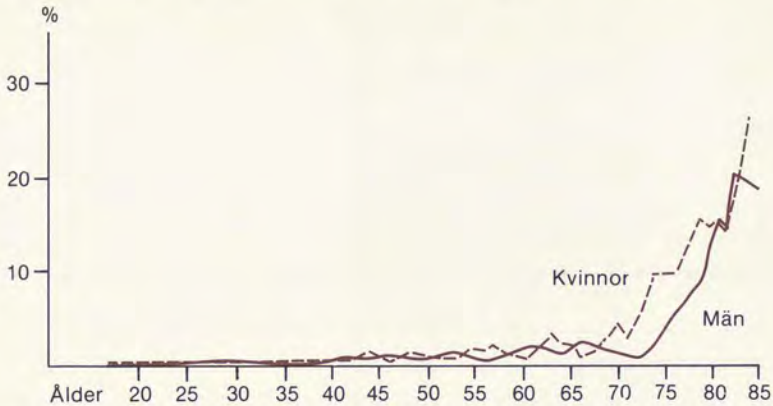
Enligt ULF uppgår antalet personer med nedsatt syn till ca 95 000, omkring 1 1/2 procent av befolkningen mellan 16–84 år. De som inte utan svårighet kan läsa vanlig text i dagstidning (med eller utan glasögon) räknas till personer med nedsatt syn.

Av de ca 95 000 med nedsatt syn hade omkring 75 000 mer än ledsyn, drygt 10 000 ledsyn och något under 10 000 mindre än ledsyn.

Andelen med nedsatt syn i befolkningen ökar med stigande ålder från mindre än en halv procent i åldersgruppen 16–44 år till elva procent i åldrarna 75–84 år.

Av de synnedsatta är 63 procent kvinnor. Det är främst bland de äldsta som kvinnorna dominerar. Det är först efter 70 årsåldern som det sker en kraftig ökning av andelen synnedsatta. Det är också först då som skillnaden mellan könen blir mera markant (diagram 5.6 och 5.7).

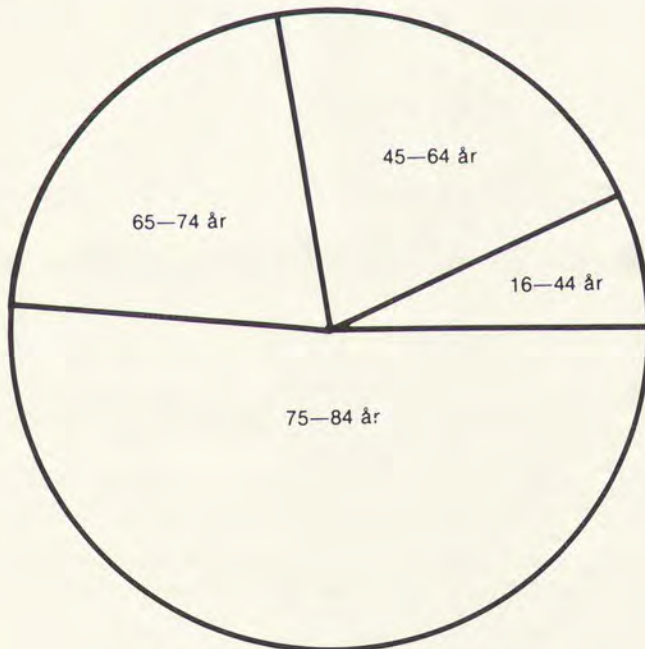
Diagram 5.6 Personer med nedsatt syn efter kön och ålder

Källa: Levnadsförhållanden rapport 41, SCB 1984.

Omkring tre fjärdedelar (70 000 personer) av samtliga med nedsatt syn är ålderspensionärer mellan 65–84 år. Av dessa är omkring 50 000 personer ensamboende. När det gäller synförmågan föreligger det inte några påtagliga skillnader mellan olika socio- ekonomiska grupper.

Diagram 5.7 Personer 16–84 år med nedsatt syn. Fördelning efter ålder.

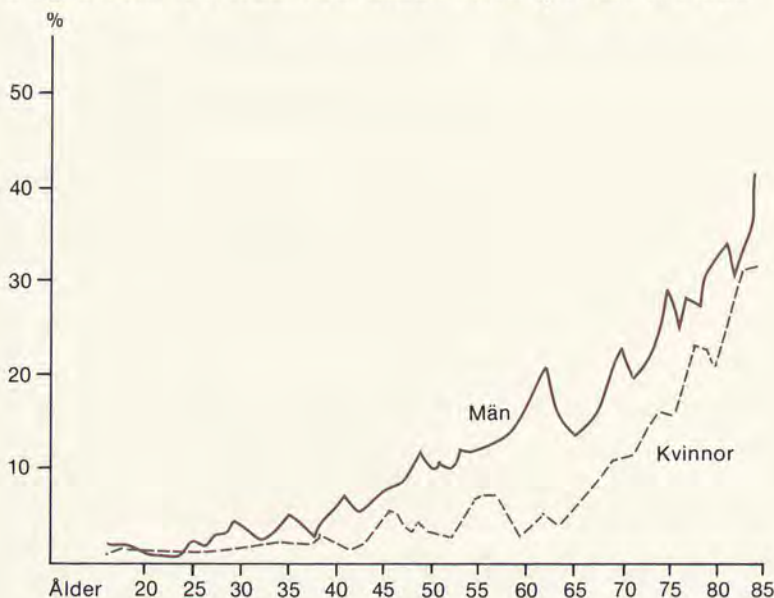

Nedsatt hörsel

Enligt ULF-undersökningen har ca sju procent, 460 000 personer nedsatt hörsel. Enligt undersökningen har en person nedsatt hörsel som inte kan höra vad som sägs i ett samtal mellan flera personer även om hörapparat används.

Till skillnad från rörelsehinder och nedsatt syn är detta problem mest utbrett bland män, närmare två tredjedelar av alla med nedsatt hörsel är män. Omkring 60 procent av männen med nedsatt hörsel är under 65 år (diagram 5.8).

Diagram 5.8 Personer med nedsatt hörsel efter kön och ålder

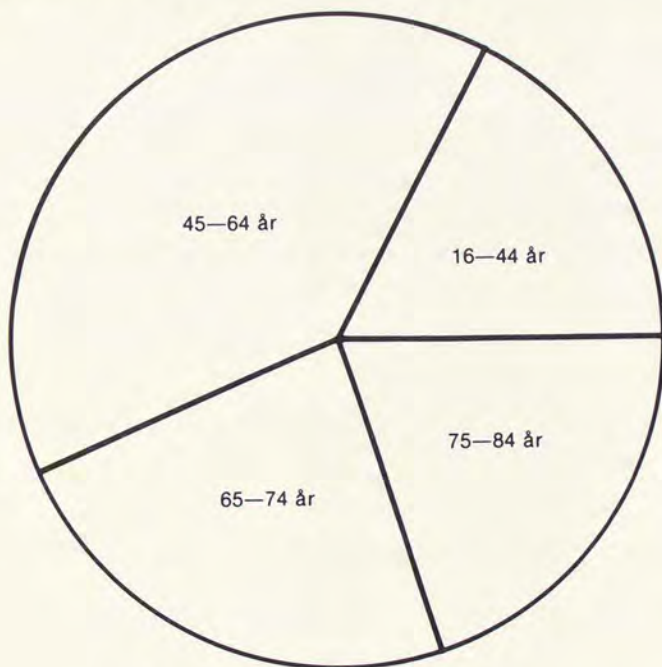

Källa: Levnadsförhållanden rapport 41, SCB 1984.

I likhet med övriga funktionsnedsättningar ökar hörselproblemen med stigande ålder, men ökningen börjar tidigare. Bland männen sker en påtaglig ökning av andelen med nedsatt hörsel vid 40-årsåldern. I absoluta tal finns det ungefär lika många personer med hörselnedsättning mellan 16 och 64 år som mellan 65 och 84 år. Till skillnad från nedsatt rörelseförmåga och syn är denna funktionsnedsättning lika vanlig bland ensamboende som bland samboende (diagram 5.9).

Att hörselproblemen är vanligare bland män än hos kvinnor – såväl bland förvärvsarbetande som pensionerade – kan förklaras av att männen är och varit mycket mera utsatta för buller i arbetslivet. Nedsatt hörsel förekommer

Diagram 5.9 Personer 16–84 år med nedsatt hörsel. Fördelning efter ålder.

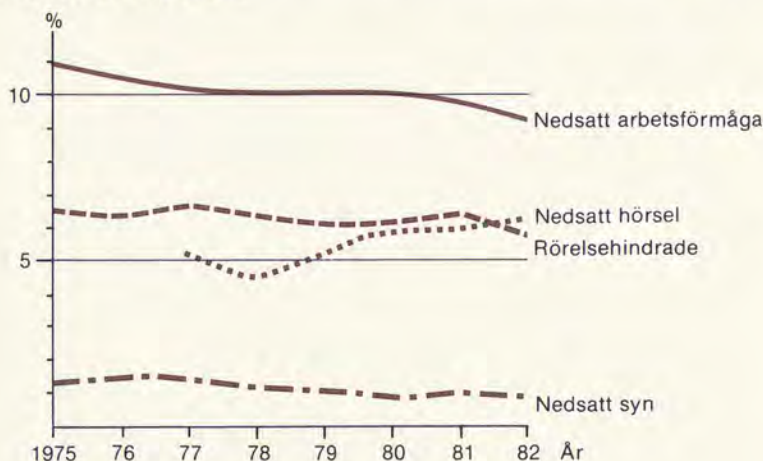

oftare hos arbetare än hos tjänstemän. Av f.d. arbetare i åldern 65–84 år har omkring 20 procent nedsatt hörsel mot ca 14 procent av f.d. tjänstemän.

Utvecklingen mellan åren 1975 och 1982

Frågor om funktionshinder har ställts i ULF-undersökningarna sedan år 1975. I dagsläget kan utvecklingen redovisas fram till och med år 1982 (diagram 5.10). Förändringarna är relativt små. Andelarna med rörelsehinder, nedsatt syn resp. nedsatt arbetsförmåga tycks ha minskat något medan en ökning har ägt rum när det gäller andelen personer med nedsatt hörsel.

Diagram 5.10 Andel handikappade i befolkningen (16–74 år) åren 1975 och 1982.

Källa: Levnadsförhållanden rapport 41, SCB 1984.

Hjälpbehov – funktionsförmåga

Av de 575 000 rörelsehindrade är omkring 290 000 svårt rörelsehindrade, dvs. de behöver hjälp vid förflyttning. I tabell 5.8 redovisas hur hjälpbehoven varierar med ålder och kön.

Omkring 255 000 personer behöver använda käppar, bocor eller rullstol för att ta sig fram när man befinner sig utanför bostaden. Närmare 160 000 behöver också något av dessa hjälpmedel även när man befinner sig hemma i bostaden. För drygt 150 000 personer räcker inte hjälpmedlen till vid utomhusförflyttningar utan det krävs hjälp av någon annan person. Den värst utsatta gruppen – de som inte ens på egen hand kan förflytta sig i sin egen bostad – utgör enligt dessa beräkningar omkring 47 000 personer. Av dessa är ungefär 30 000 kvinnor. Flertalet är också gamla – ungefär hälften är mellan 75 och 84 år – medan endast var fjärde är under 65 år.

Svårigheter att förflytta sig eller oförmåga att klara av andra bestämda rörelser kan leda till allvarliga problem i det dagliga livet. Till de vardagliga sysslorna som måste klaras av på ett eller annat sätt hör matlagning, inköp av livsmedel, skötsel av personlig hygien, av- och påklädning och städning. Även synskadade kan ha avsevärda svårigheter i samband med detta. I vilken omfattning rörelsehindrade och synskadade upplevt problem med dessa dagliga sysslor framgår av tabell 5.9.

Tabell 5.8 Behov av hjälp vid förflyttningar bland personer som är rörelsehindrade. Särredovisning efter kön och ålder. Procent.

	Förflyttningar inom bostaden		Förflyttningar utom bostaden		Uppskattat antal rörelsehindrade (1000-tal)
	Använder hjälpmedel, tex. käppar, bockar eller rullstol	Behöver hjälp av annan person	Använder hjälpmedel, tex. käppar, bockar eller rullstol	Behöver hjälp av annan person	
<i>Män</i>					
16-64 år	22,4	5,9	39,3	17,1	84
65-74 år	24,0	5,3	41,7	13,9	74
75-84 år	37,1	11,6	62,4	31,3	72
Samtl. män	27,5	7,5	47,4	20,6	230
<i>Kvinnor</i>					
16-64 år	19,2	6,4	26,3	20,1	120
65-74 år	24,8	7,0	38,7	26,2	95
75-84 år	37,0	12,2	58,4	43,3	130
Samtl.kvinnor	27,5	8,7	41,9	30,5	345
<i>Båda könen</i>					
16-44 år	26,7	9,6	36,1	24,5	38
45-64 år	19,1	5,4	30,6	17,6	166
65-74 år	24,5	6,2	40,0	20,9	168
75-84 år	37,0	12,0	59,8	39,0	203
Samtliga rörelsehindrade	27,5	8,2	44,1	26,6	575

Källa: ULF 80/81, SCB.

Tabell 5.9 Behov av hjälp med vissa dagliga sysslor. Procent av respektive handikappgrupp i åldern 16–84 år.

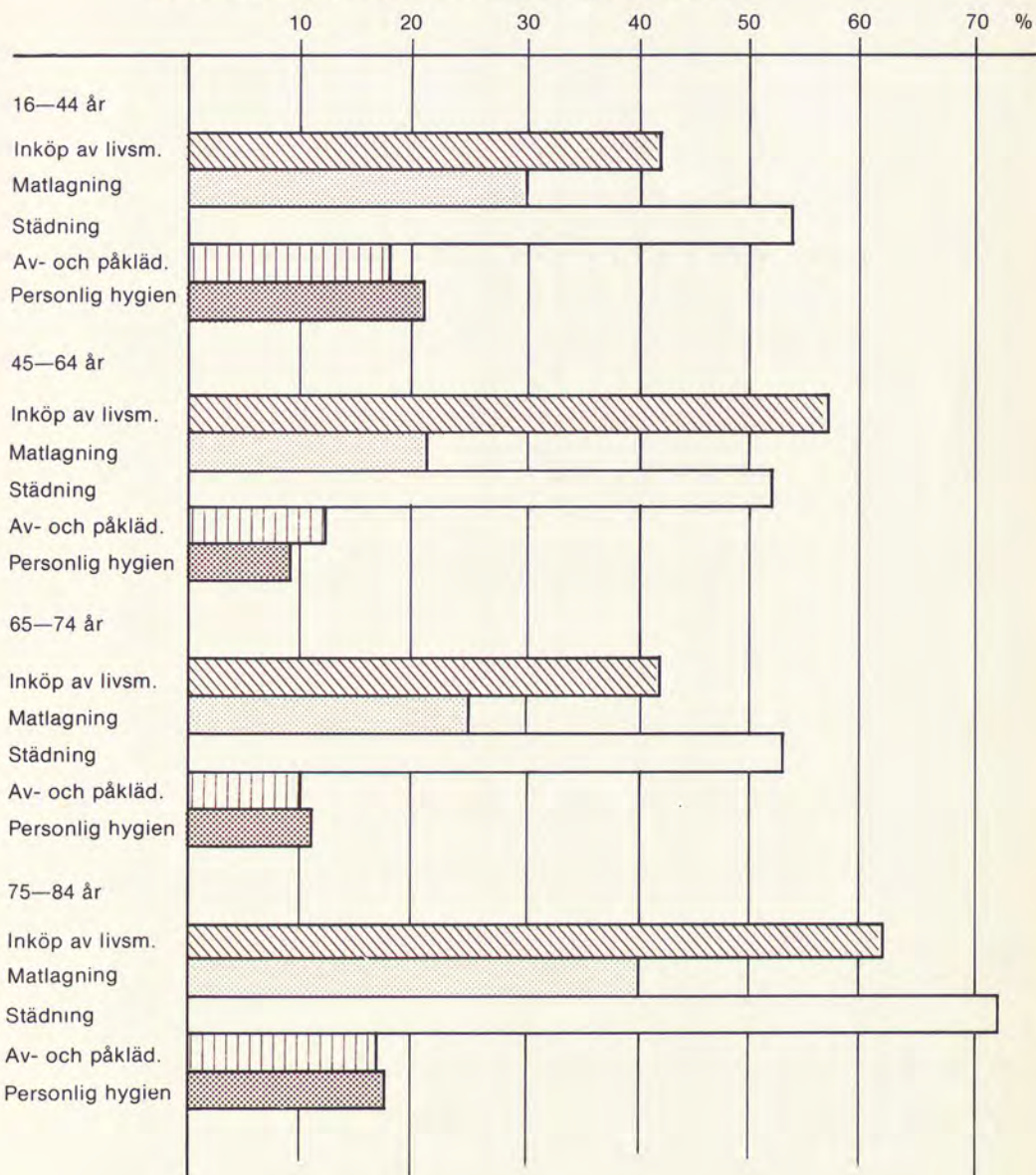
	Kan ej utan hjälp av annan person klara av					Uppskattat antal personer gruppen (1 000-tal)
	Inköp av livsmedel	Matlagning	Städning	Av- och påklädning	Personlig hygien	
Rörelsehindrade därav	49,5	30,5	61,7	14,4	14,3	575
svårt rörelsehindrade	71,0	44,2	77,7	22,9	21,6	290
Nedsatt syn	51,8	34,7	54,5	10,7	11,1	95
Samtliga personer med rörelsehinder eller nedsatt syn	47,7	29,5	59,4	13,6	13,3	625

Källa: ULF 80/81, SCB.

Städning och inköp av livsmedel vållar de största problemen. Omkring 60 procent av de rörelsehindrade klarar inte av att städa på egen hand. Även inköp av livsmedel är ofta besvärligt. Närmare hälften (omkring 300 000 personer) av de rörelsehindrade och/eller synskadade behöver här hjälp. Detta problem är mera utbrett bland handikappade kvinnor (53 procent) än hos män (40 procent). När det gäller matlagning gäller det omvända förhållandet. 42 procent av de handikappade männen klarar inte detta på egen hand mot 21 procent bland kvinnorna. Denna skillnad kanske dock snarare speglar traditionella könsroller än olikheter när det gäller konsekvenserna av ett handikapp. Av- och påklädning resp. den personliga hygien klarar de allra flesta av på egen hand. De ca 13 procent som här uppger svårigheter utgör dock 85 000 personer. Dessa lever uppenbarligen i en mycket stark beroendeställning till andra människor.

De problem som uppstår med de dagliga sysslorna är däremot ganska oberoende av de handikappades ålder. Den yngsta åldersgruppen, 16–44 år, har för flertalet sysslor minst lika stora problem som de äldre handikappade. Ungefär var femte person i denna åldersgrupp uppger, att man inte på egen hand klarar av den personliga hygien eller av- och påklädning (diagram 5.11).

Diagram 5.11 Behov av hjälp med vissa dagliga sysslor. Personer med rörelsehinder eller nedsatt syn efter ålder.

Service, omvårdnad och vård

Särskilda boende- och vårdformer

De allra flesta, drygt 90 procent, av ålderspensionärerna bor som andra i en vanlig bostad och klarar sig utan mer omfattande hjälpinsatser.

Omkring sex procent av alla över 65 år bor i särskilda bostäder och ca fyra procent vårdas inom sjukvårdens institutioner. Till särskilda bostäder räknas här bostäder med tillgång till service dygnet runt, dvs. servicehus med helinackordering (f.d. ålderdomshem) och servicehus med lägenhetsboende. För att undvika missförstånd kallas de förstnämnda fortsättningsvis för ålderdomshem.

Ålderdomshemmen är en boendeform för de äldre som inte kan klara ett eget boende och är i behov av stora hjälp- och omvårdnadsinsatser. Personal finns att tillgå dygnet runt. Vid slutet av år 1983 bodde 53 293 personer på ålderdomshem. Medelåldern är hög hos de boende, 73 procent var över 80 år.

Omkring hälften av hemmen har tillkommit de senaste 25 åren. Storleken på hemmen varierar från 10 till över 100 platser. En fjärdedel av hemmen är relativt små, med högst 30 platser. Merparten av de större hemmen, över 50 platser, är byggda efter 1960.

Pensionärerna bor i egna rum, i regel med egen toalett, mera sällan dusch eller bad. På hemmen finns tillgång till bad, gemensam matsal, dagrum och utrymmen för olika aktiviteter.

Efterfrågan på ålderdomshemsplatser har minskat. På många håll i landet har köerna försvunnit och det står till och med platser tomma. Senaste åren har platsantalet gått ner med ca 1 000 per år. Hemmen avvecklas, byggs om till servicelägenheter eller får ett mindre platsantal genom ombyggnad. Av den totala nedgången på 2 407 platser åren 1981 och 1982 försvann 501 platser genom att 25 hem lades ned och 307 platser genom ombyggnad till servicehus. Resterande 1 400 platser minskade genom förbätt-

ringsåtgärder inom hemmen. Nya ålderdomshem byggs numera inte.

Servicehus med lägenheter började byggas i början på 1970-talet som komplement till det vanliga boendet och till ålderdomshemmen. År 1976 fanns uppskattningsvis kring 16 000 bostäder av servicelägenhetskaraktär. År 1983 fanns det 516 servicehus med totalt 28 500 servicebostäder, dvs. vanliga lägenheter med tillgång till matservering, gemenskaps- och hobbylokaler, sociala tjänster och viss medicinsk vård. Servicehusens utbud av service varierar beroende på aktuella behov och närhet till allmän service, exempelvis post, bank, försäkringskassa, bibliotek, cafeteria etc. Flera kommuner har även samlokaliserat servicehus med lokala sjukhem/vårdcentraler eller ålderdomshem för att få ett gemensamt utnyttjande av lokaler och personal och närhet till vård och service för de boende.

Av de boende i servicelägenheter var 51 procent över 80 år.

Enligt socialstyrelsens förteckning omfattade hälften av de servicehus som fanns eller var under ombyggnad vid slutet av år 1981 högst 40 lägenheter. Servicehus med mindre än 20 lägenheter utgjorde 35 procent av samtliga. Omkring 30 procent var större än 60 lägenheter. Enligt kommunernas planer för åren 1983–1987 skulle ytterligare ca 10 600 servicelägenheter byggas. De planerade projekten var till övervägande delen små. Omkring hälften omfattade mindre än 20 lägenheter.

Över hälften (55 procent) av de 28 500 servicelägenheterna som fanns år 1983 var om minst två rum och kök eller kokvrå. Antalet lägenheter om 1 rum och kök var ca 6 100 och antalet ofullständiga ettrumslägenheter med kokskåp eller kokvrå 6 600.

Till sjukvårdens institutioner räknas här institutioner inom somatisk långtidssjukvård och slutna psykiatrisk vård. Dessa är inte avsedda för varaktigt boende även om vårdtiderna är långa. Det visar sig dock att många av de äldre patienterna inte har sin bostad kvar, vilket alltså i många fall försvårar en utskrivning till egen bostad trots att detta ur medicinsk synpunkt är möjligt.

Enligt landstingsförbundet patientinventering inom *somatisk långtidssjukvård* april 1983 var antalet inneliggande patienter 51 983, varav 46 143 vårdades på landstingens eller de landstingsfria kommunernas egna institutioner, 4 400 på servicehus med helinackordering och 1 440 på enskilda sjukhem. Omkring 95 procent av patienterna

var 65 år och äldre. Många av patienterna inom den somatiska långtidssjukvården har lång vårdtid. Av samtliga patienter hade 30 procent en kortare vårdtid än 6 månader. Närmare 40 procent hade vårdats över 2 år och en fjärdedel över tre år. De långa vårdtiderna gällde i synnerhet de äldre patienterna. Endast en tredjedel av sjukvårdshuvudmännens egna platser finns vid lokala sjukhem, resten vid institutioner av sjukhuskaraktär dvs. långvårdskliniker och centrala sjukhem med i huvudsak flerpatientrum.

Antalet vårdplatser inom långtidssjukvården har under åren 1973–1983 ökat från 34 800 till 48 700 med i genomsnitt 1 400 platser per år. Enligt LKELP 84 beräknas utbyggnaden åren 1984–1988 till 900 platser per år. Den planerade årliga platsökningen ligger nu för första gången i LKELP under den genomsnittliga faktiska ökningen sedan år 1973. Planerna innebär en neddragning med 700 platser per år i förhållande till föregående LKELP. Det är fjärde året i rad som planerna dras ned. I LKELP 80, innan neddragningarna började, beräknades ökningen uppgå till 2 400 platser per år.

Den utbyggnad som sker av vård och omvårdnad i hemmet har medfört att den somatiska långtidssjukvårdens resurser börjat användas på ett mer flexibelt sätt. Dessa utnyttjas för kortare vårdperioder för avlastning av anhörig, komplettering av sjukvård i hemmet, rehabilitering, observation, bedömning av rätt omvårdnadsform etc.

Socialstyrelsen företog i oktober 1982 en inventering av ineliggande patienter inom *sluten psykiatrisk vård*. Vid inventeringstillfället vårdades 25 394 patienter inom den psykiatriska vården. En fjärdedel av patienterna hade en kortare vårdtid än tre månader. Övriga, omkring 19 000 kan betraktas som långtidsvårdade. Närmare en tredjedel av dessa hade vårdats över 10 år. Drygt hälften (52 procent) av patienterna var över 65 år. Av de totalt 13 306 äldre patienterna vårdades två tredjedelar (8 900) på psykiatriska sjukhus och en tredjedel på sjukhem för lättare psykiskt sjuka (2 800) eller enskilda vårdhem för psykiskt sjuka (1 600). Många av de äldre patienterna hörde till gruppen långtidsvårdade. En tredjedel hade diagnosen åldersdemens och en tredjedel schizofreni.

En utveckling mot öppnare vårdformer med decentralisering av resurserna till mindre enheter i människors närmiljö samt ökad samverkan med socialtjänsten är en av de grundläggande principerna för 1980-talets psykiatriska vård. Antalet platser för psykiatrisk vård har minskat från 34 000 år 1973 till 24 400 år 1983 eller med i genom-

snitt 1 000 platser per år. Under perioden 1984–1988 planeras en nästan lika stor minskning, nämligen 800 platser per år. Antalet platser år 1988 beräknas till 19 800.

Upp till 90-års ålder bor de flesta i vanliga bostäder

För att få en samlad bild över hur stor andel äldre som vistas inom institutioner eller bor i särskilda bostäder har beräkningar gjorts med utgångspunkt i ovannämnda patientinventeringar inom somatisk långtidssjukvård april 1983 och slutna psykiatrisk vård oktober 1982 samt officiell statistik över boende i ålderdomshem och servicehus december 1982. Dessa uppgifter har relaterats till befolkningen december 1982. Eftersom uppgifterna avser olika tidpunkter och speglar förhållandena endast vid givna mätillfällen är siffrorna ungefärliga, trots skenbar exakt-
het.

Antalet äldre i särskilda boende- och vårdformer var totalt ca 133 000, varav 85 000 över 80 år. Omkring 53 700 bodde på ålderdomshem och 21 000 i servicelägenheter. Omkring 45 200 vårdades inom somatisk långtidssjukvård och ca 13 300 inom psykiatrisk vård.

I åldern 65–79 år är det en mycket liten andel som bor i särskilda bostäder eller vårdas i institutioner, knappt 5

Tabell 6.1 Äldre i särskilda boende- och vårdformer år 1982. Procentuell andel av befolkningen i olika åldersgrupper.

Boende- vårdform	Ålder				
	65–79	80–89	90-	65-	80–
Servicelägenheter ¹	1,0	3,9	5,1	1,6	4,0
Ålderdomshem ¹	1,4	12,2	29,1	4,1	13,9
Somatisk lång- tidssjukvård ²	1,4	8,9	23,9	3,2	10,4
Psykiatrisk vård	0,8	1,5	1,7	0,9	1,5
<i>Summa</i>					
Särskilda boende-/ vårdformer	4,6	26,5	59,8	9,8	29,8
Antal personer 1 000-tal	48,6	67,3	17,3	133,2	84,6
Antal personer i befolkningen					
1 000-tal	1 111,6	254,4	29,0	1 395,1	283,5

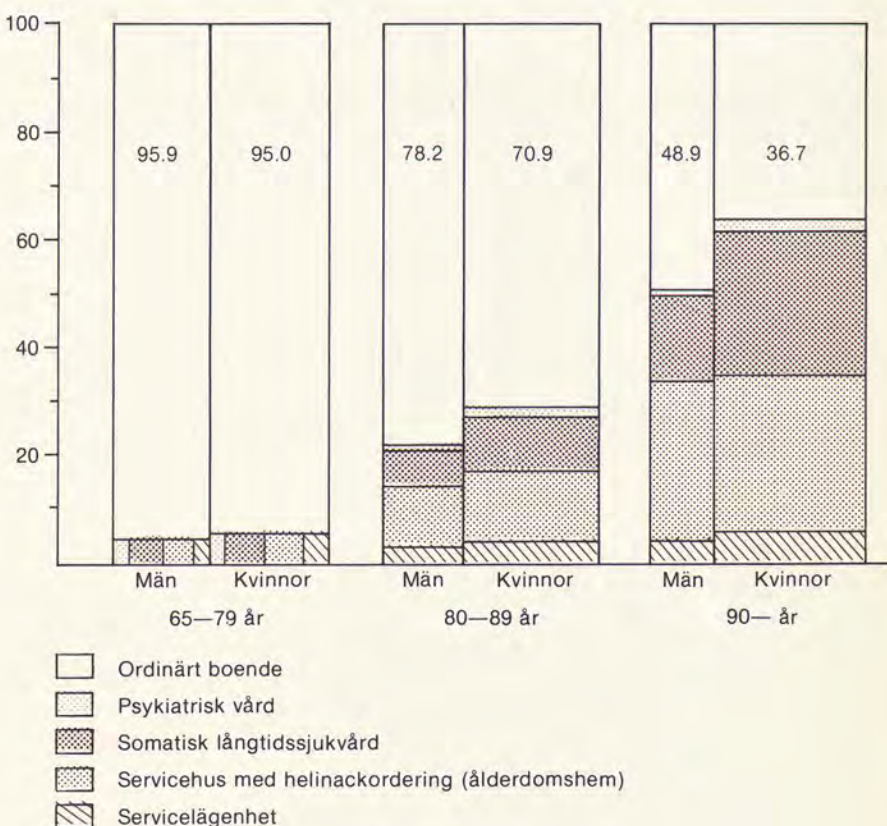
¹ Avser åldrarna 66 år och äldre.

² Exklusive patienter som vårdats på ålderdomshem.

procent. I åldern 80–89 år bor fortfarande nästan 75 procent i vanligt boende. Omkring 10 procent vårdas inom sjukvårdens institutioner, 12 procent bor på ålderdomshem och 4 procent i servicelägenheter. Först bland de allra äldsta, 90 år och däröver, är det något mer än hälften som vårdas i institution eller bor i särskilda bostäder för äldre. Även i denna åldersgrupp befinner sig största delen på ålderdomshem därnäst kommer långtidssjukvård, service- lägenheter och sist psykiatrisk vård (tabell 6.1).

Andelen som bor i särskilda bostäder eller vistas på institutioner är något mindre bland män än bland kvinnor och skillnaden ökar med stigande ålder. I åldersgruppen 65–79 år var andelen män i särskilda boende- och vårdformer fyra procent, motsvarande andel bland kvinnor var fem procent. I åldern 90 år och äldre var andelen bland männen omkring 50 procent mot 63 procent bland kvinnorna. Detta framgår av diagram 6.1 där staplarnas bredd står i proportion till andelen män resp. kvinnor i de olika åldersgrupperna.

Diagram 6.1 Andelen äldre i olika boende- och vårdformer

Åldersindelningen i denna rikstäckande översikt har måst anpassas till tillgängliga uppgifter i den officiella statistiken över boende på ålderdomshem resp. servicelägenheter. Åldersintervallerna har därmed blivit stora.

Denna bild kompletteras med uppgifter som visar motsvarande andelar i femårsklasser samt vid vissa enstaka åldrar. Uppgifterna är hämtade från några specialstudier, SCB:s undersökning av levnadsförhållandena år 1980/81 (ULF), H 70-undersökningen i Göteborg samt en studie i Örebro kommun.

I tabell 6.2 har sammanställts uppgifter från ULF 80/81, som omfattar åldrarna 65–84 år och H 70 där en årskull 70-åringar följts upp mellan åren 1971/72 och 1983/84. Upp till 80 års ålder är det enligt båda undersökningarna en relativt liten andel äldre som bor på institutioner (ålderdomshem och institutioner inom sjukvården) eller i servicelägenheter. I åldersgruppen 80–84 år bodde ca 15 procent på ålderdomshem eller vistades inom sjukvårdens institutioner enligt ULF. Omkring fem procent bodde i service- eller pensionärslägenhet. Av 82-åringarna i H 70-undersökningen bodde ca 15 procent på institution eller i servicelägenheter.

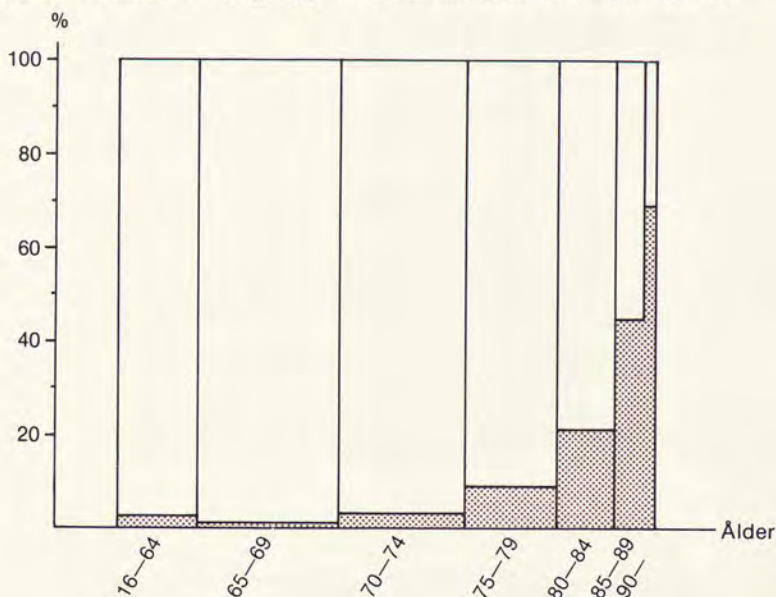
Tabell 6.2 Andelen äldre i olika åldersgrupper resp. viss ålder i särskilda boende-/vårdformer

	Ålderdomshem institutioner inom sjukvården	Servicelägenhet pensionärsläg.	Totalt
ULF 80/81			
Ålder			
65–69	1,3	1,4	2,7
70–74	2,5	1,1	3,6
75–79	6,7	3,3	10,0
80–84	14,7	4,8	19,5
H 70			
			Servicehus institutioner inom sjuk- vården
Ålder			
70			3
75			5
79			9,2
82			14,6

Källa: ULF 80/81 samt DSF 1980:4 Frisk eller sjuk på äldre dar och preliminära uppgifter från populationsstudien 70-åringar i Göteborg (H 70).

Av samtliga ålderspensionärer i Örebro kommun bor, liksom i riket, drygt 90 procent i vanliga bostäder. Upp till 75 års ålder var det endast några få procent och i åldern 75–79 år knappt 10 procent som bodde på ålderdomshem eller i servicelägenhet eller vistades på sjukvårdens institutioner. Av diagram 6.2 framgår att andelen i särskilda vård- och boendeformer ökar kraftigt först i åldrarna 85 år och däröver. I åldern 80–84 år bodde närmare 80 procent i vanliga lägenheter. I åldersgruppen 85–89 år hade denna andel minskat till omkring 55 procent.

Diagram 6.2 Andelen personer i särskilda boende- och vårdformer i olika åldersgrupper i Örebro kommun 1983–12–31

Källa: De äldres boende, BM-projektet, rapport 3, Örebro kommun, Örebro läns landsting och högskolan i Örebro, 1984.

Resultaten från dessa specialstudier visar entydigt att det är först i åldrarna kring 85 år som institutionsboendet ökar mer påtagligt.

Institutionell omsorg har flera orsaker

Det är ett känt faktum att kvinnor utgör en majoritet av dem som bor i särskilda bostäder eller vistas på institutioner i de högre åldrarna. Både inom långtidssjukvården och i servicehus och ålderdomshem utgör kvinnorna 70–75 procent av patienter/boende i åldrarna 80 år och äldre. Detta förklaras huvudsakligen av att majoriteten, 65 procent, av hela befolkningen i dessa åldrar är kvinnor och att äldre kvinnor i mycket högre grad än män är ensamstående. Om hänsyn tas till åldern blir skillnaden dock mycket liten mellan män och kvinnor. Detta framgår av tabell 6.3, där siffrorna inom parentes anger skillnaden sedan hänsyn tagits till att kvinnorna i genomsnitt är äldre än männen.

Tabell 6.3 Andelen äldre 65–84 år i särskilda vård- och boendeformer efter kön, familjesituation och socioekonomisk bakgrund

	Ålderdomshem och institu- tioner inom sjukvården	Service- och pensio- närslägenheter
Samtliga 65–84 år	4,7	2,2
Män	4,0 (-1)	1,9 (0)
Kvinnor	5,3 (0)	2,4 (0)
Samboende	0,3 (-4)	1,2 (-1)
Ensamboende varav	11,3 (+6)	3,8 (+1)
ogifta	16,2 (+11)	4,8 (+3)
frånskilda	13,9 (+10)	1,8 (-1)
änkor, änklingar	9,0 (+2)	3,8 (+1)
Arbetare	4,5 (0)	2,4 (0)
Tjänstemän	2,1 (-2)	1,4 (-1)
Jordbrukare	4,7 (0)	3,0 (+1)
Företagare	2,6 (-2)	1,9 (0)
Endast folkskola	5,3 (+1)	2,2 (0)
Mer än folkskola	1,2 (-4)	2,4 (0)

Siffrorna inom parentes anger köns- och åldersstandardiserade jämförelsetal. Dessa skall jämföras med procenttalet för samtliga i åldern 65–84 år.

Källa: ULF 80/81.

Av samboende/gifta äldre finns en mycket liten andel i särskilda boende- och vårdformer. Ensamboende, framför allt ogifta och frånskilda, befinner sig oftare på institution. Av samtliga i åldern 65–84 år återfanns enligt ULF 80/81 omkring fem procent på ålderdomshem eller sjukhem. Bland ogifta var motsvarande andel 16 procent och bland frånskilda 14 procent. Denna skillnad kvarstår även sedan hänsyn tagits till ålder och kön. Detta torde förklaras av skillnader i hälsotillstånd och att dessa äldre oftare saknar möjlighet till hjälp och stöd i den närmaste omgivningen.

Före detta tjänstemän och äldre med högre utbildning återfinns i mindre utsträckning på ålderdomshem eller sjukhem, men de bor i lika stor utsträckning som äldre i genomsnitt på servicehus och i pensionärslägenheter. Denna skillnad torde i huvudsak bero på att dessa grupper har bättre hälsotillstånd än andra.

De flesta institutionsboende har betydande funktionsnedsättningar och hälsobrister. Av de ca 60 000 i åldern 65–84 år som enligt ULF 80/81 vistades på ålderdomshem eller sjukhem hade 84 procent rörelsehinder eller någon långvarig sjukdom som i hög grad hindrade dem i deras dagliga aktiviteter. Motsvarande andel bland ej institutionsboende var omkring 35 procent (tabell 6.4).

Tabell 6.4 Hälsotillstånd bland institutionsboende (ålderdomshem och sjukvårdens institutioner) resp. ej institutionsboende äldre 65–84 år. Procent.

	Båda könen Ej institutions- boende	Institutions- boende
Varken rörelsehindrad eller hindrad i sysselsättningar av långvarig sjukdom	65,4	16,0
Antingen... eller	18,1	24,7
Både... och	16,5	59,3

Anser sitt allmänna hälsotillstånd vara gott	51,2	20,8
mitt emellan	36,0	34,2
dåligt	12,8	45,0

Källa: Levnadsförhållanden, rapport 43, SCB 1985.

Något oväntat är kanske att inte mindre än en femtedel eller drygt 10 000 av dem som bodde på ålderdomshem eller vårdades i sjukvårdens institutioner bedömde sitt hälsotillstånd som gott. Detta behöver dock inte innebära att de var helt friska, men tyder på att institutionsboendet också har andra orsaker än hälsorelaterade.

Flera inventeringar och särskilda studier som gjorts de senaste åren visar, att många äldre vistas "i onödan" på olika vårdinstitutioner. Med detta avses att deras behov av hjälp, omsorg och vård skulle kunna tillgodoses i en vanlig bostad, förutsatt att den är lämplig och ändamålsenlig och att det finns tillgång till stöd och hjälp i hemmet. Det är också dokumenterat i ett flertal studier att vad de flesta önskar är att få bo kvar i sitt eget hem.

En av dessa inventeringar är landstingsförbundets patientinventering inom somatisk långtidssjukvård som gjordes våren 1983. Av de 52 000 inneliggande patienterna var 90 procent över 70 år. En fjärdedel (13 000) av patienterna hade legat inne mer än tre år, och närmare 6 000 patienter hade en vårdtid som översteg 5 år. De långa vårdtiderna gällde i synnerhet de äldre patienterna.

Totalt 10 000 eller 20 procent av de inneliggande patienterna bedömdes kunna skrivas ut till en annan och för patienten bättre vård- eller boendeform. Omkring 4 000 av dessa ansågs kunna skrivas ut till egen bostad eller servicehus, med andra ord till ett boende utanför sjukvårdens institutioner. Anledningen till att utskrivning inte hade kunnat ske var bl.a. olämplig bostad, avsaknad av sociala kontakter och möjligheter till stöd och hjälp i det egna boendet.

Spri gjorde åren 1980, 1981 och 1983 studier om äldres flyttningar till service och vård i Sundsvall och i Vetlanda. Undersökningen i Vetlanda visar att nästan hälften av alla som flyttat till servicehus med helinackordering eller sjukhem ansågs vara fel placerade efter flyttningen. De flesta var placerade på för hög nivå; 44 procent av dem som flyttat till sjukhem och 52 procent av inflyttande till servicehus. Liknande resultat har redovisats från studien i Sundsvall. Flera hade kunnat bo kvar i hemmet om ytterligare omvårdnads- och vårdinsatser hade ordnats där och om bostaden hade anpassats. På båda orterna har därefter systematiskt arbetats med att finna lösningar i det egna hemmet för dem som stått i kö till institutioner och serviceboende. Detta har bl.a. medfört att köerna försvunnit och att det t.o.m. blivit ett visst överskott på platser vid vårdinstitutioner.

Förutom hälsorelaterade faktorer, funktionsnedsättningar, individens sociala situation och bostadsförhållanden är tillgängliga resurser inom vården och omsorgen ofta avgörande för i vilken form hjälpbehoven tillgodoses.

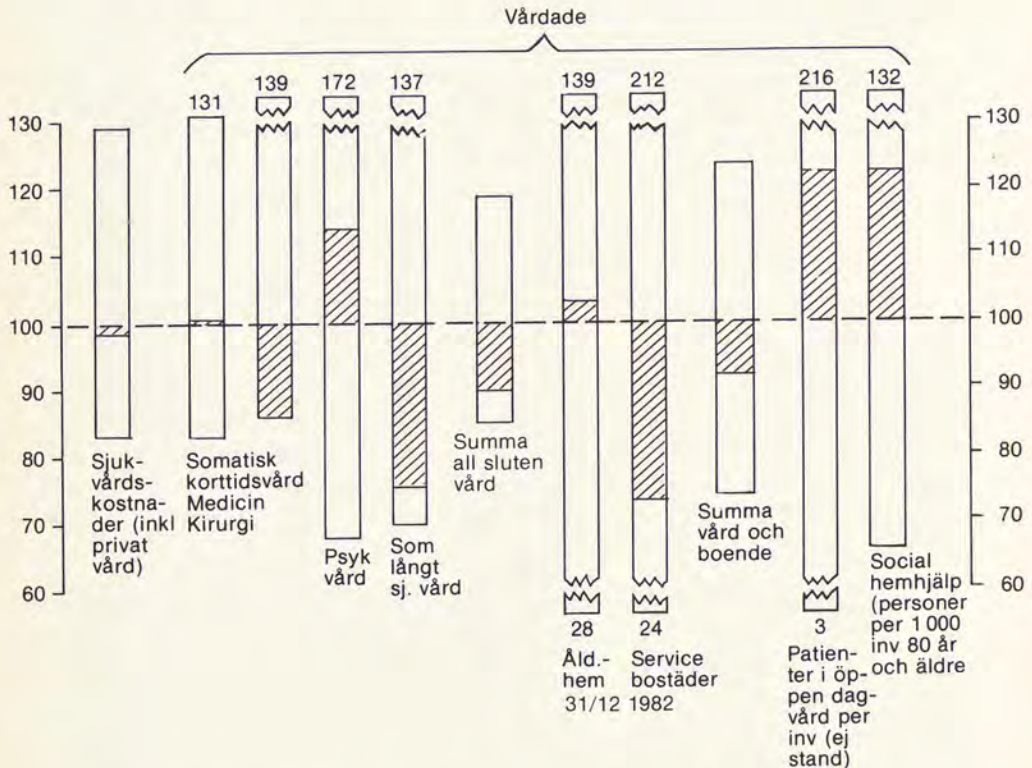
Tillgång till öppen vård, social hemtjänst, platser på ålderdomshem, lägenheter i servicehus och resurser inom den slutna vården varierar mycket mellan olika kommuner och landstingsområden.

Spri har gjort en jämförelse mellan sjukvårdsområdena av totalt "vårdutnyttjande" inklusive primärkommunal äldreomsorg som visar mycket stora skillnader. En jämförelse på kommunal nivå skulle visa än kraftigare variationer.

Analysresultaten för Stockholms och Blekinge län får illustrera dessa regionala skillnader. Av diagram 6.4 kan utläsas att i Stockholms län var utnyttjandet av slutenvård totalt sett 7 procent högre än genomsnittet i landet. Den somatiska långtidssjukvården var 23 procent högre än genomsnittet. Somatisk korttidsvård låg 4-6 procent under genomsnittet. Antalet boende på ålderdomshem var 54 procent lägre, medan boende i servicelägenheter var 88 procent högre än genomsnittet.

Antalet patienter i öppen dagvård var 55 procent högre och antalet besök per invånare 15 procent högre än genomsnittet för riket. Andelen personer 80 år och äldre med social hemhjälp låg mer än 30 procent under riksgenomsnittet.

Diagram 6.3 Jämförelse K (snedstreckat) med riket (= 100) samt högsta/lägsta värden per verksamhet. Standardisering för skillnader i ålders- och könsstruktur. Indexvärdena avser om ej annat anges 1983. Jämförelsen avser kostnader (inkl. privat vård), vård dagar, patienter i öppen dagvård samt personer 80 år och äldre med social hemhjälp.

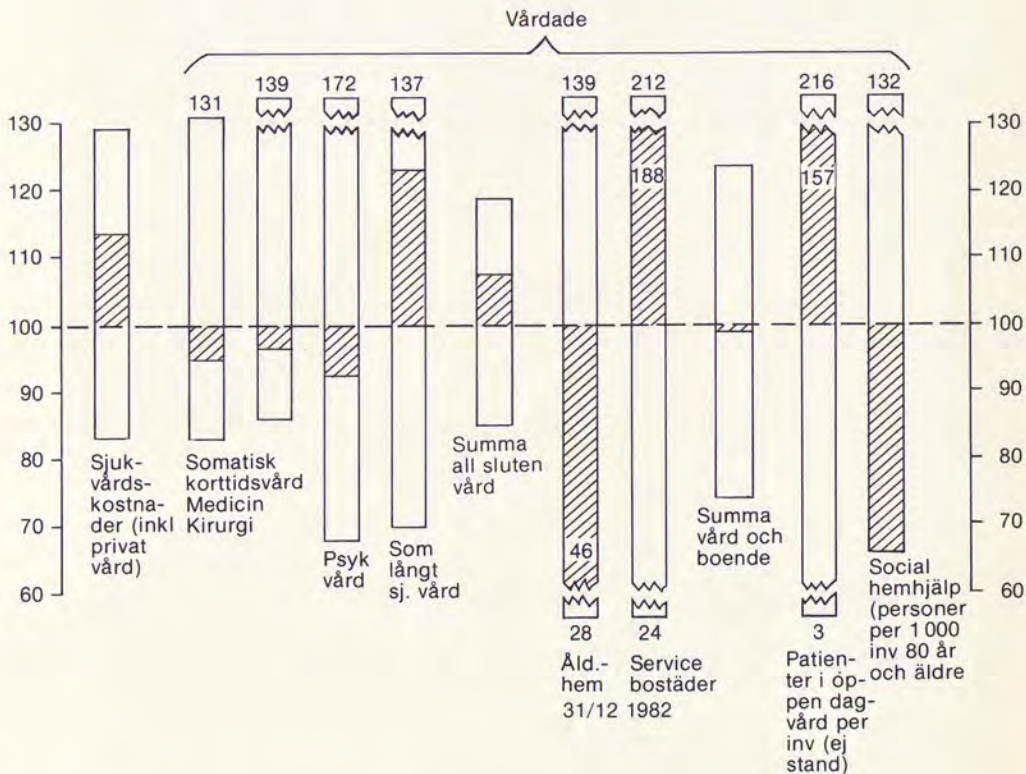

Källa: Hur utnyttjas hälso- och sjukvårdens resurser? Spri 1985.

För Blekinge län gällde i många avseenden motsatta förhållanden. Utnyttjandet av all sluten vård var 10 procent under riksgenomsnittet (diagram 6.3). Den somatiska långtidssjukvården låg 24 procent lägre än genomsnittet. Andelen boende på ålderdomshem låg något över medeltalet, däremot var boendet i servicebostäder 26 procent lägre än i riket.

Antalet patienter i öppen dagvård var 22 procent högre än medeltalet. Andelen personer 80 år och äldre med social hemhjälp var 22 procent högre än genomsnittet för riket.

Diagram 6.4 Jämförelse AB (snedstreckat) med riket (= 100) samt högsta/lägsta värden per verksamhet. Standardisering för skillnader i ålders- och könsstruktur. Indexvärdena avser om ej annat anges 1983. Jämförelsen avser kostnader (inkl. privat vård), vård dagar, patienter i öppen dagvård samt personer 80 år och äldre med social hemhjälp.

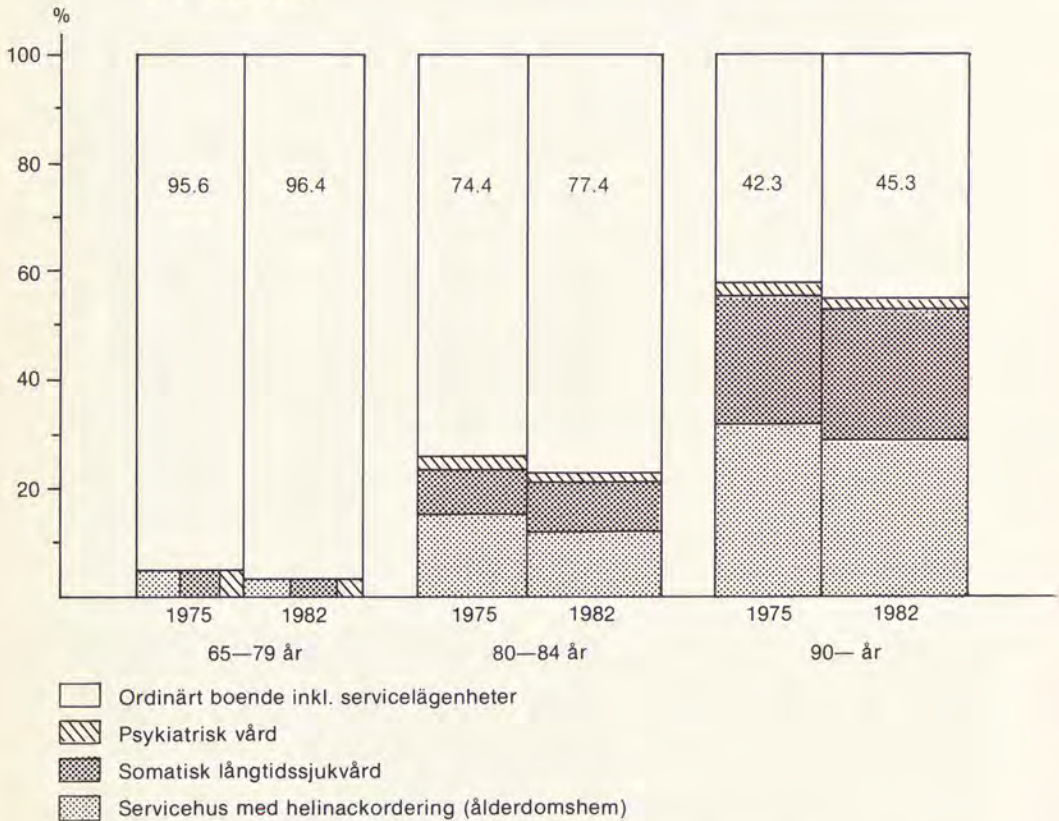

Källa: Hur utnyttjas hälso- och sjukvårdens resurser? Sprit 1985.

Mindre andel äldre i institutioner år 1982 än år 1975
 Under sjuårsperioden 1975–1982 har andelen äldre på ålderdomshem eller inom sjukvårdens institutioner minskat något, från nio till åtta procent.

Av diagram 6.5 framgår att denna minskning gäller även i de högre åldrarna 80–89 respektive 90 år och äldre.

Diagram 6.5 Andelen äldre i olika boende- och vårdformer åren 1975 och 1982

Denna jämförelse mellan åren 1975 och 1982 har gjorts med utgångspunkt i de föregående avsnitt redovisade uppgifterna år 1982 samt uppgifter i officiell statistik och i pensionärsundersökningen för år 1975. Den avser institutionellt boende eller vård. Boende i servicelägenheter ingår inte.

Servicehägenheterna är avsedda som självständiga bostäder och de boende förutsätts ha mindre omvårdnadsbehov än boende på ålderdomshem. Denna avgränsning gäller dock inte helt i praktiken. Det finns servicehus som är av institutionskaraktär och det finns boende i servicelägenheter som har lika stora omvårdnadsbehov som boende på ålderdomshem.

Det statistiska underlaget möjliggör inte uppdelning av servicehusen i olika kategorier, varför dessa helt uteslu-

tits. Eftersom uppgifterna om servicelägenheter avseende år 1975 är mycket osäkra är det inte heller meningsfullt att för dessas del göra motsvarande jämförelse.

Platsantalet på ålderdomshem har minskat från 59 891 år 1975 till 56 417 år 1982. En motsvarande minskning inom den psykiatriska vården var från 32 271 till 24 850. Inom den somatiska långtidssjukvården ökade antalet platser från 40 337 till 47 745.

Totalt sett har antalet äldre som bor på ålderdomshem eller vårdas inom somatisk långtidssjukvård respektive slutna psykiatrisk vård ökat med omkring 3 000 eller närmare 3 procent mellan åren 1975 och 1982. Under denna period har antalet äldre relativt sett ökat mycket mer, omkring 12 procent, vilket innebär att andelen som bor eller vårdas i institutioner är lägre år 1982 än år 1975.

Tabell 6.5 visar ungefärligt antal äldre i olika åldersgrupper som bodde på ålderdomshem eller vårdades i institutioner år 1975 respektive 1982. Det framgår att i åldern 65–79 år har antalet minskat med ca 6 000 medan det i åldern 80 år och äldre ökat med ca 9 000. Av denna ökning svarade somatisk långtidssjukvård för omkring 7 000 och ålderdomshem för drygt 2 000, medan den psykiatrisk vården minskade något.

Tabell 6.5 Antal äldre på ålderdomshem respektive vårdade inom somatisk långtidssjukvård och slutna psykiatrisk vård åren 1975 och 1982 (1 000-tal)

	1975			1982			Förändring 1975–82		
	Ålder 65– 79	80– 89	90–	65– 79	80– 89	90–	65– 79	80– 89	90–
Ålderdomshem	19.1	30.5	6.8	14.2	31.1	8.4	- 4.9	+ 0.6	+1.6
Som. långtidssjukvård	15.0	17.3	4.9	15.7	22.5	6.9	+ 0.7	+ 5.2	+2.0
Psykiatrisk vård	10.9	4.4	0.5	8.9	3.9	0.5	- 2.0	- 0.5	0
Summa	45.0	52.2	12.2	38.8	57.5	15.8	- 6.2	+ 5.3	+3.6
Befolkning							+85.4	+50.9	+7.9

Med hänsyn till befolkningsförändringen bodde eller vårdades omkring 3 procent färre i åldern 80 år och äldre i institutioner år 1982 än år 1975. Relativa andelar i olika åldersgrupper redovisas i tabell 6.6.

Tabell 6.6 Andel av befolkningen i resp. åldersgrupp i somatisk långtidssjukvård, psykiatrisk vård samt boende på ålderdomshem 1975 och 1982

	65-79		80-89		90-		65-		80-	
	1975	1982	1975	1982	1975	1982	1975	1982	1975	1982
Ålderdomshem	1,8	1,4	15,0	12,2	32,1	29,1	4,5	4,1	16,6	13,9
Somatisk långtidssjukvård	1,5	1,4	8,5	8,9	23,3	23,9	3,2	3,2	9,9	10,4
Psykiatrisk vård	1,1	0,8	2,1	1,5	2,3	1,7	1,3	0,9	2,2	1,5
Summa procent	4,4	3,6	25,6	22,6	57,7	54,7	9,2	8,2	28,7	25,8
Antal personer 1 000-tal	45.0	38.9	52.2	57.5	12.2	15.9	109.4	112.2	64.4	73.3
Antalet personer i befolkningen 1 000-tal	1 026.2	1 111.6	203.5	254.4	21.1	29.0	1 250.8	1 395.1	224.6	283.5

De som bor eller vårdas i institutioner har blivit genomsnittligt äldre. År 1950 var t.ex. 38 procent på ålderdomshem 67-79 år och endast 6 procent 90 år och äldre. Motsvarande andelar år 1982 var 26 resp. cirka 16 procent. En jämförelse mellan åren 1975 och 1982 visar att såväl inom sjukvårdens institutioner som på ålderdomshem har gruppen 80 år och däröver ökat sin andel, medan åldersgrupperna under 80 år minskat (tabell 6.7).

Tabell 6.7 Åldersfördelning bland patienter inom somatisk långtidssjukvård och psykiatrisk vård samt boende på ålderdomshem åren 1975 och 1982

Ålder	Ålderdomshem		Somatisk långtidssjukvård		Sluten psykiatrisk vård	
	1975	1982	1975	1982	1975	1982
-65	2,8	1,5 ¹	7,7	5,4	51,1	47,6
65-79	32,9	²	37,1	32,9	33,9	35,2
80-89	52,6	57,0	43,0	47,2	13,5	15,2
90-	11,7	15,5	12,2	14,5	1,5	1,9
Summa	100	100	100	100	100	100
65-	97,2	98,5	92,3	94,6	48,9	52,4
Antal boende/ patienter totalt	58 010	54 539	40 337	47 745	32 371	25 394

¹ Avser -66 år ² Avser 66-79 år

Att allt större andel av äldre, även i de äldsta åldersgrupperna klarar sig utanför institutioner har sin förklaring i allmänt förbättrade levnadsförhållanden och ökade möj-

ligheter till vård inom primärvården och korttidsvården samt till hjälp och service genom den sociala hemtjänsten.

Hälsa- och sjukvård

Sluten vård

Konsumtion av all sluten vård ökar med stigande ålder, vilket medför att stor del av den slutna vårdens resurser utnyttjas av den äldre befolkningen. Två tredjedelar av all sluten vård konsumeras av den del av befolkningen som är 65 år och äldre. Gruppen svarar för drygt 90 procent av långtidssjukvården och drygt hälften av all korttidsvård resp. psykiatrisk vård. Åldersgruppen 80 år och äldre, som utgör 3,4 procent av befolkningen, svarar för närmare 40 procent av all sluten vård. Den konsumerar drygt 60 procent av långtidssjukvård, 19 procent av psykiatrisk vård och 17 procent av korttidsvård. Olika åldersgruppers andel av konsumtion av sluten vård framgår av tabell 6.8.

Tabell 6.8 Den procentuella andelen av konsumtionen av sluten vård efter ålder och huvudgrupp år 1982

Ålder	Andel (%) av befolkningen	Andel (%) av konsumtionen			Summa
		Korttidsvård	Långtids-sjukvård	Psykiatrisk vård	
0-4	5,7	3,5	0,1	0,0	1,0
5-9	6,3	1,1	0,0	0,2	0,4
10-14	6,7	1,2	0,0	0,9	0,6
15-19	7,3	2,1	0,0	1,4	1,0
20-24	6,6	3,8	0,1	2,8	1,8
25-29	6,9	4,8	0,1	4,4	2,5
30-34	7,4	4,5	0,2	5,0	2,6
35-39	8,1	3,6	0,3	4,6	2,2
40-44	6,2	2,7	0,3	3,7	1,8
45-49	5,3	3,0	0,5	4,0	2,0
50-54	5,3	4,2	0,8	4,9	2,7
55-59	5,6	5,9	1,3	6,7	3,9
60-64	5,9	7,8	2,5	7,8	5,3
65-69	5,2	9,9	4,7	9,8	7,4
70-74	4,7	12,1	10,0	12,2	11,1
75-79	3,4	12,3	17,7	12,8	15,0
80-84	2,1	9,8	24,3	10,8	16,9
85-	1,3	7,5	37,2	7,9	21,7
Samtliga	100	100	100	100	100
Andel (%) av Summa		28,7	47,5	23,8	100

Källa: Konsumtion av sluten vård 1982 per åldersintervall samt framskrivning 1982-1992. Landstingsförbundet 1984.

I åldern 65–69 år motsvarade konsumtionen i medeltal ca sju vård dagar per år 1982. Korttidssjukvården och den psykiatriska vården svarade tillsammans för närmare fem dagar och långtidssjukvården för två. I åldersgruppen 80–84 år ökar konsumtionen till ca 37 dagar och i åldersgruppen 85 år och däröver till ca 77 dagar per person och år. I dessa två åldersgrupper svarar långtidssjukvården för största delen av vård dagarna, vilket framgår av tabell 6.9.

Tabell 6.9 Vård dagar per invånare efter ålder år 1982

Ålder	Korttids- sjukvård	Långtids- sjukvård	Psykiat- risk vård	Summa
60–64	1,8	0,9	1,4	4,1
65–69	2,5	1,9	2,1	6,5
70–74	3,4	4,7	2,8	10,9
75–79	4,7	11,3	4,1	20,1
80–84	6,2	25,2	5,6	37,0
85–	7,6	62,5	6,6	76,7
Hela be- folkningen	1,3	2,2	1,1	4,6

Källa: Konsumtion av slutna vård 1982 per åldersintervall samt framskrivning 1982–1992. Landstingsförbundet 1984.

Den tidigare refererade undersökningen av Spri, där bl.a. utnyttjandet av hälso- och sjukvårdens resurser följts upp från 1970-talets början till år 1983 visar att andelen äldre patienter ökat inom den slutna korttidsvården. Inom korttidsvården minskade antalet vårdplatser från 44 400 år 1973 till 40 400 år 1983. Under perioden har vårdtiderna emellertid förkortats betydligt, vilket innebär att fler får vård i dag än i början på 1970-talet. Det ökade vårdbehovet till följd av att befolkningen blivit äldre har klarats av genom att färre yngre vårdas inom slutna vård.

Räknat per invånare vårdades 7 procent färre i slutna korttidsvård år 1981 än i början på 1970-talet. I åldern 75 år och äldre vårdades däremot en procent fler.

Av vård dagarna i medicinsk och kirurgisk vård, dvs. slutna korttidsvård konsumerades år 1970 omkring 18 procent av personer som var 75 år och äldre jämfört med 30 procent år 1981. Förändringar i olika åldersgruppers andel av konsumtion av korttidsvård framgår av tabell 6.10.

Tabell 6.10 Vårddagar i medicin och kirurgi efter ålder

Ålders- klass	Andel av vårddagar för medicin och kirurgi			Befolknings- förändringar antal
	1970	1977	1981	
0-14	9,2	6,6	5,8	./153 920
15-54	38,6	31,2	28,9	+151 290
55-74	34,4	36,3	35,7	+ 42 489
75-	17,8	25,9	29,6	+146 286
Samtliga	100	100	100	+186 145

Källa: Hur utnyttjas hälso- och sjukvårdens resurser? Spri 1985.

Öppen vård

Tillsammans med den sociala hemtjänsten utgör primärvården basresurserna för samhällets vård, omvårdnad och service till äldre människor. Primärvården har byggts ut kraftigt sedan mitten på 1970-talet och enligt planerna förutsätts en fortsatt utveckling komma att ske under 1980- och 1990-talen. Huvudsyftet är att säkerställa en närservice och hög tillgänglighet inom verksamhetsområden som öppen vård vid vårdcentraler och läkarstationer, sjukvård i hemmet, dagsjukvård och sjukhemsvård.

Den tidigare nämnda uppföljningsstudien av Spri visar att t.ex. antalet läkarbesök i den offentliga öppna vården ökat kraftigt eller med ca 23 procent mellan åren 1973 och 1983. Detsamma gäller besök hos andra än läkare, t.ex. distriktssköterskor och antalet patienter i dagvård och hemsjukvård.

Den ökade satsningen på öppen vård kan också utläsas genom förändringarna i kostnadsfördelningen mellan olika vårdområden. Öppen vård utanför sjukhus svarade år 1970 för sex procent av hälso- och sjukvårdens kostnader, mot 13 procent år 1983 (tabell 6.11).

Tabell 6.11 Ungefärlig kostnadsfördelning mellan olika vårdområden åren 1970 och 1983

	Procentuell andel av hälso- och sjukvårdens totala kostnader	
	1970	1983
Medicinsk och kirurgisk vård	60	50
Somatisk långtidssjukvård	17	24
Psykiatrisk vård	17	13
Öppen vård utanför sjukhus	6	13

Källa: Hur utnyttjas hälso- och sjukvårdens resurser? Spri 1985.

Sjukvård i hemmet

Hemsjukvården började bedrivas i mera organiserade former i slutet av 1940-talet. Den betraktades som ett provisorium föranlett av platsbrist inom den slutna långvården. Till hemsjukvårdspatienter hänfördes de som fick ett ekonomiskt bidrag avsett att täcka merkostnader vid vård i hemmet. De eventuella insatser som t.ex. distriktsköterskan gjorde hos patienten betraktades och rubricerades ej som hemsjukvård.

År 1961 utgick hemsjukvårdsbidrag till ca 6 000 personer, varav ca 70 procent vårdades av anhöriga och resten av personal inom den sociala hemhjälpen. Tio år senare hade antalet patienter med hemsjukvårdsbidrag ökat till ca 30 000 och år 1983 till omkring 48 000, varav drygt hälften vårdades av anhöriga.

Merparten av patienterna med hemsjukvårdsbidrag är äldre. År 1981 var två tredjedelar av patienterna 65 år och äldre. Mellan åren 1975 och 1981 har de äldre åldersgrupperna ökat sin andel (tabell 6.12).

Tabell 6.12 Hemsjukvårdspatienternas fördelning efter ålder

	1975	1981
–64	37,7	34,4
65–74	28,7	26,4
75–84	24,7	28,2
85–	9,0	11,0
Antal patienter ca	36 000	44 900

Källa: SOU 1977:99
SOU 1983:64

Verksamhetens innehåll och utformning har senaste åren markant ändrat karaktär. Alltjämt förekommer att hemsjukvårdsbidrag utges, men det är då att betrakta som en bland flera åtgärder. Enbart uppgift om antalet personer med hemsjukvårdsbidrag ger därför inte en heltäckande bild av huvudmännens totala verksamhet med sjukvård i hemmet.

Spri har med medverkan från landstingsförbundet företagit en landsomfattande kartläggning våren 1983. Av kartläggningen framgår att sjukvård i hemmet av flertalet huvudmän betraktas som en del av primärvården och som skall ges till den sjuke oavsett ålder, diagnos och sjukdomens varaktighet. Hemsjukvårdsverksamhet finns dock även knuten till sjukhus. Våren 1983 fanns 19 sjukhusanslutna verksamheter, varav elva i Stockholm och Göteborg.

För att kunna vårda sjukare personer i hemmen fordras emellertid att hjälp och service även kan ges på s.k. obekvämt arbetstid. Det har också blivit allt vanligare att hjälp kan ges på kvällar, nätter och helger. Hösten 1984 fanns t.ex. 175 primärvårdsbaserade nattpatruller och 14 sjukhusbaserade.

Många patienter som vårdas hemma har också behov av social hemtjänst. De flesta kommuner och landsting har därför träffat avtal om samverkan mellan sjukvård i hemmet och social hemtjänst. Hösten 1984 fanns ca 700 vårdplaneringsgrupper i funktion. Grupperna har, beroende på lokala förutsättningar, olika utformning men består alltid av personal från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården. En av gruppens viktigaste uppgifter är att i samråd med den enskilde fastställa en individuell vårdplan. Gruppen har också att komma överens om vad som skall göras, när och av vem/vilka.

Dagsjukvård

Dagsjukvård är en relativt ny vårdform, som startade i början av 1950-talet. Dagsjukvård finns i anknytning till lasarett, långvårdskliniker och lokala sjukhem samt inom den psykiatriska vården. Den är ett alternativ till slutenvård och den utgör också ett viktigt stöd och avlastning för anhöriga. Patienterna vårdas på sjukhus dagtid under en eller flera dagar/vecka men bor hemma under nätter och veckoslut. Den största andelen dagsjukvårdspatienter är äldre. I de flesta fall räcker det inte med enbart dagsjukvård utan många har också social hemtjänst och/eller hemsjukvård.

För dagsjukvård finns statistik sedan år 1980 då ca 3 300 patienter vårdades per dag. År 1983 var antalet dagsjukvårdsplatser ca 4 500. Enligt landstingens planer beräknas omkring 5 400 patienter per dag kunna vårdas i dagsjukvård år 1988.

Läkarbesök och kontakter med distriktssköterska ökar med stigande ålder.

Enligt ULF 80/81 hade närmare hälften av alla i åldern 65–84 år under en tremånadersperiod konsulterat läkare för sjukdom; kvinnor i större utsträckning än män. Andelen med läkarkontakt ökar med stigande ålder. Däremot finns det knappt några skillnader mellan olika socioekonomiska grupper eller efter utbildningsnivå. Besök på akutmottagning är mindre vanligt bland pensionärer än bland befolkningen 16–64 år. Kontakter med distrikts-

sköterska är däremot mycket vanligare bland pensionärer än bland övriga. Omkring 13 procent av alla i åldern 65–84 år hade under en tremånadersperiod varit i kontakt med distriktssköterska mot fem procent i åldern 16–64 år. En fjärdedel av männen och en femtedel av kvinnorna i åldern 80–84 år hade varit i kontakt med distriktssköterska. Motsvarande andelar i åldersgruppen 65–69 år var fem resp. 12 procent (tabell 6.13).

Tabell 6.13 Utnyttjande av öppen vård under en tremånadersperiod. Procent i respektive grupp av ej institutionsboende

	Besökt jourhavande läkare eller akutmottagning	Konsulterat läkare för sjukdom	Varit i kontakt med distriktssköterska
Män			
65–69	7,8	37,8	4,8
70–74	8,9	42,4	10,8
75–79	9,3	45,3	13,0
80–84	10,2	57,5	25,7
65–84	8,7	43,0	10,7
Kvinnor			
65–69	13,3	48,9	12,1
70–74	13,1	46,8	11,3
75–79	10,6	58,0	17,6
80–84	10,8	59,4	20,6
65–84	11,5	51,7	14,2
Samtliga			
65–69	10,6	43,7	8,7
70–74	9,8	44,9	11,0
75–79	10,2	52,7	15,6
80–84	10,8	58,7	22,7
65–84	10,3	47,9	12,6
16–64	11,1	34,7	5,4
Män	8,9	31,1	4,0
Kvinnor	13,3	38,4	6,8

Källa: ULF 80/81, SCB

Sammanräknas allt sjukvårdsutnyttjande, såväl öppen som sluten vård, visar undersökningen att omkring 40 procent av ej institutionsboende i åldern 65–84 år inte hade utnyttjat någon vård alls.

Social hemtjänst

Social hemhjälp omfattade till en början enbart hjälp i det egna hemmet med personlig omvårdnad, hemmets skötsel, matlagning, inköp m.m. Den tillkom på enskilt initiativ för drygt 65 år sedan, men ingår sedan 1950-talet i den kommunala verksamheten.

Hemhjälpverksamheten var ursprungligen avsedd för barnfamiljer men har framför allt under 1960-talet förändrats till att i första hand ge service till äldre och handikappade.

Verksamheten har successivt utvecklats till en hemtjänst som omfattar skilda former av service och stöd. Den sociala hemtjänsten består av dels den sociala hemhjälp, där kommunernas anställda utför arbete i den enskildes hem, dels andra verksamheter, som finns i kommundelen/distriktet och som kan nyttjas kollektivt eller enskilt. Som exempel kan nämnas matservice, fotvård, hårvård, gymnastik, bad, bostadsservice, jour, trygghetslarm och telefonservice, kontakt- och aktivitetskapande insatser samt viss avgränsad service till barnfamiljer. Här kan även ingå ledsagarservice och heminstruktörverksamhet. Syftet med dessa samlade tjänster är att öka möjligheterna till ett normalt liv i vanligt boende även för den som har rätt stora behov av service och hjälp i sin dagliga livsföring.

Hemhjälp

Sedan 1960-talets början, då de flesta kommunerna hade en etablerad hemhjälporganisation, har verksamheten byggts ut mycket snabbt. År 1960 fick 79 000 äldre och handikappade social hemhjälp. Tio år senare var antalet ca 250 000. År 1962 fick sex procent av ålderspensionärerna hemhjälp, år 1970 drygt 20 procent. Under 1970-talet har både antalet och andelen hjälpta äldre fortsatt att öka något t.o.m. år 1978 då omkring 24 procent av samtliga 65 år och äldre fick hemhjälp. Därefter har både antalet och andelen hjälpta minskat. Samtidigt har dock antalet hjälptimmar per person ökat, och hjälpen i större utsträckning getts till personer 80 år och däröver (tabell 6.14).

Tabell 6.14 Social hemhjälp till personer 65 år och äldre

År	Antal hjälpta 65- år totalt	per 1000 invånare 65- år	Antal timmar per hjälpt 65- år
1975	285 100	222	141
1976	297 390	228	137
1977	302 973	235	139
1978	308 755	235	138
1979	304 355	226	145
1980	306 766	225	145
1981	305 518	222	146
1982	287 486	206	-
1983	290 524	206	-

Uppgifter om antalet hjälpta 80 år och äldre saknas i den reguljära statistiken före år 1982. De senaste årens utveckling och en jämförelse med pensionärsundersökningen visar dock, att de äldstas andel bland hjälptagarna ökat.

År 1975 fick 40 procent av samtliga 80 år och äldre hemhjälp. År 1982 var motsvarande andel 43 procent och år 1983 omkring 46 procent. Antalet timmar per hjälpt (65 år och äldre) ökade från 138 till 146 timmar mellan åren 1978 och 1981. (Jämförbar uppgift för senare år saknas.)

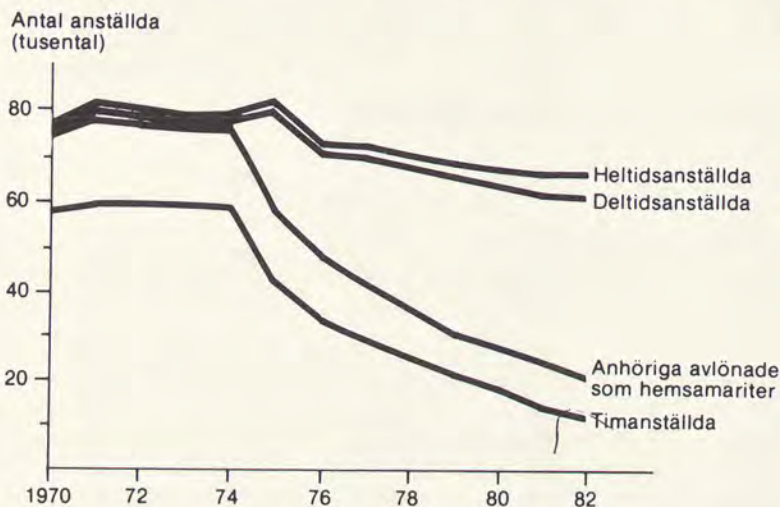
Uppgifter från några kommuner där antalet hjälptagare minskat tyder på att minskningen till största delen beror på att lätta hjälpfall, s.k. städärenden, med få hjälptimmar av sagt sig hjälpen. Detta antas bl.a. hänga samman med att nya taxesytem och städning varannan vecka införts.

En undersökning i Göteborgs kommun visar t.ex. att merparten av minskningen där åren 1981 och 1982 berodde på att hemtjänsttagare av sagt sig hjälpen. De som sade upp sin hemtjänst hade mindre hjälp, högre inkomster och var yngre än den genomsnittlige hjälptagaren. Ett nytt läge inom hemtjänsten har således uppstått med färre hjälptagare som i stället kräver ökade insatser. En senare undersökning i kommunen (hösten 1984) där hemtjänstens målgrupper jämförts mellan åren 1982 och 1984 visar att åldersgruppen 85 år och äldre ökat sin andel bland hemtjänstkunderna från 16 till 21 procent. Den genomsnittliga hjälpinsatsen per hemtjänstkund ökade från 253 till 289 timmar på två år. Några faktorer som påverkat detta var bl.a. ökat antal i de äldsta åldersgrupperna och ökat antal hushåll med hjälp på kvällar, nätter och helger.

Under 1970-talet har anhörigas formaliserade medverkan i hemhjälpn minskat. År 1973 fick 21 000 äldre, drygt åtta procent av samtliga hjälpta, hjälpen av anhörig avlönad som hemsamarit. Tio år senare hade antalet minskat till omkring 8 000, knappt tre procent av samtliga hjälpta.

Från att tidigare ha varit ett arbete med otrygga anställningsför hållanden, ofta tim- eller kortare deltidanställningar, har en utveckling skett mot fastare anställningsformer. De förändrade anställningsformerna framgår av diagram 6.6. År 1983 uppgick antalet vårdbiträden till ca 64 000, varav drygt 60 procent var deltidanställda, 20 procent timanställda, 12 procent anhöriga och åtta procent heltidsanställda.

Diagram 6.6 Hemtjänstens personal efter anställningsform, 1970–1982

Källa: Sundström, G: De gamla, deras anhöriga och hemtjänsten, 1984.

Andra verksamheter

Övrig service inom den sociala hemtjänsten är numera ofta knuten till en dagcentral/områdeslokal. Omkring 60 procent av sådana tjänster som matservering, fotvård, hobbyverksamhet m.m. utnyttjades år 1983 i dagcentraler. År 1975 fanns det totalt 266 dagcentraler i 95 kommuner. År 1982 var antalet dagcentraler 599 och dessa fanns i 189 kommuner. Merparten, omkring 70 procent bägge åren, fanns i eller i anslutning till ålderdomshem, servicehus eller pensionärshem.

Dagcentralerna är f.n. främst avsedda för äldre, men tanken är att de skall vara tillgängliga för människor i alla åldrar. Dagcentralens serviceutbud skall komplettera befintlig service inom området, varför verksamheten skiljer sig från kommun till kommun. Vanligt förekommande är matsservering, bad- och tvättservice, fotvård, hobby- och terapiverksamhet, föreningsaktiviteter, kurser och underhållning. Kommunen ansvarar i regel för dagcentralen men samarbetet med olika föreningar och studieförbund är ofta livligt.

De mest utnyttjade tjänsterna enligt den officiella statistiken är matsservering, sysselsättnings- och fritidsaktiviteter och fotvård i nämnd ordning. Dessa verksamheter förekom år 1983 i de flesta kommuner och utnyttjas av allt fler personer (tabell 6.15).

Tabell 6.15 Några verksamheter inom sociala hemtjänsten

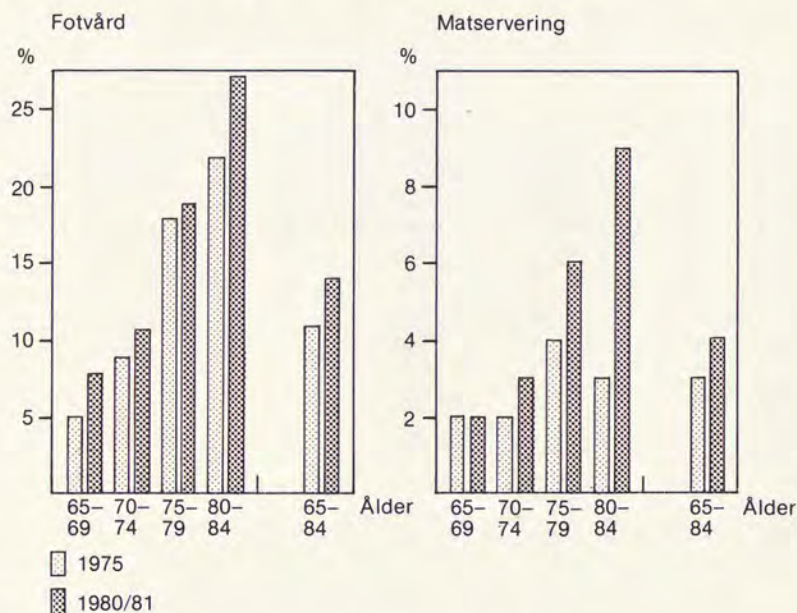
Verksamhet	Antal kommuner år 1983	Antal personer som utnyttjat verksamheten vecka 4 år 1982
Matdistribution	187	12 589
Matsservering	234	95 990
Fotvård	241	18 085
Sysselsättnings- och fritidsverksamhet	218	52 590

Antalet personer som utnyttjat matsservering, hemsändning av färdig måltid, fotvård eller sysselsättning/hobbyverksamhet har fördubblats mellan åren 1975 och 1982.

En jämförelse mellan pensionärsundersökningen och ULF 80/81 visar att det är de äldsta åldersgrupperna som ökat sitt utnyttjande. (Diagram 6.7)

Även om verksamheterna totalt sett utnyttjas av relativt få har de visat sig ha stor betydelse för de allra äldsta och människor med olika funktionsnedsättningar. Matsservering utnyttjades t.ex. av fyra procent av alla i åldern 65–84 år, medan var tionde i åldern 80–84 år och lika många bland de svårt rörelsehindrade utnyttjade den (tabell 6.16).

Diagram 6.7 Andelen pensionärer som anlitat matsservering och fotvård under en tremånadersperiod 1975 och 1980/81

Källa: Levnadsförhållanden, rapport 43, SCB 1985.

Tabell 6.16 Andelen personer 65-84 år som under en tremånadersperiod anlitat viss kommunal service. Procent av resp. handikappgrupp.

	Rörelse- hindrade	därav svårt rörel- sehind- rade	Ned- satt syn	Ned- satt hör- sel	Upplever i hög grad nedsatt arbetsför- måga	Samtliga 65-84 år
Social hemhjälp/ hemsamarit	30,7	38,6	32,6	17,7	28,9	15,0
Matsservering	6,4	8,9	6,3	5,1	4,9	4,1
Hemsändning av färdig måltid	2,4	3,3	4,3	1,6	2,4	1,0
Härvård	6,8	10,1	9,1	3,2	6,2	3,1
Fotvård	25,1	32,7	30,0	15,8	23,2	14,1
Uppskattat antal personer i gruppen (1 000-tal)	370	215	70	225	335	1 280

Källa: ULF 80/81

En annan insats som ökat i omfattning och som medverkat till ökad trygghet för äldre i eget boende är trygghetslarm. År 1979 hade 42 av kommunerna larm i lägenheter utan-

lägenheter utanför servicehus. År 1983 var antalet kommuner 195. Antalet lägenheter med trygghetslarm var då 11 700.

Även organiserad telefontjänst i form av pensionärsjour eller telefonservice förekommer i allt fler kommuner. Antalet kommuner med denna tjänst ökade från 132 till 183 mellan åren 1975 och 1983. Antalet personer som var anmälda till telefonservice var drygt 5 000 år 1983 mot 2 900 år 1975. Utöver denna verksamhet förekommer det kontaktverksamhet/väntjänst på många håll i landet. Den bedrivs oftast i olika organisationers regi. Enligt statistikuppgifterna år 1981 hade 216 kommuner rapporterat förekomsten av sådan verksamhet. I hälften av kommunerna svarade Röda Korset och i en femtedel PRO för verksamheten.

Många får hemhjälp men i liten omfattning

En femtedel av alla äldre har de senaste åren fått social hemhjälp. Det rör sig om ca 300 000 personer. I detta antal ingår alla som under ett år någon gång fått hjälp. I den officiella statistiken finns inte uppgifter om hjälpens varaktighet eller omfattning. Det är dock en relativt liten del som har mer omfattande hjälpbehov och behöver daglig hjälp.

Enligt ULF 1980/81 hade 15 procent av alla i åldern 65–84 år någon gång under en tremånadersperiod anlitat social hemhjälp, kvinnor lite oftare än män. I den äldsta åldersgruppen var andelen omkring 37 procent. Endast en av 20 i åldern 65–84 år hade fått hjälp minst varannan dag, och i åldern 80–84 år var det inte mer än 12 procent som fått social hemhjälp minst varannan dag (tabell 6.17).

Tabell 6.17 Procentuell andel bland äldre som anlitat social hemhjälp efter kön och ålder

Ålder	Någon gång under en tremånadersperiod			Minst varannan dag		
	Män	Kvinnor	Alla	Män	Kvinnor	Alla
65–69	4,6	4,0	4,3	1,4	0,7	1,0
70–74	10,5	12,1	11,5	3,3	3,3	3,2
75–79	17,0	27,6	23,2	5,7	8,0	7,1
80–84	35,8	37,5	36,8	11,7	12,6	12,2
65–	12,8	16,7	15,0	4,1	4,9	4,5

Källa: ULF 80/81

Resultatet från H70-undersökningen visar också att upp till 82 års ålder är det relativt få som behöver regelbunden eller mer omfattande hjälp.

Av 82-åringarna bodde 1983/84 fortfarande omkring 85 procent i egen lägenhet. Av de hemmaboende behövde 13 procent regelbunden hjälp med personlig omvårdnad, hygien, påklädning, ätande etc. och omkring hälften med hemmets skötsel.

Av dem med hjälp fick en tredjedel hjälp en gång i veckan, ytterligare en tredjedel 2–3 gånger i veckan och endast 12 procent daglig hjälp. Nästan tre fjärdedelar klarade således sitt boende med en mycket begränsad hemhjälp (diagram 6.8).

Diagram 6.8 82-åringar med hemhjälp fördelade efter hjälpens omfattning i tid

Källa: Preliminära uppgifter från H70-undersökningen 82-åringar 1983/84.

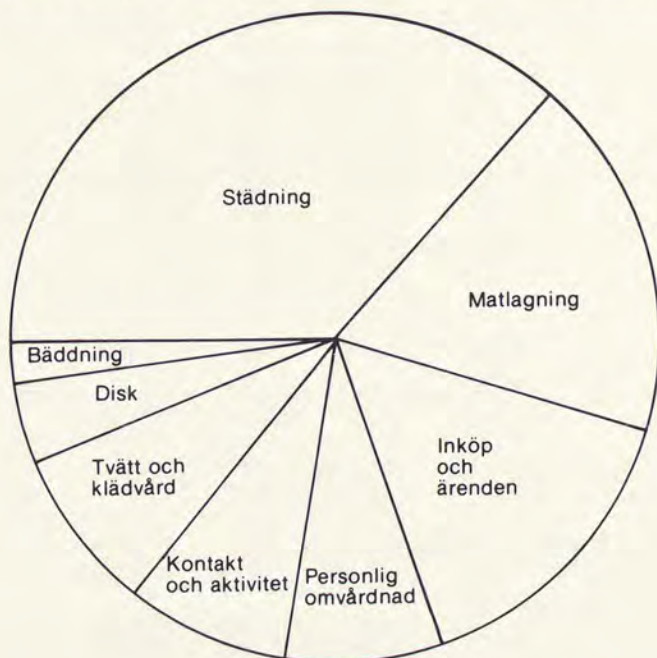
De flesta behöver hjälp med hushållsarbetet

Merparten av hemhjälpen till äldre och handikappade består av hjälp med hushållssysslor såsom inköp, matlagning och städning. Detta illustreras i diagram 6.9 som visar hur hemhjälpens personalens tid fördelar sig enligt en

studie inom Göteborgs socialförvaltning i början av 1980-talet.

Drygt 80 procent av tiden gick åt till olika hushållsin-satser. Den dominerande uppgiften var städning, därnäst matlagning samt inköp och ärenden. Knappt en femtedel av tiden användes till personlig omvårdnad samt kontakt och aktiviteter.

Diagram 6.9 Arbetsuppgifter inom den sociala hemhjälpn

Denna bild stämmer väl överens med resultaten från andra liknande undersökningar.

I H70-undersökningen där olika årskullar 70-åringar följts upp under åren har frågan om hjälpbehov ställts med några års mellanrum. Senaste uppgifterna är från 1983/84, då den första undersökningspopulationen hunnit bli 82 år. Tabell 6.18 visar hur stor andel av de hemma-boende äldre i den första årskullen 70-åringar som ansett sig ha behov av regelbunden hjälp med sin personliga vård och behov av hjälp med olika hushållsgöromål.

Tabell 6.18 *Hjälpbehov bland ej institutionsboende äldre vid olika åldrar. Procent*

År	1971/72	1976/77	1980/81	1983/84
Ålder	70	75	79	82
Bor i egen lägenhet	97	95	91	85
därav				
behöver regelbunden hjälp med personlig vård (hygien, påklädning, ätande etc.)	2	4	11	13
behöver hjälp med skötsel av hem	18	31	39	49

Källa: Frisk eller sjuk på äldre dar, DSF rapport 1980:4 samt preliminära uppgifter från H 70-undersökningen.

Det visar sig att åtminstone upp till 75 års ålder klarar sig de flesta utan mera omfattande hjälpinsatser. Då behövde endast fyra procent regelbunden hjälp med personlig hygien, påklädning etc. Fyra år senare uppgick denna andel till omkring 11 procent, för att därefter i 82-årsåldern ha ökat till 13 procent.

Hjälp med skötsel av hemmet var mycket vanligare. Av 75-åringarna behövde ca 30 procent denna hjälp och bland 82-åringarna omkring hälften. Dessa hjälpbehov innebär dock inte att de behöver hjälp ofta eller regelbundet. De som fick daglig hjälp var i stort sett lika många som de som behövde hjälp med sin personliga vård.

I ULF 1980/81 ställdes frågan om "man klarar vissa dagliga sysslor utan hjälp" till ej institutionsboende med rörelsehinder eller nedsatt syn. Denna grupp sammanfaller inte helt med hemtjänstens målgrupper varför resultatet kan vara något annorlunda än om frågan ställts till alla pensionärer.

Enligt undersökningen vållade städning och inköp av livsmedel de största problemen. Omkring 60 procent av totalt ca 440 000 äldre med synnedsättning eller rörelsehinder uppgav sig inte utan hjälp klara städning. Närmare hälften behövde hjälp med inköp. En fjärdedel uppgav sig behöva hjälp med matlagning, medan endast 10 procent behövde hjälp med personlig omvårdnad, hygien samt av- och påklädning. Behovet av hjälp med hushållssysslorna ökar med stigande ålder, medan andelen som behöver hjälp med personlig omvårdnad är omkring 10 procent oberoende av ålder (tabell 6.19).

Tabell 6.19 Behov av hjälp med dagliga sysslor. Procentuell andel av ej institutionsboende äldre med rörelsehinder eller nedsatt syn

Ålder	65-69	70-74	75-79	80-84	65-
<i>Klarar ej utan hjälp</i>					
Städning	48,9	51,7	63,2	73,1	59,5
Inköp	34,3	42,2	52,3	60,9	47,9
Matlagning	19,6	21,2	27,1	34,3	25,6
Personlig hygien eller av- och påklädning	8,4	9,3	12,2	10,0	10,2
Uppskattat antal personer med nedsatt syn och rörelsehinder, 1 000-tal	75	108	138	120	440
Antal personer i befolkningen 1 000-tal	408	382	280	171	1 242

Källa: ULF 80/81

Som ett led i förändringsarbetet inom den sociala hemtjänsten har Göteborgs kommun våren 1985 gjort en intervjuundersökning bland hemtjänstens kunder för att utröna konsumenternas syn på den service de får och behöver. Beredningen har fått ta del av preliminära resultat från denna undersökning. Av samtliga intervjuade, ett representativt urval på 150 personer, hade 44 procent hjälp med mindre än 2,5 timmar per vecka, dvs. i huvudsak städning varannan vecka. En normal hjälpinsats, som omfattar 2,5-6,5 timmar per vecka, hade 38 procent. En hög vårdinsats, mer än 6,5 timmar per vecka, hade 17 procent.

Bland hjälpinsatserna dominerade städning, inköp och ärenden samt hjälp med tvätt och matlagning. Hjälp med personlig hygien fick 15 procent och med på- och avklädning fem procent.

På frågan "vilken hjälp får man i dag" fördelade sig svaren enligt följande:

	Procent
Hjälp med städning	97
Hjälp att handla och uträtta ärenden	71
Hjälp med tvätt	55
Hjälp med matlagning	27
Hjälp med personlig hygien	15
Hjälp att komma ut på utflykt eller promenad	15
Hjälp med på- och avklädning	5
Visst sällskap och umgänge	3
Hjälp att läsa (tidningar, brev m.m.)	2
Hjälp med enklare hälsovård	5

När det gäller ytterligare önskemål om tjänster eller mer av tjänster av något slag kommer hjälp med städning och tvätt högst på listan. En femtedel önskade mer städning och en tiondedel mer hjälp med tvätt. I övrigt var önskemålen mycket få.

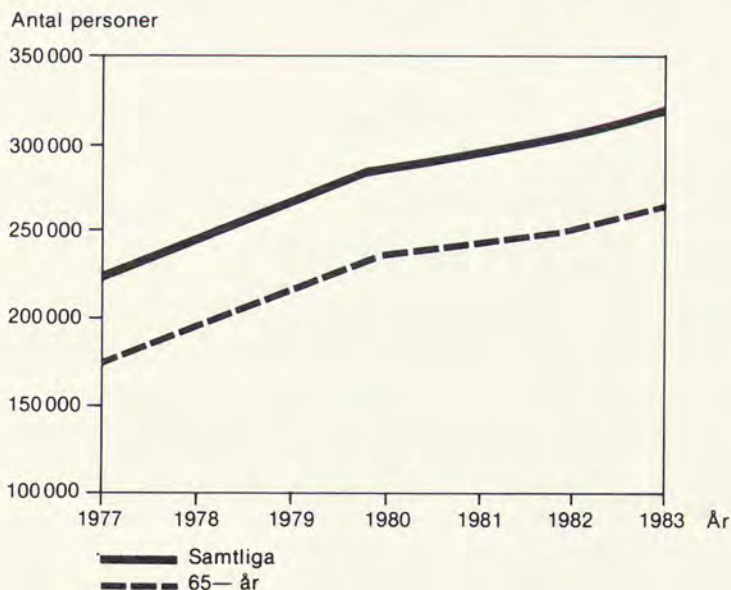
Färdtjänst

Färdtjänsten är ett komplement till den allmänna trafikförsörjningen avsedd för personer som på grund av handikapp har väsentliga svårigheter att förflytta sig eller anlita allmänna kommunikationer. Kommunerna beslutar vem som är berättigad att utnyttja färdtjänsten. Den färdtjänstberättigade kan företa resor med t.ex. taxi eller speciella färdtjänstfordon, som kan transportera rullstolsbundna.

Färdtjänsten började utvecklas i mera organiserade former under senare delen av 1960-talet och har under 70-talet snabbt vuxit ut över landet. Enligt SCBs statistik den 31 december 1983 bedrivs färdtjänst i landets samtliga kommuner.

Totalt 319 000 personer hade färdtjänst år 1983, vilket är en ökning med ca 100 000 personer sedan år 1977 (diagram 6.10).

Diagram 6.10 Antal färdtjänstberättigade, åren 1977–1983

Av alla färdtjänstberättigade var drygt 80 procent 65 år och äldre. Av befolkningen i åldern 65–79 år hade 16 procent tillstånd att använda färdtjänst, och motsvarande andel bland dem som var 80 år och äldre var 30 procent. Andelen färdtjänstberättigade i de yrkesverksamma åldrarna, under 65 år, var knappt en procent (tabell 6.20).

Vilka får färdtjänst?

I ULF 1980/81 ställdes frågor om färdtjänst till alla personer mellan 16 och 84 år med rörelsehinder eller nedsatt syn. Även om denna grupp inte helt sammanfaller med färdtjänstens målgrupper belyser undersökningen förhållanden hos merparten av den som färdtjänsten är avsedd för. Andelen färdtjänstberättigade bland de intervjuade motsvarar omkring 200 000 i befolkningen 16–84 år. Antalet färdtjänstberättigade i riket uppgick åren 1980 och 1981 till 287 000 resp. 295 000 personer. De som är färdtjänstberättigade av andra skäl än rörelsehinder eller nedsatt syn och de som är äldre än 84 år ingick inte i undersökningen.

Kvinnor och ensamstående har oftare färdtjänst

Enligt ULF-undersökningen fanns det omkring 625 000 personer som var rörelsehindrade eller hade nedsatt syn. Av dessa hade närmare en tredjedel färdtjänst. Andelen färdtjänstberättigade är störst i den äldsta åldersgruppen (75–84 år) både hos män och kvinnor. Som tidigare redovisats ökar också svårighetsgraden av dessa funktionsnedsättningar i de högre åldrarna. Andelen färdtjänstberättigade är betydligt större bland kvinnor än bland män i åldern 65 år och äldre, medan det inte finns någon sådan skillnad mellan könen bland yngre handikappade (tabell 6.21).

En förklaring till skillnaden i de högre åldrarna är att där ingår många ensamstående kvinnor. Samboende har oftare tillgång till bil och dessutom en partner som oftast kan bistå vid transporter, varför behovet av färdtjänst är mindre än bland ensamstående. År 1980/81 hade drygt 240 000 av de totalt 625 000 personerna med rörelsehinder och/eller nedsatt syn tillgång till bil. Av dessa var 78 procent samboende och bara 22 procent ensamstående. Andelen som har tillgång till bil minskar också med åldern, bl.a. av hälsoskäl – de fysiologiska förutsättningarna för bilkörning försämras, t.ex. reflexer, syn och hörsel.

Tabell 6.20 Uppgifter om färdtjänst i kommuner med olika folkmängd den 31 december 1983

	-9999	10 000— 14 999	15 000— 19 999	20 000— 29 999	30 000— 49 999	50 000— 99 999	100 000— 199 999	200 000— 1 Totalt
Antal kommuner med färdtjänst 1983-12-31	58	74	34	43	39	25	8	3 284
Därav med färdtjänstfordon/ specialfordon tillgängliga för färdtjänstresor	41	60	29	41	39	25	8	3 246
Antal färdtjänstberättigade personer 1983-12-31	14 466	32 593	16 533	33 143	41 839	41 831	30 414	108 198
Totalt	1 849	4 358	2 467	5 027	6 404	7 235	5 010	21 692
Därav -64 år	6 489	14 673	7 026	14 294	17 477	18 403	12 480	83 779
65-79 år	6 128	13 662	7 040	13 822	17 958	16 193	10 154	2 727
80 år och däröver								87 684
Antal färdtjänstberättigade personer 65-79 år per 1 000 invånare 65-79 år	101	113	101	112	107	115	102	297
Antal färdtjänstberättigade personer 80 år och däröver per 1 000 invånare 80 år och däröver	351	379	369	403	425	395	323	38
Antal enkelresor per färdtjänst- berättigad 1983	18.9	21.5	28.9	28.0	32.4	34.3	46.5	62.6
								41.4

¹ Verksamheten i Stockholms län har ej kunnat fördelas efter kommunstorlek. Hela länet redovisas i klassen 200 000-w invånare.

Tabell 6.21 *Personer med färdtjänst bland rörelsehindrade eller synskadade år 1980/81*

	Uppskattat antal personer med rörelsehinder el. nedsatt syn	Därav med färdtjänst Andel %	Antal
<i>Män</i>	251 000	25,7	65 000
16-64	94 000	21,2	20 000
65-74	78 000	18,6	15 000
75-84	79 000	37,9	30 000
<i>Kvinnor</i>	373 000	36,4	136 000
16-64	130 000	25,7	33 000
65-74	102 000	31,5	32 000
75-84	141 000	49,7	70 000
<i>Båda könen</i>			
Ensamstående	299 000	41,9	125 000
45-64	60 000	31,8	19 000
65-74	80 000	35,6	28 000
75-84	143 000	48,8	70 000
Samboende	280 000	24,3	68 000
45-64	94 000	17,9	17 000
65-74	100 000	18,2	18 000
75-84	77 000	39,5	30 000
Samtliga med rörelsehinder eller nedsatt syn	625 000	32,1	200 000

Källa: Levnadsförhållanden, rapport 41, SCB 1984

Små skillnader mellan låg- och högutbildade och mellan olika yrkesgrupper

Välutbildade personer utnyttjar mer vissa av samhällets tjänster än människor med lägre utbildning, vilket kan bero på att de har lättare att orientera sig i vad som bjuds ut och sätten att del av det. Även när det gäller färdtjänsten finns det samband mellan utnyttjande och utbildningsnivå. Skillnaden mellan låg- och högutbildade har under de senaste åren dock minskat kraftigt.

År 1978 hade hälften av de rörelsehindrade/synskadade med eftergymnasial utbildning rätt att utnyttja färdtjänst. Andelen bland de lägst utbildade var däremot bara drygt 20 procent. Denna skillnad på nästan 30 procentenheter har till år 1980/81 krympt till cirka 6-7 procentenheter.

Indelningen efter socioekonomisk grupptillhörighet visar på ganska små skillnader. Av de handikappade som tillhör eller tillhört gruppen arbetare har något mindre andel färdtjänst jämfört med tjänstmännen, 29 procent mot 33 procent.

Färdtjänsten är mest utbyggd i storstadsregionerna

Andelen färdtjänstberättigade är högre i storstadsregionerna jämfört med övriga regioner. I Stockholmsregionen hade 48 procent av samtliga rörelsehindrade och/eller synskadade färdtjänst, medan andelen t.ex. i Norra glesbygden var 26 procent (tabell 6.22).

Tabell 6.22 Andel med färdtjänst bland rörelsehindrade eller synskadade i åldern 16–84 år efter H-region år 1980/81.

H-region	Uppskattat antal rörelsehindrade el. synskadade	Därav med färdtjänst	
		Andel %	Antal
1 Stockholm	101 000	48,1	49 000
2 Göteborg och Malmö	78 000	38,1	30 000
3 Större städer	203 000	26,7	54 000
4 Södra mellanbygden	143 000	26,6	38 000
5 Norra tätbygden	52 000	33,1	17 000
6 Norra glesbygden	47 000	26,1	12 000
Riket	625 000	32,1	200 000

Källa: Levnadsförhållanden, rapport 41, SCB 1984

Dessa regionala skillnader bekräftas också av den officiella färdtjänststatistiken (tabell 6.23).

Andelen färdtjänstberättigade är störst i Stockholm och i Göteborgs och Bohus län. Antalet resor per färdtjänstberättigad var också betydligt större i dessa län än i övrigt.

Tabell 6.23 *Andel färdtjänstberättigade och antal enkelresor per färdtjänstberättigad. Länvis fördelning år 1983*

Län	Antal färd- tjänstbe- rättigade personer per 1000 invånare	Antal färd- tjänstbe- rättigade personer 65 år och äldre per 1000 invånare 65 år och äldre	Antal enkelresor per färdtjänst- berättigad
Stockholms	50	271	56
Uppsala	35	198	37
Södermanlands	36	179	39
Östergötlands	36	178	43
Jönköpings	32	152	29
Kronobergs	24	109	26
Kalmar	32	144	22
Gotlands	26	118	29
Blekinge	33	149	31
Kristianstads	41	192	21
Malmöhus	30	126	49
Hallands	29	150	33
Göteborgs- och Bohus	48	232	62
Älvsborgs	34	167	29
Skaraborgs	40	198	30
Värmlands	35	153	27
Örebro	36	161	32
Västmanlands	34	184	82
Kopparbergs	36	160	25
Gävleborgs	44	207	28
Västernorrlands	32	147	28
Jämtlands	32	139	26
Västerbottens	36	186	27
Norrbottens	29	169	33
Hela riket	38	186	41

Källa: SoS S 1984:15.

De regionala skillnaderna har emellertid minskat. Under treårsperioden 1978–1980/81 har andelen färdtjänstberättigade ökat mycket kraftigt i de glesbefolkade regionerna medan andelen i storstadsregionerna har sjunkit något (tabell 6.24).

Tabell 6.24 Andel som har tillgång till färdtjänst bland rörelsehindrade i åldern 16–74 år, åren 1978 och 1980/81. Särredovisning efter H-region.

	Andel färdtjänstberättigade	
	1978	1980/81
Stockholm	42,1	39,7
Göteborg och Malmö	36,6	30,2
Större städer	20,7	18,0
Södra mellanbygden	14,8	20,2
Norra tätbygden	14,7	28,1
Norra glesbygden	14,7	23,1

Källa: Ds F 1984:2 Vem utnyttjar den offentliga sektorns tjänster?

Tillgodosedda och icke tillgodosedda behov av färdtjänst

Av de cirka 200 000 personer som enligt ULF 1980/81 hade tillgång till färdtjänst var de flesta, närmare 90 procent, nöjda med dess omfattning. Omkring 22 000 personer ansåg att färdtjänsten var otillräcklig. De flesta önskade utökad antal resor eller möjlighet att resa längre bort från bostaden.

Därutöver fanns det omkring 93 000 personer som inte hade färdtjänst men ansåg sig behöva. Endast en fjärdedel av dessa hade någonsin ansökt om färdtjänst. Andelen som ansåg sig ha icke tillgodosedda färdtjänstbehov ökade med stigande ålder. Bland de yngre handikappade 16–44 år var andelen omkring åtta procent medan den i åldern 75–84 år var 17 procent. Totalt fanns det omkring 66 000 personer i åldern 65–84 år som inte hade färdtjänst trots att de ansåg sig behöva det (tabell 6.25).

Tabell 6.25 Behov av färdtjänst i olika åldrar bland rörelsehindrade och synskadade. 1980/81

	Ålder			
	16–44	45–64	65–74	75–84
Uppskattat antal personer med rörelsehinder eller nedsatt syn	43 000	180 000	180 000	220 000
Därav i procent som:				
Inte behöver färdtjänst	67,0	65,8	58,8	36,0
Får färdtjänst och den är tillräcklig	19,9	18,4	22,2	43,1
Får färdtjänst men skulle behöva mera	6,5	3,0	3,0	3,6
Inte får färdtjänst men skulle behöva	7,5	12,8	15,9	17,2

Källa: Levnadsförhållanden, rapport 41, SCB 1984.

Hjälp och stöd från anhöriga och andra närstående

En stor del av omvårdnads- och hjälpinsatserna till de äldre ges av anhöriga eller andra närstående. Den hjälp som ges av drygt 20 000 anhöriga inom hemsjukvårdsverksamheten och av ca 8 000 inom den sociala hemtjänsten utgör bara en liten del av den hjälp som ges till äldre av anhöriga. Den största delen består av obetalt omsorgsarbete. Omfattningen av detta har i tid räknat uppskattats vida överstiga den samhälleliga omsorgen. I detta avsnitt belyses några förutsättningar för och omfattning av den s.k. informella omsorgen.

Det mesta av den informella hjälpen till de äldre ges av hushållsmedlemmar och egna barn utanför hushållet men även andra släktingar och nära vänner.

Minskande samboende generationsvis, ökat antal ensamboende äldre, ökade geografiska avstånd mellan äldre och deras barn är några faktorer som tillsammans med försvagade familjeband och försvagat släktgemenskap i dagens samhälle antagits ha lett eller leda till kraftigt minskade möjligheter för de äldre att få hjälp och stöd av sina anhöriga.

Senare års forskning har dock inte gett belägg för en sådan utveckling hitintills. Tvärtom har den dokumenterat ett stort umgänge och geografisk närhet mellan de äldre och deras barn samt att stor del av äldres hjälpbehov tillgodoses av anhöriga och andra närstående.

Historikern D. Gaunt har t.ex. visat att en nutida människa har fler släktingar vid liv och även mera regelbundna kontakter med sina släktingar än förr. Att släktingarna är fler trots sjunkande födelsetal beror främst på den ökade medellivslängden och den minskade barndödligheten. Dagens äldre har fortfarande nästan alla sina barn vid liv. Barnbarn har i dag i mycket högre grad än för några decennier sedan sina far- och morföräldrar vid liv. Familjer med fyra generationer i livet är inte helt ovanliga i dag.

De geografiska avstånden mellan äldre och deras vuxna barn har ökat, men mindre än ofta föreställs. Detta framgår av tabell 6.26. Det har blivit mindre vanligt att bo i samma hushåll eller i samma hus och något vanligare med de mycket långa avstånden.

År 1984 hade över hälften av äldre (65–74 år) sitt närmaste barn inom 15 kilometers avstånd. För omkring 20

procent var avståndet längre än 5,5 mil, men lika stor andel, ca 20 procent, hade sitt närmaste barn inom grannskapet.

Tabell 6.26 *De äldres avstånd till vuxna barn åren 1954, 1976 och 1984. Procent*

	1954	1976	1984
Samma hushåll	28	9	6
Samma hus	10		2
Grannhus	3		3
Grannskap		39	6
0,5- 1,5 km	24		12
1,6- 15 km			25
16- 54 km	4	13	15
55-150 km	4	6	7
150- km	3	9	10
Barnlös	23	26	14
Summa	100	100	100

Anm. År 1954 avser 67 år och äldre, År 1976 65-74 år och år 1984 50-74 år där åldersgruppen 65-74 år visar samma mönster.

Källa: Sundström G: De gamla, deras anhöriga och hemtjänsten, 1984.

Trots att samboendet med barn, liksom med övrig släkt kraftigt minskat är det i dag flera äldre som bor med sina barn eller annan släkt än som bor på ålderdomshem eller vistas inom sjukvårdens institutioner. Enligt uppgifterna från FoB 80 bodde ca 129 000 ensamstående äldre tillsammans med barn, syskon eller annan närstående person. Med stigande ålder när andelen samboende/gifta minskar, ökar andelen som bor tillsammans med barn och övrig släkt. I åldern 65-69 år var andelen 7 procent mot 24 procent i åldern 85 år och däröver. (Se kap. 4.)

Uppgifterna från ULF 1980/81 visar att hjälpbehoven hos dessa "samboende" äldre är större än hos äldre i genomsnitt eller hos ensamboende äldre, men att de utnyttjar både kommunal service och hälso- och sjukvård i mindre utsträckning.

65 procent av äldre träffar sina barn minst en gång i veckan

Kontakterna mellan generationerna har inte försämrats kvantitativt. Den förändring som skett är snarast till det bättre. Enligt åldringsvårdsutredningen var det 59 procent av de äldre som år 1954 träffade sina barn minst en gång i veckan och 18 procent mer sällan än en gång per månad. Motsvarande andelar enligt ULF 1980/81 var 65

resp. 15 procent. De flesta äldre som har barn utanför hushållet träffar dem mycket ofta och regelbundet (tabell 6.27). Två tredjedelar brukar umgås med sina barn varje vecka och drygt hälften av dem har dessutom kontakt med barnen flera gånger i veckan. Kontakterna med syskon är enligt ULF glesare än med barnen. Av de 83 procent äldre i åldern 65–84 år som hade syskon umgicks dock inte mindre än en fjärdedel med sina syskon varje vecka. Kontakterna med syskon visar sig också öka efter pensionsåldern.

Tabell 6.27 Andelen äldre som har barn samt kontakter med barn. Procent i respektive grupp.

Ålder	65–69	70–74	75–79	80–84	Alla 65–84
Har barn	78,3	77,3	75,6	73,1	76,7
Därav					
Har barn i hushållet	7,7	5,8	5,2	5,8	6,3
Bor ej med barn	70,6	71,5	70,4	67,3	70,4
Har inga barn	21,7	22,6	24,4	26,9	23,3
Har barn men bor ej med barn					
antal 1 000-tal	288	273	197	115	873
Därav					
Brukar träffa barn					
någon gång/vecka	65,9	65,9	64,2	65,1	65,2
någon gång/månad	20,3	21,5	18,5	19,8	20,3
någon gång/kvartal	10,3	9,8	10,8	10,0	10,2
mer sällan	3,5	2,8	6,1	5,2	4,1

Källa: ULF 80/81, SCB

De flesta äldre har någon som kan hjälpa dem vid sjukdom

De flesta äldre har också någon som de vid behov kan vända sig till och få hjälp. Detta visar svaren på frågan "Hur är det när Ni blir sjuk och måste ligga till sängs en vecka – har Ni då någon som varje dag sköter om Er och hjälper Er med olika sysslor - handla, laga mat och gå till apotek och liknande?" som i ULF 1980/81 ställdes till samtliga ej institutionsboende i åldern 65- 84 år. Totalt 84 procent hade någon de kunde få hjälp av. Omkring 53 procent skulle i första hand få hjälp av hushållsmedlem, 11 procent av barn utanför hushållet och 17 procent av annan person utanför hushållet.

Även i undersökningens äldsta åldersgrupp (80–84 år) var det närmare 80 procent som uppgav sig ha någon som kunde hjälpa dem. I dessa åldrar skulle 32 procent få hjälpen av hushållsmedlem, 18 procent av barn utanför hushållet och 25 procent av annan person utanför hushållet (tabell 6.28). Undersökningsresultaten har också visat att ju tätare kontakter de äldre hade med sina barn och överhuvudtaget med personer utanför hushållet i desto större utsträckning uppgav de sig ha någon som kan hjälpa dem vid tillfällig sjukdom.

Tabell 6.28 *Möjligheter att få daglig tillsyn och vård vid tillfällig sjukdom. Procent i resp. grupp. Ej institutionsboende.*

	Har någon som kan hjälpa till	Därav		
		Hushållsmedlem	Barn utanför hushållet	Annan person utanför hushållet
Män				
65–84	89	68	6	12
65–69	89	75	4	8
70–74	92	72	4	11
75–79	89	58	10	17
80–84	83	50	11	17
Kvinnor				
65–84	81	41	16	22
65–69	84	54	13	15
70–74	83	43	15	24
75–79	75	31	18	23
80–84	76	20	22	30
Båda könen				
65–84	84	53	11	17
65–69	86	64	9	12
70–74	87	56	10	18
75–79	81	42	14	20
80–84	79	32	18	25

Källa: ULF 1980/81

Många med omfattande hjälpbehov får hjälp enbart av anhöriga och andra närstående

Enligt ULF 1980/81 fick 51 procent av ej institutionsboende äldre med rörelsehinder eller nedsatt syn regelbunden hjälp, dvs. minst en gång i veckan, som var tillräcklig. Av dessa ca 225 000 personer fick 42 procent hjälp av hushållsmedlem, 18 procent, annan släkting, granne eller nära vän och 47 procent av hemtjänstpersonal samt 11 procent av annan personal inom den offentliga vården/

omsorgen. Stor del av hjälpbehoven tillgodosågs enbart av anhöriga, vänner eller grannar. Detta framgår av tabell 6.29 som bygger på en specialbearbetning av data från ULF 1980/81 av Spri. I denna redovisas hjälpformerna för två grupper bland ej institutionsboende äldre (65–84 år) som har rörelsehinder eller nedsatt syn och erhåller regelbunden hjälp. Den ena omfattar dem som inte klarar matlagning och/eller inköp av livsmedel och den andra dem som har mer omfattande hjälpbehov, dvs. klarar inte av och påklädning och/eller personlig hygien.

Sammantaget för båda dessa grupper gäller att 41 procent (ca 75 000 personer) fick sina hjälpbehov tillgodosedda enbart genom insatser från anhöriga, vänner eller grannar. Omkring 36 procent fick hjälpen enbart från samhället, dvs. hemsjukvård och/eller social hemtjänst. Ca 23 procent (ca 43 000 personer) fick hjälp både från anhörig/närstående och samhället. Av tabellen framgår att de som hade mer omfattande hjälpbehov fick i ännu större utsträckning sina hjälpbehov tillgodosedda via den informella omsorgen. Omkring hälften av dem som behövde hjälp med av/påklädning och/eller personlig hygien fick hjälpen enbart av anhöriga. Omkring 30 procent av dem fick hjälp från både anhöriga och samhället. När det gäller ensamboende dominerar hjälpinsatserna från samhället, men även relativt stor del av dem får hjälp från anhöriga och andra närstående. Detta visar att mycket av den informella hjälpen ges av personer utanför hushållsgemenskapen.

Tabell 6.29 Personer med rörelsehinder eller nedsatt syn 65–84 år med regelbunden hjälp efter hjälpgivare år 1980/81

	Klarar ej matlagning och eller inköp		Klarar ej av/påklädning eller personlig hygien	
	Samtliga	Ensamboende	Samtliga	Ensamboende
Uppskattat antal i befolkningen, 1 000-tal	200	91	36	12
Får hjälp en eller flera gånger i veckan (procent)	77	84	83	82
Därav (procent)				
Informell hjälp	30	15	41	12
Offentlig hjälp	30	52	17	42
Informell och offentlig hjälp	17	17	24	26

Källa: Johansson L, Informell kontra offentlig äldreomsorg; Hälsa för äldre i Norden år 2000, rapport NHV 1985:1

Kronologisk förteckning

1. Församlingar i samverkan. C.
 2. Livsmedelsforskning II. Jo.
 3. Leva som äldre. S.
 4. Rättshjälp. Ju.
 5. Barn genom befruktning utanför kroppen m. m. Ju.
 6. Förköp av bostadsrätter. B.
 7. Arbetsmarknadsverkets ansvarsområde. A.
 8. Beredskapsarbete i AMS-regi. A.
 9. Kulturarbetsförmedling. A. 0002
 10. Pantsättning av patent. Ju.
 11. Ny rättelag. Ju.
 12. Skolbarnsomsorgen. S.
 13. Fornlämningar och exploatering. U.
 14. Den barn- och ungdomspsykiatriska verksamheten. S.
 15. Handel med alkoholdrycker. S.
 16. Den svenska psalmboken. Texter och melodier. Volym 1. C.
 17. Den svenska psalmboken. Historik, principer, motiveringar. Volym 2. C.
 18. Den svenska psalmboken. Text och musikkommentarer. Volym 3. C.
 19. Den svenska psalmboken. Ackompanjemang. Volym 4. C.
 20. Sammanhållen skatteförvaltning. Fi.
 21. Ökat förtroendemannainflytande i försäkringskassorna. S.
 22. Förskola – skola. U.
 23. Svensk säkerhetspolitik inför 90-talet. Fö.
 24. Ordningsslag m. m. Ju. 0002
 25. Kunskap för kemikaliekontroll. Jo.
 26. JO-ämbetet. R.
 27. Gripfen, anhållen, häktad. Ju.
 28. Aktivt folkstyre i kommuner och landsting. C.
 29. Principer för ny kommunallag. C.
 30. Skola för delaktighet. C.
 31. Dagens äldre. S.
-

Statens offentliga utredningar 1985

Systematisk förteckning

Riksdagen

JO-ämbetet. [26]

Justitiedepartementet

Rättshjälp. [4]

Barn genom befruktning utanför kroppen m. m. [5]

Pantsättning av patent. [10]

Ny räntelag. [11]

Ordningslag m. . [24]

Gripen, anhållen, häktad. [27]

Försvarsdepartementet

Svensk säkerhetspolitik inför 90-talet. [23]

Socialdepartementet

0005

Leva som äldre. [3]

Skolbarnsomsorgen. [12]

Den barn- och ungdomspsykiatriska verksamheten [14]

Handel med alkoholdrycker [15]

Ökat förtroendemännainflytande i försäkringskassorna. [21]

Dagens äldre. [31]

Finansdepartementet

0006

Sammanhållen skatteförvaltning [20]

Utbildningsdepartementet

0009

Fornlämningar och exploatering [13]

Förskola – skola [22]

Jordbruksdepartementet

Livsmedelsforskning II. [2]

Kunskap för kemikaliekontroll. [25]

Civildepartementet

0013

Församlingar i samverkan. [1]

Den svenska psalmboken. Texter och melodier. Volym 1. [16]

Den svenska psalmboken. Historik, principer, motiveringar. Vo-

lym 2. [17]

Den svenska psalmboken. Text och musikkommentarer. Volym

3. [18]

Den svenska psalmboken. Ackompanjemang. Volym 4. [19]

Aktivt folkstyre i kommuner och landsting. [28]

Principer för en ny kommunallag. [29]

Skola för delaktighet. [30]

Arbetsmarknadsdepartementet

0016

Arbetsmarknadsverkets ansvarsområde. [7]

Beredningsarbete i AMS-regi. [8]

Kulturarbetsförmedling. [9]

Bostadsdepartementet

0018

Förköp av bostadsrätter. [6]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningens nummer i den kronologiska förteckningen.

I äldreberedningens ideprogram om **LIVET SOM ÄLDRE**
ingår:

Vi vet själva bäst	(dec 1984)	ISBN 91-38-08594-1
Leva som äldre	(febr 1985)	ISBN 91-38-08642-5
Dagens äldre	(juni 1985)	ISBN 91-38-08705-7
Livet som äldre	(juni 1985)	ISBN 91-38-08704-9

Publikationerna kan köpas genom bokhandeln eller (mot expeditionsavgift plus porto) från Liber Förlag, kundtjänst, 162 89 Stockholm. Beställningstelefon 08/739 91 30.